

LATVIJAS VĒSTURES AVOTI

SEJUMS III BAND

LATVIJAS VĒSTURES AVOTI JEZUĪTU ORDENA ARCHĪVOS

II DALĀ

SAKĀRTOJIS
Dr. J. KLEIJNTJENSS

APGĀDS LATVJU GRĀMATA
RĪGĀ, 1941

LATVIJAS VĒSTURES AVOTI

LATVIJAS VĒSTURES INSTITŪTA IZDOTI

III SĒJUMS

LATVIJAS VĒSTURES AVOTI JEZUĪTU ORDENA ARCHĪVOS

APGĀDS LATVJU GRĀMATA

RIGĀ, 1941

FONTES HISTORIAE LATVIAE
EDITI AB INSTITUTO HISTORIAE LATVIAE

VOLUMEN III

FONTES HISTORIAE LATVIAE
SOCIETATIS JESU

PARS II

COLLEGIT
Dr. J. KLEIJNTJENS

SUMPTIBUS LATVJU GRĀMATA
RIGAE MCMXLI

L A T V I J A S V Ē S T U R E S A V O T I
LATVIJAS VĒSTURES INSTITŪTA IZDOTI

III SĒJUMS

LATVIJAS VĒSTURES AVOTI
JEZUĪTU ORDEŅA ARCHĪVOS

II DAĻA

SAKĀRTOJIS
Dr. J. KLEIJNTJEŅSS

Latvijas Vēstures
Institūta Izdoti

A P G Ą D S L A T V J U G R Ą M A T A
RĪGĀ, 1941

-96372-

AFV. Nr. II./00891. Eksemplāru skaits 700. Papīrs Nr. 1367,
47 kg, 73×103 cm no Jaunciema papīra fabrikas. Iespiests un
brošēts Latvijas vērtspapīru spiestuvē 1943. g. jūnijā. Nr. 9108.

I

COLLEGIUM RIGENSE

Rīgas jezuītu kollēģijas vēsture.

Pēc 25 gadu ilgām cīņām Livonijas kaš 1582. gada 15. janvārī noslēdzās ar Zapoljes miera līgumu. Livonija nāca Polijas un Lietuvas varā. Tā paša gada 12. marta Rīgā ieradas Polijas karalis Stefans Batoris¹. Sākumā viņš apmetas Rīgas pilī, bet pilsētā ieradās 1. aprīlī. Rīgas pilsēta labprātīgi padevās Polijas karalim, un jau 1581. gada 7. aprīlī viņa pārstāvji J. D. Solikovskis un V. Agripa bija pieņēmuši Rīgas uzticības zvērestu Polijas karalim. Stefanu Batoriju pavadija trīs jezuīti: slavenais galma sprediķotājs, Vilņas kollēģijas rektors Pēteris Skarga, Jānis Vincerijs un Mārtiņš Laterna.

Stefans Batoris vispirms stājās pie reliģisko lietu kārtošanas Vidzemē. Viņš apstiprināja Augsburgas konfesijas brīvību, bet deva arī katoļiem pilnīgu religijas brīvību šai zemē, kur kopš reformācijas ievešanas savu piederību katoļīcībai atklāti atzina tikai trīs sirmgalves, Rīgas Sv. Marijas Magdalēnas klosterā mūķenes. Tagad katoļu skaits ātri vairojās. Stefans Batoris Livonijas rekatolizācijas veicināšanu uzskatīja neviens par savu sirdslietu, bet arī par savu valdnieka uzdevumu. Rekatolizācijas darbā viņš visvairāk cerēja no jezuītiem, kurus tas atbalstīja *re potius, quam verbis*². Savā tuvumā kā palīgus un padomdevējus tas saistīja izcilākos jezuītu darbiniekus, no kuriem pirmā vietā stādāmi lieliskais jezuītu diplomāts Antonijs Posevino un Pēteris Skarga. Ar pāvesta nuncijs Polijā palīdzību viņš centās dabūt savā galmā arī lielo jezuītu zinātnieku un vēlako kardināli Robertu Bellarminu³, ko tomēr tam neizdevās panākt⁴.

Kad Stefans Batoris ar saviem pavadoņiem jezuītiem ieradās Vidzemē, tie pēkšni atradās pilnīgi protestantiskā vidē, kas tāda bija jau ilgus gadus. Reliģiskās pretešķības bija visai asas jau no paša sākuma. Pret katoļiem un sevišķi jezuītiem luterānu nostāja bija naidīga, tā izpaudās gan garīdznieku sprediķos no dievnamu kancelēm, gan ielās, sastopoties ar kādu no jezuītiem. Jau pēc pirmajiem karala labvēlības pierādījumiem katoļiem rīdzinieki nojauta viņa nodomus. Tie sūtīja delegāciju pie Stefana ar lūgumu, lai viņš neatvērtu Rīgā jezuītu kollēģiju un nelautu jezuītiem, kas samaitājot tautu un pierunājot bērnus pāriet pāvesta ticībā, šeit atvērt savas skolas. Karalis brīnījies, ka tas, pēc kā viņš tiecies, un ko viņš tiešām nodomājis, varētu Rīgas pilsonos ieviest

¹ Dzimis 1533. gadā, miris pēkšni Grodnā 1586. g. 12. decembrī. Par karali ievēlēts 1576. gadā. Viens no enerģiskākiem Polijas karaljiem, guva ievērojamas militārās un politiskās sekmes. Sal. Viecken, Kurze Beschreibung, was sich Denkwürdiges zu Riga begeben und von Anno 1521 zutragen hat, Zemes bibl. Rīgā, Rigensia, fol. 5.

² Sal. L. Pastor: Geschichte der Päpste, IX, 671 sqq.

³ Roberts Bellarmīns, dzimis 1542. g. 4. oktobrī Montepulčano, Italijā, 1560 g. 20. septembrī iestājās jezuītu ordenī. Pēc studijām Luvēnas universitātē, darbojās tur par profesoru, pēc tam profesors Romā pāvesta romiešu kollēģijā, tagadējā Gregorija universitātē. Slavenas viņa kontroverses pret protestantiem un katechisms. Pāv. Klēments VIII 1599. g. 3. martā nominēja viņu par kardināli, vēlāk arī Kapujas archibiskapu. Kanonizēts 1930. g. 29. jūnijā.

⁴ Sal. Theiner, Annales III, 733, 757, Script. rer. Polonic. XV, 294.

tādas bailes. Tādēļ viņš rīdzinieku delegācijai atbildējis, ka tie klausīdami saviem garīdzniekiem esot nomaldījušies no īstās kristietības. Jezuīti esot ļoti mācīti un pirmā kārtā svēti vīri, kam nerūp pašlabums, bet tikai pilsoņu dvēseļu glābšana, miers un taisnība. Tāpēc Rīgas pilsoņi lai nebaidoties no jezuītiem, bet pieņemot tos mierīgi, atsaucīgi un ar pateicību savā pilsētā⁵.

Jezuītu darbībai nācās sastapties ar dažādiem šķēršļiem, taču tā vairāgojās panākumiem. Šo panākumu pamatā bija jezuītu izcilā izglītība un gatavība saviem uzdevumiem, enerģiskā darbība un vēl vairāk prasme pieiet cilvēkiem un tautai, kurās vidū tie darbojās. Pie jezuītu galveniem noplēniem jāpieskaita reliģiskā gara iedēzināšana, morālā līmena pacelšanas un apgaismes darbs latviešu tautā, sevišķi starp latviešu katoļiem 17. un 18. g. s. Viņu darbība bija sistēmatiska un vispusīga, lai gan viņu skaits nebija liels. Savos sprediķos, „Garīgo vingrinājumu“ skaidrojumos, publiskos disputos, privātās sarunās, misijas ceļojumos un pie grēku sūdzes tie apgaismoja kristīgās mācības būtību un principus. Jezuīti stingri un noteikti apkaroja visāda veida māntīcību, buršanu, zīlēšanu un citas pagānisma atliekas, katēgoriski nosodīja nemorālu dzīves veidu. Bija pirmie, kas rūpējās par latviešu tautas izglītību, kopdami latviešu valodu, sarakstīdam i pirmās latviešu grāmatas, atvērdami un uzturēdam i gan zemākās, gan augstākās skolas, kurās mācījās arī neviens vien latvietis pēc jezuītu slavenajām metodēm, no kurām izaugusi pedagoģijas zinātne⁶, un beidzot iestudēdam i un populārizēdam ar saviem audzēkniem drāmatiskus uzvedumus un kopdami citas mākslas.

Stefans Batoris nodibināja Cēsu jeb Livonijas bīskapiju⁷. Vispār reliģisko lietu kārtošanā karalis principā gribēja balstīties uz *status quo* pēdējā Rīgas archībīskapa Vilhelma laikā. Rīgas rātes pārstāvjiem viņš paskaidroja, ka rūpēšoties, lai Vidzemes katoļi atgūtu atpakaļ savas priekš gadu simteņiem celtās baznīcas un kādreizējos archībīskapa un kapitula īpašumus, kas tagad atradās luterānu rokās. Sākās Rīgas rātes, luterānu garīdznieku un namnieku pārstāvju sarunas ar karali un viņa padomniekiem par dievnamu pāriešanu katoļu rokās. Sarunas bija visai asas un beidzās ar to, ka rīdzinieki nodeva karalim Jēkabam baznīcas atlēgas un lūdza, lai abus pārējos dievnamus — Māras un Pētera — karalis atstātu luterāniem⁸. Lai pilsētā neizceltos nemieri, karalis arī apmierinājās ar Jēkaba baznīcas un dalas Rīgas archībīskapa un kapitula bijušo īpašumu atgūšanu, bet abus pārējos dievnamus atstāja luterāniem. Par tiem kapitula īpašumiem, kurus karalis uz visiem laikiem atdeva Rīgas

⁵ Sal. P. Skargas vēstules: J. Syganski S. J., Listy Ks. Piotra Skargi 1566.—1610., Kraków, 1912.

⁶ Sal. Ratio atque Institutio studiorum S. J., resp. 1599. g. izsludinātā un 1832. g. pārveidotā jezuītu studiju kārtība, kas ilgus gadu simteņus tieši vai netieši valdīja visās universitātēs un vidus skolās. Sevišķu vērību Ratio studiorum ieteic piegriezt klasiskām valodām.

⁷ Cēsu baznīcu karalis nodeva bīskapam katedrāles ierikošanai. Cēsu bīskapija sastāvēja no 4 archidiakonātiem, kuros bez Rīgas, Cēsim un Tērbatas ietilpa vēl 5 draudzes, kurū skaits drīz vien palielinājās. Pirmais Cēsu bīskaps bija Aleksandrs Melinskis. Pēc viņa nāves 1584. gadā bīskapa troni nāca Patricijs Nideckis, kurš bīskapiju pārpēma tikai 1586. gadā. Par savu oficiāli viņš iecēla jezuītu Fabiānu Kvadrantinu. Jezuītus viņš nēma līdzi kā savus pavadoņus visās draudzes vizitācijās. 1587.—1636. g. Cēsu bīskapiju pārvaldīja ļoti enerģiskais un latviešu tautas iemīļotais bīskaps Oto Šenkings.

⁸ Sal. Mitt. VIII, 440. lp. 13. n.; Dogiel, V, 315. lp. 185. n.

pilsētai, pēdējai ik gadus vajadzēja maksāt kā atlīdzību 100 zlotu⁹. Šai laikā arī paši jezuīti, kas piederēja pie karala svītas, vēl nezināja, ka viņa rīcības pamatā jau bija nodomis nodibināt Rīgā jezuītu kollēģiju.

Jēkaba baznīcā notika svinīgs ingress, krāšnā dievkalpojumā karala klātbūtnē Žemaitijas bīskaps Melchiors Gedraitis izdarīja dievnama ekspriāciju un nodziedāja pateicības himnu *Te Deum laudamus*. Pēc dievkalpojuma karalis ar visu savu svītu ieradās Sv. Marijas Magdalenas klosterī, kur viņu sagaidīja trīs sirmgalves mūķenes. Viena no tām apsveica karali un nodeva viņu gādībā klosteri, klosteņa īpašumus un klostera privilēģiju dokumentus¹⁰.

Pie latviešiem jezuīti gāja ar simpatijām, mīlestību un viņu grūtā stāvokļa izpratni¹¹. Tie mācījās latviešu valodu, pētīja viņu aktuālo stāvokli un vajadzības, mācīja viņus, centās pielet latviešu tautas dvēselei. Jezuīti nebaidījās nosodīt muižnieku izšķērdīgo un patmīlīgo dzīves veidu un centās modināt viņos taisnības un cilvēcības jūtas pret nospies-tajiem zemniekiem¹². Savu mācību jezuīti apstiprināja ar personīgās dzīves paraugu — vienkāršību, neatlaidīgu energiju un žēlsirdības darbiem, sevišķi kaŗa un mēra laikā (1600.—1603.), palīdzēdamī tautai materiāli, ēdinādami bada cietējus, kopdamī slimniekus un apbedīdami mirušos. Jezuītu atstātie apraksti un dokumenti ir svarīgas liecības latviešu kultūras vēsturei¹³. Nav brīnuma, ka jezuītu darba metodēm bija labas sekmes, katolicisms aplauka ātri, un strauji virzījās uz priekšu pretre-formācijas kustība Vidzemē. Nav arī brīnuma, ka šejenes rekatolizāciju un prereformāciju identificē ar jezuītu darbību.

Sekmīgam rekatolizācijas darbam vispirmā kārtā bija nepieciešami izglītoti un enerģiski garīdznieki. Tādi bija jezuīti. Stefans Batorijs ar pāvesta nuncija Polijā Boloneti starpniecību griezās pie pāvesta Grego-rija XIII un pie jezuītu ģenerāla Klaudijs Akvavīvas¹⁴, lūdzot sūtīt uz Vidzemi 40 jezuītu. Karalim apsolīja 12, bet 1583. gadā kopā ar provin- ciāli Paulu Kampanu ieradās tikai 9. Stefans Batorijs bija griezies arī pie Vārmijas bīskapa Mārtiņa Kromera, un tas atsūtīja uz Vidzemi trīs spējīgus garīdzniekus: Erdmani Tolgsdorfu¹⁵, Fabiānu Kvadrantīnu¹⁶ un

⁹ Sal. Mitt. VIII, 441. lp. 14. n.; Sitzungsberichte, 1896., 131. lp.

¹⁰ Sal. Historia collegii Rigensis ievadu; prof. A. Spekke: Stefana Batorijs ienākšana Rīgā, Daugava 1932; K. H. Busse: Die Stiftung des h. Marien-Magdalenen Frauenklosters zu Riga, Mitt. IV, 436.—458., Sitzungsberichte 1876., 35. lp.

¹¹ Sal. Historia coll. Rigensis 1589.

¹² Sal. Historia coll. Rigensis 1600.

¹³ Sal. Historia coll. Rigensis un Annales 1606. Prof. A. Spekke: Livonijas kultūra nēc ārzemju chroniku, celojumu aprakstu un dzejas darbu liecībām, rakstu krājumā Latviesi, Rīgā 1930., 266. un 267. lp.

¹⁴ Klaudijs Akvavīva dzimis 1543. g. Neapolē, miris 1615. gadā kā piektais jezuītu ordena ģenerālis, vadīja ordena dzīvi 24 gadus.

¹⁵ Erdmanis Tolgsdorfs dzimis 1550. g. Prūsijā, kā garīdznieks 1583. g. ieradās Vidzemē, prāvests Valmiera un Cēsu bīskapa kapitula kanonikis, tad Rīgas Sv. Jēkaba baznīcas administrātors un prāvests; 1591. g. iestājās jezuītu noviciātā Krakovā, pēc diviem gadiem atgriezās Vidzemē, kur gandrīz 30 gadu darbojās par misionāru. Tolgsdorfs ir vīrmās latviešu valodā iespiestās grāmatas, Kanīzija katechisma, tulkojums un izdevējs. (Atzīmējams, ka arī P. Pēteris Kanīzis interesējās par Livoniju, 1560. g. 31. augustā un 1560. g. 7. decembrī vēstulēs jezuītu ģenerālim Laineccam viņš sūdzas par Jāņa Bargā karaspēku, kas drausmīgi postot Livoniju. Šis pats polu-krievu karš aizkavēja Kanīzija ierašanos Livonijā, jo mierīgos apstāklos, uzturoties 1558. gadā Polijā kā nuncija sekretārs, viņš noteikti būtu te ieradies.) Tolgsdorfs miris Cēsīs 1620. gadā.

¹⁶ Fabiāns Kvadrantīns dzimis 1546. g. Prūsijā, apmeklējis Braunsbergas jezuītu kollēģiju, kur pārgājis katoļu ticībā, tad studējis Roma teoloģiju, pēc kam darbojas

Andreju Krīgeru¹⁷. Abi pirmie vēlāk iestājās jezuītu ordeni¹⁸. Rīgā tie ieradās 1582. g. 16. maijā.

Tā kā karalis Stefans Batorijs bija ļoti reliģīzs un piedalījās visos jezuītu vadītajos gavēņa dievkalpojumos, kuros dalibū ņema arī daudzi rīdzinieki, tad luterānu garīdznieku asā nostāja pret jezuītiem pagaidām vēl nevarēja visai atklāti izpausties. Taču jau tagad tie savos sprediķos un sarunās norādīja, ka jezuīti un vispār katoļi esot varmācīgi pret tīro evaņģēliju, lai gan paši savā dzīvē tie stāvēja visai tālu no evaņģēlija, kā to liecina Kurzemes hercogs Ketlers, pats luterānis, kurš sūdzējies, ka luterānu garīdznieki Valkājot pārāk izšķērdigus tērpus, pavadot laiku pasaulīgās izpriecās un naktis ballēs, dejās esot pirmie un pēdējie. Savā relacijā jezuītu ģenerālim Klaudijam Akvavīvam 1582. gada 22. aprīlī Pēteris Skarga rakstīja, ka Rīgā esot bijuši tai laikā ap 12 luterānu garīdznieku, kas visi esot bijuši vienkārši un nemācīti. Skarga gribējis ar viņiem sarīkot reliģiskus disputus, bet karalis viņu no tā atrunājis, lai vēl vairāk neuztrauktu jau iekaisušos namniekus.

Stefans Batorijs vēlējās nodot jezuītu pārziņā Jēkaba baznīcu, Mārijas Magdalēnas klosteri un pārējos baznīcas īpašumus. Pagaidām jezuīti no tā atteicās, lai daudzmaiz nomierinātos uztrauktie rīdzinieki un vispār Livonijas protestantu prāti. Tāpēc karalis dievnamu, klosteri un pārējos īpašumus nodeva sava sekretāra J. D. Solikovska pārvaldīšanā¹⁹. Luterāniem vajadzēja atrīivot pie Jēkaba baznīcas piederīgos namus, uz kurieni tad pārcēlās jezuīti un ierīkoja šeit savu pirmo rezidenci Rīgā, kā arī atvēra skolu²⁰.

Nokārtojis reliģiskās lietas un Vidzemes pārvaldi²¹, Stefans Batorijs 1582. gada 2. maijā atstāja Rīgu un devās uz Lietuvu. Uz turieni viņu pavadīja tikai jezuīts Mārtiņš Laterna²²; pārējiem jezuītiem karalis lika

par garīdznieku Prūsijā, 1579. g. viņš iestājās jezuītu ordeni, bet jau nākošā gadā atkal iestājās no tā. Kā sekuļars garīdznieks viņš dodas 1582. g. uz Vidzemē, sākumā sprediķo Marijas Magdalēnas klosterā baznīcā un arī Jēkaba baznīcā, tad vada Pērnava draudzi. Pēc Cēsu biskapa Nidecka nāves kā ģenerālvīkārs vada visu Cēsu biskapiju līdz biskapa Šenkinga nominācijai. 1588. g. atkal iestājas jezuītu ordeni Krakovas novičiātā, pēc kam darbojas Rīgā. 1595. g. vada Braunsbergas priesteru semināru, ir kollēģijas kārtējais spredikotājs un Polijas karalienes Annas kapellāns. Miris 1605. g. Braunsbergā.

¹⁷ Andrejs Krīgers, dzimis 1555. g. Bavārijā, Ramzavā, studējis Braunsbergā, Vartenbergas kapellāns un pēc ierašanās Vidzemē Smiltenes un Raunas prāvests.

¹⁸ Visi šie garīdznieki bija studējuši Braunsbergā pāvesta akadēmijā, ko 1565. gadā dibināja kardinalis Stanislavs Hozis un vadīja jezuīti. No 1578.—1798. gadam Braunsbergas pāvesta akadēmijā studēja 23 kurzemnieki un 49 vidzemnieki, no kuriem daudzi vēlāk iestājās jezuītu ordeni un darbojās Latvijā. Sal. G. Lühr: Die Matrikel des päpstlichen Seminars zu Braunsberg.

¹⁹ Sal. Livoniae Commentarius Gregorio XIII ab A. Possevino, ed. Rigae, 1852, 36. Ip.; Mitt. IV, 438, 455; Mitt. VIII, 441. Jānis Demetrijs Solikovskis, Polijas karala Sigismunda Augusta sūtnis Dānijā, Zviedrijā un pie pāvesta Sīksta V., karala sekretārs un Livonijas baznīcas administrātors, Leopoles (Lvovas) archibīskaps, beidzot Sigismunda III komisārs Livonijā, miris Lvovā 1603. gadā. Sal. Giadebusch: Livl. Bibl. III, 160.—183. un Livl. Schriftst. Lex. IV, 227.

²⁰ Par jezuītu skolām sal. Monumenta Paedagogica Soc. Jesu, Madrid, 1901. 1583. g. Rīgas rāte noraidīja provinciāla Paula Kampana iesniegumu atvērt Rīgā jezuītu akadēmiju. Sal. Rīgas pils. arch. Ār. arch., 7. kaste 1583. 13. X.

²¹ Vidzemes pārvaldi Stefans Batorijs noteica ar 1582. gada 4. decembra Constitutiones Livoniae.

²² Mārtiņš Laterna, ungārs, 1571. g. iestājās jezuītu ordeni, 7 gadus pavada poļu karala galma kā karala spredikotājs. Trīs gadus nododas misijām Krievijā. Lvovas rezidences superiors. Pavada karali Sigismundu III uz Zviedriju, bet nepanes turienes klimatu, kādēļ grib atgriezties Polijā. 1598. g. 30. novembrī, iekāpjot kuģi Stegburgas ostā, viņam uzbrūk hercoga Kārla karavīri, nocert rokas un iemet jūrā.

palikt Rīgā, lai gan tie vēlējās izbraukt uz savām kollēģijām, kā tas bija paredzēts.

Pie Stefana Batorija pavadonības piederīgie jezuīti jau pirms pārējo jezuītu ierašanās Vidzemē un formālās Rīgas kollēģijas nodibināšanas iesāka Rīgā enerģisku darbību. P. Pēteris Skarga²³ palika par rezidences priekšnieku un kārtējo sprediķotāju Jēkaba baznīcā, bet P. Jānis Vincerijs²⁴ darbojās kā draudzes garīdznieks un vadīja skolu, kurā jau bija iestājušies 8 jaunekļi. P. Jānis Vincerijs bija pirmais jezuīts, kas pilnīgi iemācījās latviešu valodu un darbojās gandrīz vienīgi starp latviešiem. Pēc savas sekmīgās misijas Krievijā pie karala Stefana Batorija Rīgā bija ieradies un kādu laiku uzturējās arī veiklais jezuītu ordeņa diplomāts Antonijs Posevīno²⁵. Nav šaubu, ka Livonijas lietu kārtošanā un šejiņes rekatolizācijas organizēšanā viņam bijusi svarīga ieteikme. Jau no paša sākuma jezuīti pildīja savus garīdznieku pienākumus, ejot paši tautā — tie apmeklēja cietumniekus²⁶, slimniekus, bija klāt pie mīrejiem un praktizēja privātas vizitācijas ģimenēs. Uzturu un citus vajadzīgos līdzekļus tiem deva jau minētais Solikovskis, jo Rīgas rāte karaļa noteikto atlīdzību par luterānu rokās esošiem dievnamiem un citiem bijušiem katoļu baznīcas īpašumiem sāka maksāt tikai gadu vēlāk.

1583. gada 7. martā Rīgā ieradās Polijas jezuītu provinciālis Jānis Pauls Kampans ar 9 jezuītiem. Stefans Batoris tam bija devis līdzi dokumentu, kas vēstīja Rīgas namniekiem jezuītu kollēģijas nodibināšanu Rīgā. Rīgas rāte jezuītus svinīgi sagaidīja. Tā nosūtīja uz jezuītu rezidenci 24 kausus vīna, ko mēdza darīt tikai izcilu viesu godināšanai. Nākošā dienā provinciālis kopā ar Livonijas gubernātora sekretāru Ludviki Fuliginiju ieradās rātes namā, kur bija sapulcējušies rātes kungi un nam-

²³ Pēteris Skarga Pavenskis, dz. 1536. gada februārī Mazovijā Grujecā. Pēc Krakovas akadēmijas beigšanas Vārmijas ģimnazijas rektors. 1569. gadā iestājas jezuītu ordenī Romā, pēc kam ir Polijas karaļa galma sprediķotājs. Viņam ir ievērojama nozīme Vidzemes pretreformācijas kustībā un Rīgas jezuītu rezidences vēsturē, kur bij tās pirmais superiors. Izcils teologs un baznīcas rakstnieks. Miris 1612. gada 27. septembrī Krakovā.

²⁴ Jānis Vincerijs, dz. 1541. g. Bavārijā, 1562. g. iestājies Vīnē jezuītu ordenī, kādu laiku gramatikas un sintakses profesors, Braunsbergā vada studentu garīgo dzīvi, izcils sprediķotājs, miris 1589. gadā, ūsi pirms Ziemassvētkiem. Pēc Rīgas kollēģijas atjaunošanas pārvests un apbedīts Rīgā.

²⁵ Antonijs Posevīno, dzimis 1534. gadā Mantujā, 1559. g. iestājies jezuītu ordenī. Desmit gadus viņš darbojās Francijā kā izcils sprediķotājs, rakstnieks un disputu vadītājs ar ļoti lielām sekmēm pret hugenotiem un valdīšiem. 1573. g. Posevīns kļuva ordeņa ģenerāla Merkuriāna sekretārs. Pēc 5 gadiem pāvests Gregorius XIII aicināja viņu savā tiešā rīcībā un uzdeva tam dažādas diplomātiskas misijas, kurās tas parādīja sevi kā vienu no lielākiem diplomātiem, kādi vien dāvājuši savus pakalpojumus Romas kūrīrijai. Latvijas vēsturē svarīga Posevīna misija pie cara Jāņa Bargā, kam sekoja Livonijas karā izbeigšana ar Zapoljes miera līgumu 1582. gadā, un Posevīna darbība Rīgā, par ko sal. L. Rubensa vēstules pielikumā. Blakus Stefanam Batorijam un P. Skargam Posevīns ir dedzīgākais pretreformācijas sekmētājs Vidzemē. (Sal. Baltische Monatschrift 36, 589. lp.; Heine, Miscellanea zur Geschichte des Jesuitenordens in Livland, 1914., 94. lp.). Posevīns ieteica piegriezt sevišķu vēribū zemnieku misijām, rūpēties par priekšzīmīgu un labi sagatavotu garīdznieku skaita pavairošanu, mācīt tautu lasīt un dot tai katoļu grāmatas un ieteica izpostīto Vidzemi kolonizēt ar svešiem (piem. Italijas) zemniekiem. (Sal. Livoniae Commentarius 23. lp.).

²⁶ Cietumnieku apmeklēšanu un notiesāto sagatavošanu uz nāvi jezuīti uzskatīja par savu nopietnu uzdevumu. Vairākkārt tie žēlojas, ka nav pielaisti pie ieslodzītiem, kamēr Rīgas rāte savukārt tiem pārmeta pārāk lielu dedzību cietumnieku apmeklēšanā un noziedznieku aizstāvēšanā. Sal. dokumentus Rīgas pilsētas archīvā, Ar. arch. IV, 9, 2: 1597. 19. II un 10. XI; IV, 9, 3: 1609. 4. IV, 1613. 19. III un 8. IX.

nieku pārstāvji. Tiem viņš sniedza tuvākus paskaidrojumus par jezuītu institūtu un nolasija karala rakstu par kollēgijas nodibināšanu Rīgā. Radznieki lūdza provinciāli, lai tas mēginātu ietekmēt karali atsaukt funkāciju Rīgā, bet nodibināt kollēgiju Cēsis vai kur citur province.

Karalis ar atbildi vilcinājās, bet jezuīti šai laikā jau iesāka Rīgā savu darbību, sarīkodami vairākus reliģiskus disputus. Rīdznieki pret jezuītiem izturējās laipni, bet atturīgi. Tie slavēja jezuītu institūtu, bet laikam gan nolūkā izpatikt Livonijas gubernātoram un panākt no karala sev patīkamu atbildi. Provinciālis Kampans par Rīgas rezidences superioru iecēla Leonardu Rubensu²⁷, bet par skolas vadītāju V. Vitardu²⁸. Ar daļu no pārējiem jezuītiem viņš pašreiz gatavojās doties uz Tērbatu, lai arī tur nodibinātu jezuītu rezidenci, kad pienāca karala atbildes raksts J. D. Solikovskim. Karalis iecēla Solikovski par Lvovas archidiecēzes administrātoru, bet Jēkaba baznīcas, Marijas Magdalēnas klosteru un citu baznīcas īpašumu pārvaldīšanu Rīgā nodeva Pēterim Skargam. Karaļa dekrētu nolasīja un parakstīja gubernātors kancelejā 1583. gada 9. martā. Pēc tam provinciālis izbrauca uz Tērbatu, bet P. Skarga uz Polockas jezuītu kollēgiju kā provinciāla vizitātors. Provinciālis iecēla P. Skargu arī par Rīgas, Tērbatas un Polockas jezuītu superintendentu.

Sai laikā P. L. Rubenss gatavoja Livonijas gubernātoru Juri Radzivilu²⁹ priesterības svētību saņemšanai, kas notika Pūpolu svētdienā Jēkaba baznīcā un ko vadīja bīskaps Gedraitis rātes un loti daudzu namnieku klātbūtnē³⁰. Pēc tam visu Kluso nedēļu gubernātors Radzivils jezuītu rezidencē noturēja Ignāciju „Garīgos vingrinājumus”, bet Lieldienās savu pirmo dievkalpojumu, ko pilsēta atzīmēja ar apsveikumiem, ugupošanu un šāvieniem. Otrās Lieldienās Radzivils sarīkoja goda mielastu Rīgas rātei un namniekiem, kurā piedalījās arī jezuīti ar savu provinciāli, kas bija atgriezies no Tērbatas. Mielasta laikā notika pārrunas par ticības lietām un jezuītu institūtu, pēc kam rāte pie savas nama durvīm piesita rīkojumu, ar ko stingri noliedza Rīgas namniekiem aizkart vārdiem vai darbiem jezuītus Rīgas ielās, kas biji noticis vairākkārt.

²⁷ Leonards Rubenss, vestfālietis, dzimis 1551. g., jezuītu ordenī iestājies 1566. g. Kelnē. Darbojās par sintakses, poēzijas, retorikas un grieķu valodas profesoru Maincā, Fuldā un Paderbornā. 1583. g. Rīgas jezuītu kollēgijas vicerektors, 1585. g. rektors. Kalendāra nemieru laikā atstāj Rīgu un uzturas Cēsis pie bīskapa Nidecka. Rīgā vairs neatgriežas, bet dodas uz Ungariju pie ordeņa provinciāla, kurš tai laikā vizitē Ungārijas jezuītu mājas.

²⁸ Vitards Vitardi alias Vikardi, holandietis, dzimis Nīmvēgenā 1552. g., Rīgā vadīja kollēgijas skolu.

²⁹ Juris Radzivils dzimis 1556. g. Vilnā. Studējis Leipcigā un pēc tam, lai gan bija kalvinists, jezuītu kollēgijā Poznaņā, kur P. Skargas ietekmē pārgāja katoļu ticībā. R. gribēja kļūt par garīdznieku un jau no pāvesta legāta M. Regālija saņēma zemākās garīdznieka svētības, bet tad devās uz Romu, kur 1576.—1581. g. studēja jezuīta Achilla Galjardi vadībā filozofiju un teoloģiju. Pirms izbraukšanas no Romas pāvests nominēja R. par Vilnjas bīskapu un kardināli. Vilnā R. attīstīja plašu darbību, rūpējās par literātūras uzplaukšanu un garīgās dzīves pacelšanu. Stefans Batorijs iecēla R. par Livonijas gubernātoru. Rīgā viņš pieņēma priesteru svētības, bet Vilnā 1583. g. nuncijs Boloņeti viņu iesvētīja par bīskapu, pēc kam pāvests Gregorius XIII tam piesķira kardināla purpuru. 1591. g. Romā pāvesta vēlēšanu konklāvē viņš bija viens no kandidātiem uz pāvesta troni. R. kļuva arī par Krakovas archībiskapijas pārvaldītāju un izpildīja vairākas diplomātiskas misijas. Mira Romā 1600. g. 21. janv., apbedīts jezuītu II Gesū baznīcā.

³⁰ Karaļu baznīcā augstākās svētības ir bīskapats, presbitēriāts jeb priesterība, diakonāts un subdiakonāts, bez tam pastāv vēl četrās zemākas pakāpes, katra ar atiecīgām tiesībām un pilnvarām. Sal. Codex Juris Canonici, Can. 948.—1011.

Jau 1582. gada 25. jūnijā Stefans Batorijs sazinā ar pāvestu Gregoriiju XIII un jezuītu ģenerāli P. Klaudiju Akvavīvu bija izstrādājis Rīgas jezuītu kollēgijas dibināšanas plānu. Ar 1583. gada 1. marta bullu *Immensa Dei providentia* Gregorijs XIII šo plānu ar nelieliem grozījumiem apstiprināja un nodibināja Rīgā jezuītu Trīsvienības kollēgiju, pie kam Marijas Magdalēnas klosteri likvidēja un šī klosterēa privileģijas piešķīra jezuītiem. Stefans Batorijs tiem atdeva arī visus klosterēa īpašumus un Jēkaba baznīcu uz mūžīgiem laikiem. Ar to Rīgā bija nodibināta jezuītu kollēgija.

Jezuītu darbībai Rīgā stājās pretim luterānu garīdzniecība. Kā viens no pirmajiem neatlaidīgu cīņu pret jezuītiem sāka mācītājs Jānis Dāle³¹. Gan privātās sanāksmēs, gan no kanceles Māras baznīcā viņš asī uzstājās pret jezuītiem. Viņa paraugam sekoja arī citi luterānu garīdznieki. Tapec gubernātors Radzivils 1583. gada 5. augustā pavelēja rātei rūpēties, lai luterānu mācītāji neaizkartu katoļu ticību, baznīcu, pāvestu un jezuītus, kam karalis Rīgā un visā Vidzemē bija devis tādas pašas tiesības un reliģisko brīvību kā luterāniem.

Jezuītu pārziņā nāca arī bijušā Marijas Magdalēnas klosterēa lauku īpašumi, uz kuriem kā pirmsais jezuītu *missionarius excurrens* izbrauca un sekmīgi darbojās P. Jānis Vincerijs. Tie bija pirmie lauku novadi, kas pēc Vidzemes pāriešanas protestantismā atkal kļuva katoliski. Vecākie laudis vēl labi atcerējās priekšreformācijas katoļu laikus, un tie viņu atminās esot tēlojušies kā bagāti, svētīti un labi laiki. Misijas nolūkos jezuīti izbrauca arī uz citām vietām Rīgas apkārtnē, un arvien lielāks un lielāks kļuva latviešu katoļu skaits. 1583. gada 25. augustā jezuītu vice-rektors ar dažiem asistentiem laivās izbrauca jūrā un pēc jūrmalas zvejnieku lūguma svētīja jūru, kā to pēc tradīcijas esot pirms reformācijas darijuši dominikāni un franciskāni. Arī daudzi rīdzinieki atstāja lutertičību un kļuva par katoliem, starp tiem arī kāds luterānu mācītājs.

Jezuītu panākumi stiprināja luterānu garīdznieku oponīciju. Kad gubernātors Radzivils 1583. gada beigās izbrauca uz Vilnu, jau minētais Jānis Dāle savos spredikos atkal sāka aģitēt pret katoliem vispār un sevišķi jezuītiem. Vicerktors viņam nosūtīja vēstuli, lūgdams atturēties no šādas aģitācijas, lai pilsētā nesāktos nesaskanas un nemieri. Ja viņam esot iebildumi pret jezuītiem, tad lai viņš tos neklāstot savos spredikos, bet runājot privāti ar jezuītiem pašiem, kas centīšoties novērst nesaprāšanos. Jezuītu uzaicinājums tomēr palika bez sekmēm. Tieši otrādi: pilsētā parādījās paskvilas par jezuītiem un rektoru P. Leonardu Rubensu, bet kollēgijai ar akmeņiem izdauzīja logus.

Kad P. Pēteris Skarga tika iecelts par Vilņas kollēgijas rektoru un aizbrauca, Rīgā trūka spredīkotāja polu valodā. Vispār pastāvēja četri kārtējie sprediķi: viens latviešu, viens polu un divi vācu valodā³². Poļu

³¹ Jānis Dāle (tom Dalen), 1575. g. Jēkaba baznīcas latviešu draudzes mācītājs; kad pēdējo atdeva katoliem, pārgāja pie dombaznīcas. Kad 1587. g. Jēkaba baznīcu atkal atnēma katoliem, Dāle bija luterānu garīdznieku pārstāvis. Miris 1611. g. 5. janvārī. Sal. Bergmann: Geschichte der Rig. Stadtkirche I, 36.

³² Pie Jēkaba baznīcas atradās Dievmātes kapella, ko pirms jezuītiem luterāpi izlietoja profāniem mērķiem. Jezuiti te atjaunoja dievkalpojumus un ierādīja telpas latviešiem. Ik svētdienas šai kapellā notika latviešu sprediķi. Kad 1605. gadā latviešu skaits jau bija draudzē tik liels, ka tiem mazajā kapellā pietrūka telpas, latviešu dievkalpojumiem jezuīti atdeva Marijas Magdalēnas klosterēa baznīcu, ko iepriekš atjaunoja un izgreznoja svētgleznām. Dievmātes kapellā ierādīja telpas poliem.

garīgai apkalpošanai Rīgā ieradās P. Toms Ziveks. Latviešus apkalpoja P. Jānis Vinceris, bet bez viņa latviešu valodu mācījās un savus garīgos pakalpojumus tiem neliedza arī pārējie jezuīti. Sevišķu vērību latviešu valodai un latviešu garīgo interešu apkalpošanai kollēģijas rektors uzdeva piegriezt spējīgam novicim Pēterim Grabovskim. Pēc diviem mēnešiem tas jau varēja lasīt draudzei priekšā latviešu sprediķus, bet ceturtajā mēnesī pilnīgi brīvi pārvaldīja latviešu valodu un kļuva par latviešu spredīkotāju. Pieauga arī brāļu jezuītu skaits. Šie t. s. *coadiutores temporales* nebija garīdznieki, bet bija nodevuši ordeņa solījumus un pildīja galvenā kārtā kollēģijas saimnieciskos darbus. Daudzi no tiem bija šejienieši un latvieši.

Vicerektors aizbrauca uz Kališu³³, Polijā, lai piedalītos jezuītu provinces kongregācijā. Tā kā Cēsu bīskapija bija nodibināta, bet nebija iecelts bīskaps un nebija arī vēl garīdznieku, tad vicerektors panāca, ka ar karala piekrišanu dažos Cēsu bīskapijas amatos iecēla šejenes katoļu lajus: konvertītu Oto Šenkingu³⁴, vēlāko Cēsu bīskapu, par Cēsu baznīcas prefektu, Jāni Teknonu³⁵ par archidiakonu un Juri Sterbeliju par scholastiku, kas visi drīz palika par garīdzniekiem. Bez tam kopā ar vicerektoru uz Rīgu atbrauca arī Baltazars Denbicijs, kā gramatikas profesors, un viens koadjūtors.

Drīz Rīgā atkal ieradās gubernātors J. Radzivils. Jezuītu pavadībā viņš devās divos ceļojumos — uz austrumiem un uz ziemeļiem no Rīgas. Šais ceļojums jezuīti pārņēma tos īpašumus, ko tiem bija piešķiris kāralis. Ar luterānu mācītājiem gubernātors un jezuīti sarīkoja ceļojuma laikā publiskus disputus. Atgriezies no šiem izbraukumiem Radzivils devās uz Vilņu, bet iepriekš lika jezuītiem pārņemt savā pārziņā Ādažu baznīcu un tā saukto Pagraba lauka (Ager cellarius, Kelleracker) saimniecību pie pilsētas mūriem³⁶. Ādažos ieradās P. Jānis Vinceris kopā ar provinciāla palīgu P. Paulu Bokšu³⁷, kas pārņēma jezuītu rīcībā nevien Ādažu dievnamu, bet ierosināja pāriet katoļu ticībā arī Ādažu luterānu mācītāju Jāni Montānu. Vēlāk tas kā katoļu garīdznieks palīdzēja jezu-

³³ Kališas kollēģiju nodibināja archibīskaps Karnkovskis 1581. gadā. Šeit atradās ģimnāzija, filozofijas un teoloģijas studijas, kā arī archibīskapijas seminārs.

³⁴ Otto Šenkings cēlies no Burtnieku novada muižniekiem, dzimis luterāns, pāriet katoļu ticībā un kļūst par vienu no dedzīgākiem pretreformācijas vadītājiem. Pēc jezuītu ierašanās Šenkingu ievēlēja par garīdznieku. Pēc bīskapa Nidecka nāves 1587. gadā Šenkings kļūst par Cēsu bīskapijas administrātoru, bet 1589. gadā par Cēsu bīskapu. Labi prata latviešu valodu, pastāvīgi atradās bīskapijas vizitācijas ceļojumos, vienmēr pats spredīkoja un bija loti iemīlots tautā. 1595. un 1611. g. notur bīskapijas sinodi. 1621. gadā, Gustavam Adolfam ieņemot Cēsis un Rīgu, Šenkings dodas uz Poliju. 1628. g. piedalās Polijas baznīcas sinodē Petrikavā. Miris 1637. g. Sulejovas cisterciešu abatijā. Sal. Rigasche Stadtblätter 1891, 409. lp. un LKV, 21. sej. 41599. lp.

³⁵ Ridznieks Jānis Teknoks pēc reformācijas biji pirms katoļu garīdznieks lielnotiesis. 1568. g. iestājās pāvesta ģermāņu kollēģijā. Kopā ar Erdmani Tolgsdorfu 1613. g. vizitēja Vidzemes draudzes; sal. viņa rakstu: Visitatio Livonicarum ecclesiarum facta anno 1613. a die Transfigurationis Domini usque ad 11 Oct. Zemes bibliotēkā, Rīgā, un Bunges Archiv. I, 24.—77. lp. Par viņa literāro darbību sal. Recke u. Napiersky, Allgem. Schriftst.-Lex. IV, 350.

³⁶ Ager Cellarius atradās apm. tai vietā, kur tagad atrodas Jēzus baznīca Rīgā. Sal. dokumentus Rīgas pilsētas archīvā. Ār. arch. IV, 9, 1: 1584. 30. XI un 1585. 1. XI; IV, 9, 2: 1590. 29. VIII, 1596. 2. VIII, 1613. 16. X, 1616. 30. XI, 1618. 29. VIII un 25. XI; IV, 9, 4a: 1615, 13. un 15. XI; IV, 9, 5: 1616. 13. un 14. IX.

³⁷ Pauls Bokša, 10 gadus vada Vilņā profesu māju, tad Braunsbergas kollēģijas rektors, 1608. gadā Lietuvas jezuītu provinciālis, miris kā Krakovas rezidences superiors 1627. g. 4. septembrī 75 gadus vecs, pēc 52 jezuītu ordeni pavadītiem gadiem.

ītiem draudzes darbā un bieži spredikoja latviešu valodā. Attiecībā uz minēto Pagraba lauku, bijušo domkapitula īpašumu, ko Stefans Batorijs kopā ar Salaspili un Ikšķili bija iekūlājis Rīgas pilsētai 1581. gadā par 6689 zlotiem, bet pēc tam, dibinot kollēģiju, dāvinājis to jezuītieim, pēdējie ar Rīgas rāti noslēdza līgumu, pēc kurā šī saimniecība nāca jezuītu īpašumā, atskaitot dārzus, ko jezuīti pret gadskārtēju 200 zlotu atlīdzību iznomāja uz 30 gadiem (1584.—1615.) Rīgas pilsētai.

Interesanti atzīmēt, ka jezuīti, kas vispār vēsturē pazīstami kā teātra mākslas kopēji, arī Rīgā jau savas darbības pirmajos gados sarīkoja pie Marijas Magdalēnas baznīcas teātra izrādes³⁸, kurās noskatījās loti daudz Rīgas namnieku, no kuņiem liela daļa bija luterānu.

Jezuītu aktīvā un samērā sekmīgā darbība, kā jau sacīts, radīja opozīciju luterānu garīdzniekos, kas sevišķi asi un neatlaidīgi šo nostāju pret jezuītiem pauða savos sprediķos. Bez jau minētā Dāles, viens no dedzīgākiem antijezuītiem bija mācītājs Laurencijs Lemchens³⁹. Uz viņa asajiem sprediķiem kollegijas vicerektors, kas pēc gubernātora Radzivila aizbraukšanas uz Viļņu bija Livonijas katoļu vadītājs, atbildēja ar vēstuli, kurā lūdza Lemchenu atturēties no nepamatotajiem uzbrukumiem katoļiem vispār un jezuītiem sevišķi, jo šī apzinātā nemiera celšana varot tiešām radīt sacelšanos. Kad tas nelīdzēja, jezuīti publiski atspēkoja kādu no asākiem Lemchena sprediķiem un reizē iesniedza rātei līgumu, lai tā ietekmē luterānu garīdzniekus ievērot sprediķos vairāk takta. Nākošā dienā rātes pārstāvji: Otto Mepens, Jānis Tastijs un Otto Kanne Māras baznīcā saaicinātiem luterānu garīdzniekiem noliedza aizkart jezuītus, kas baudot karāja labvēlību.

Tomēr rātes rīcībai nebija panākumu. Luterānu mācītāji turpināja savu aģitāciju. Lemchens kādā savā sprediķī nosauca pāvestu par Antikristu, sacīdams, ka tāpat kā Kristus esot jāmīlē, tā papisti un jezuīti jā-nīst. Maskavieši esot livoņu miesas, bet jezuīti viņu dvēsēles ienaidnieki, pret kuņiem jācīnās pat ar ieročiem rokā, jo tie esot loti veikli un gudri, kā paša jaunā gara skolnieki. Tad jezuītu pārstāvis P. Jānis Vincerijs katoļu vārdā uzstādīja rātei ultimātu, lai tā rūpētos par šādas aģitācijas novēršanu. Taču rāte nespēja to izdarīt, jo pret jezuītiem bij nostājušies nevien luterānu mācītāji, bet arī Rīgas namnieki. Visasāk šī nostāja iz-paudās Rīgas kalendāra nemieros⁴⁰.

Kad 1584. gadā Rīgā pienāk karāja pavēle ievest Gregorija kalendāru un 4. oktobrā vieta skaitit 15. oktobri, rāte un arī luterānu garīdznieki nolejī to pieņemt. Tomēr pilsētnieki turas pie vecā kalendāra. Ziemassvētkus pēc jaunā kalendāra svīn tikai Rīgas katoli, rāte un luterānu garīdznieki, bet tauta šo dienu nesvin. Ziemassvētku priekšvakarā vakara dievkalpojuma laikā sv. Jēkaba baznīcā bij sanākuši arī daudzi Rīgas nekatoļi. Tikko sākās dievkalpojums, uz altāra telpu lidoja akmeņi,

³⁸ Sal. E. Boysse: *Le Théâtre des Jésuites*, éd. Henri Vaton, Paris, 1880; Gofflot: *Le théâtre au collège du moyen-âge à nos jours*, Paris, 1907; A. F. Schack: *Geschichte der dramatischen Literatur und Kunst in Spanien*, 1845; B. Duhr: *Geschichte der Jesuiten in Länder Deutscher Zunge III*, 1913.

³⁹ Laurencijs Lemchens, 1585. g. Rīgas pilsētas spredikotājs, 1599. g. dombaznīcas mācītājs. Viņu apvainoja namnieku musināšanā pret rāti. Sal. Bergmann: *Geschichte der Rig. Stadtkirche*, 30. un 37. lp.

⁴⁰ Sal. Hist. coll. Rigensis tekstā un pielikumā; J. Straubergs: *Rīgas vēsture*, III, 277.—300; F. Dsirne: *Der Rīgasche Kalenderstreit*, 1867; Latviešu konvers. vārdn., 8. sēj., 15014. lp.

baznīcā sākās trokšņošana, un cieta vairāki jezuītu audzēkņi. Dievkalpojumu pārtrauca. Ap dievnamu bij salasījies liels pūlis, kas ar akmeņiem izsita baznīcas logus. Pūlis piekāva arī pilsētas sardzi, kas ieradās, lai ievestu kārtību. Stāvokli glāba tikai tas, ka kāds no dievlūdzējiem sāka zvanīt ar dievnama zvanu. Pūlis izklīda. Katoļu vārdā pie birgermeistara ar protestu devās delegācija, ko vadīja Āēsu prāvests Oto Šenkings, kurš pats bij grautinā piekauts, un P. Vitards.

Pēc notikumiem Jēkaba baznīcā izcēlās ass konflikts starp luterānu virsmācītāju Neuneru un Rīgas domskolas rektoru Indriki Melleru 1584. g. 28. decembra rātes sēdē. Pēdējais runāja nemiernieku vārdā un prasīja atbildību no rātes un luterānu garīdzniecības, kādēļ pieņemts jaunais kalendārs un nav aizkavēta jezuītu kollēģijas atvēršana Rīgā. Nemiernieki nu klūst pavism droši. Tagad pat rātes kungi un luterānu garīdznieki tiek ielās dēvēti par papistiem. Kad 1585. gada 4. janvāri namnieki grib svinēt Ziemassvētkus pēc vecā stila un ierodas baznīcā, garīdznieki dievkalpojumus nenotur. Bet dombaznīcā ierodas Mellers ar saviem skolniekiem. Viņš kāpj kancelē, lai spredikotu, un to dara visas svētku dienas. Jaungada dienā pēc vecā stila Rīgā no Viļnas atgriežas burggrāfs Niklāvs Eke un sindiks Gothards Vellings. 1585. g. 12. janvārī burggrāfs liek arestēt Melleru par karaļa apvainošanu. Tai pašā vakarā nemiernieki Mellera konrektora Rascija un domskolnieku vadībā ielaužas rātes namā un atsvabina savu vadoni. Mellers sevi dēvē par vienīgo Augsburgas konfesijas aizstāvi Rīgā, pūlis dudas pārmācīt „papistu piekrītejus“. Vispirms nemiernieki ielaužas virsmācītāja Neunera mājā, piekauj viņu, aizvelk uz tirgus laukumu un tur pamet pusdzīvu. Izdemolējuši Neunera namu, viņi dudas uz burggrāfa Ekes, sindika Vellinga un sekretāra Oto Kannes namiem, ko tāpat izdemolē. Kamēr viena pūla daļa ielaužas rātes kungu pagrabos un paliek pie viņu vīna mucām, tikmēr otrs nemiernieku bars dudas graut jezuītu kollēģiju. Šeit tomēr nemieri apsīkst, jo daļa namnieku ieteic neaizkart jezuītus, lai nebūtu jācieš karaļa represijas. Kad pēc kāda laika pie kollēģijas atkal sapulcējies pūlis, namnieki jau ir paspējuši noorganizēt vairākas aizsardzības grupas. Pēc 2 dienām namnieki sūta delegāciju pie jezuītiem ar paziņojumu, ka nemieri nav vērsušies pret viņiem, bet pret rāti, kurās vietā nodibināta jauna pārvalde ar juristu Mārtiņu Gizi priekšgalā. Tā drīzāk izliešot savas asinis, bet nepielaidišot, ka Rīgā pastāv jezuītu kollēģija. Katram, kas apmeklē jezuītu dievnamu, draud 10 dālderu naujas sods. Tā kā šādos apstāklos jezuītu darbība Rīgā nebij iespējama, tad kollēģijā palika vienīgi vicerektors, kamēr pārējie jezuīti atstāja Rīgu un pievērsās misijai zemnieku starpā. Uz laukiem viņi dibināja reliģiskās biedrības (kongregācijas), nocirta svētbirzis un kokus, centas izskaust tautas pagāniskos ticējumus un ierašas.

Rīgā jezuīti atgriezās pēc gubernātora Radzivila pārbraukšanas no Viļnas 1585. g. 29. janvārī. Nemieri gan bij mitējušies, bet ne pavism. Jaunā Rīgas satversme bij vērsta pret jezuītiem un katoļiem vispār, kādēl gubernātors par to ziņo uz Viļgu un saņem karaļa atbildi, ka jezuītiem jāpaliek Rīgā. Jūlijā sākumā svinīgā sapulcē kardinālis Radzivils nosoda kā prettiesiskus jaunās satversmes noteikumus un plaši izskaidro jezuītu institūtu, uzsverot, ka karaļa dibinātā kollēģija Rīgā nav atsaučama. Uz rīdznieku protesta rakstu arī pats karalis atbild 5. oktobrī, liekot atjaunot veco kārtību un mieru⁴¹.

⁴¹ Sal. karaļa mandātu kollēģijas vēstures tekstā.

Šai laikā jezuīti piegrieza vērību arī kollēģijas īpašumiem, kuru dēļ tiem nācās prāvoties. Vispirms tie nokārtoja Bērtuļa dzirnavu lietu. Šīs dzirnavas Marijas Magdalēnas klosterā māsas 1581. gadā apstākļu spiestas bija atdevušas dzimtsnomā Rīgas namniekam Paulam Einhornam. Tas nebija likumīgi. Tādēļ vicerektors vienojās ar Einhorņu par vecā līguma atcelšanu un jauna noslēgšanu uz 25 gadiem⁴². Daudz rūpju jezuītiem sagādāja Rīgas vārkalis Frīdrīhs Veters, kas ar rātes atļauju, bet bez kollēģijas ziņas uzcēla dzirnavas jezuītu zemes tuvumā, pie kam kanāji un uzstādinātais ūdens nesa zaudējumus kollēģijai. Kollēģijas un rātes kopējā komisija atzina, ka kollēģijai nodarīti ievērojami zaudējumi, un pavēlēja dzirnavu būvi pārtraukt. Tomēr Veters neklausīja, un vairākus gadus kollēģija cieta prāvus zaudējumus, kamēr pati daba nāca talkā: plūdi izpostīja Vetera dzirnavas.

Daudz ilgāka un nopietnāka bija kollēģijas cīna par alus krogēšanas privileģiju kollēģijas zemnieku mājās. Pēc pilsētas noteikumiem divu jūdžu attālumā no pilsētas nedrīksteja darīt alu bez sevišķas pilsētas atļaujas un nodevām. Kolleģijas zemnieki pārņēma Marijas Magdalēnas klosterā zemnieku priekšrocības, un uz viņiem šis noteikums neattiecas. Tomēr rāte domāja citādi. 1586. gadā rātes un kolleģijas starpā sākās prāva par privileģijām, kas beidzās tikai 1617. gadā ar karaļa Sigismunda lēmumu. Tas gan atzina kolleģijas privileģijas, bet saderības labad noteica, ka kolleģijas zemniekiem nav brīv darīt alu kolleģijas zemēs, atskaitot divus krogus⁴³.

Pirms jezuītu kolleģijas nodibināšanas Marijas Magdalēnas klosterā māsas bija piešķirušas zvejas tiesības savā īpašumā Velna salas (Mūku salas) ūdeņos Salaspils vācu ordena komturam Heitam 4 dienas nedēļā un tikai viņa dzīves laikā. Pēc Heita nāves salaspilieši piesavinājās viņa tiesības. Tad jezuīti apkilāja zvejniekus, atņemot tiem tīklus. Lietā nāca gubernātora tiesā, kas salaspiliešiem zveju aizliedza⁴⁴.

Strids par zvejas tiesībām jezuītiem iznāca arī ar rīdziniekiem par Akmeņu salas ūdeņiem. Arī Rīgas pilsētas zvejniekiem jezuīti atņēma tīklus un piesolijs rīkstes. Sazinoties ar rāti noskaidrojās, ka zvejniekiem zvejas tiesību šai kolleģijas īpašumā nav bijis, kādēļ rāte šeit tiem zveju aizliedza. Ar rāti kolleģijai nācās prāvoties arī vaska dēļ. Marijas Magdalēnas klosterim pienācās no rātes ik gadus 50 mārciņas vaska, ko rāte nebija devusi jau kopš reformācijas ievedšanas. Arī šī lieta tika izlemta par labu kolleģijai⁴⁵.

1585. gada beigās vicerektors P. Leonards Rubenss tiek apstiprināts par kolleģijas rektoru. Likās, ka pilsēta pamazām nomierinās. Taču drīz vien seko trešais nemieru vilnis, kas beidzas ar jezuītu izraidišanu no pilsētas.

Iemesli bija tīri formālas dabas. Rīgas rāte 1584. gada 30. novembrī jezuītu miera labā tiem dokumentāri bija solījusi, ka neizlietos arsenālu sv. Jēkaba baznīcas kapsētā citiem nolūkiem (piem., krogus ierīkošanai), bet nebija to ne kolleģijai dāvinājusi, nedz solījusi dāvināt. Pilsētā izplatījās baumas, ka namniekiem nezinot rāte šo arsenālu atdāvinājusi jezuītiem, tāpat kā tas kādreiz noticis ar sv. Jēkaba baznīcu. 1586. gada 31. janvārī pievakarē kolleģijā ieradās Mārtiņš Gīze ar notāru Mārtiņu

⁴² Sal. kontraktu pielikumā.

⁴³ Sal. dokumentus Rīgas pilsētas arch., Ār. arch. IV, 9, 1—5, 7.—17. kastes.

⁴⁴ Turpat.

⁴⁵ Turpat.

Klīvi. Gīzem esot zināms, ka rāte dokumentāri esot dāvinājusi vai vismaz apsolījusi dāvināt kollēgijai minēto arsenālu, lai rektors atzīstoties un uzrādot attiecigos dokumentus. Kad rektors atbildēja, ka tas nav noticis, Gīze iedegās dusmās un teica, ka Rīgas nemieros esot vainojami tikai jezuīti un karalis, kas atnēmis rīdziniekiem divas baznīcas un nobinājis kollēgiju.

Nākošā dienā Gīze atkal ieradās kollēgijā un šoreiz pieprasīja no rektora apliecību, ka augšminētais dāvinājums nav noticis un ka nav dokumentu par to. Kad rektors šādu apliecību ar kollēgijas zīmogiem bij nodevis, Gīze norādināja ērgēlnieku Sīmanī, kurš ļoti vāji prata latīnu valodu, bet kam rektors bij devis transumēt kollēgijas dokumentus. Pietiekami neprazdams latīniski, Sīmanis arī nav pareizi sapratis dokumenta saturu, ar ko rāte apņēmās neizmantot arsenālu citiem mērķiem, kas varētu traucēt jezuītu mieru, un domājis, ka šai dokumentā rāte apliecinājusi, ka minēto arsenālu dāvina jezuītiem. Pēc dokumenta transmēšanas Sīmanis to rektora uzdevumā atdevis tālāk licenciātam Hūdem. Sākumā Hūde saka, ka šāda dokumenta nav redzējis, bet norādināts arī nākošā dienā viņš jau izsakās neskaidri. Vairāk dienas Gīze ar pavadoniem ieradās kollēgijā un prasīja rektora atzīšanos. Kad rektors beidzot izmanto kollēgijas privileģiju atteikties no atbildes, Gīze vēlreiz norātina Hūdi, kurš bailes par savu dzīvību dod nepatiesu zvērestu, ka redzējis prasīto dokumentu. Tad Gīze arestē rektoru. Kollēgijas un rātes aizstāvēšanas labā, kā arī, lai atbrīvotos no Gīzes uzlikta mājas aresta, rektors ar rakstu apsola doties uz Vilņu un atvest no gubernātora un jezuītu provinciāla kancelejas prasītā dokumenta norakstu, ja tiešām tāds būtu kādreiz eksistējis. 8. februārī viņš izbrauc uz Vilņu. No gubernātora kancelejas viņš atved tikai tā dokumenta norakstu, ar ko rāte apņemas neizlietot arsenālu citiem mērķiem.

Kad P. L. Rubenss atgriežas Rīgā, nemieri vēl turpinās, lai gan kollēgiu pagaidām atstāj mierā. P. L. Rubenss atstāj Rīgu un dodas uz kollēgijas muižām provincē, lai vairs nebūtu jāpiedzīvo līdzīgi konflikti. Viņa vietā Rīgas kollēgijas superiora pienākumus uzņemas P. Teodorichs Haukēše⁴⁶. Kad Vidzemē no Polijas 1586. g. ierodas jaunais Cēsu bīskaps Andrejs Patricijs Nideckis, vispirms viņš apstājas Rīgas kollēgijā, tad P. L. Rubensa pavadībā dodas uz Valmieru un Cēsim, no kurienes 1. oktobrī P. L. Rubenss aizbrauc uz Ungāriju pie provinciāla. Šai laikā Rīgā soda ar nāvi rātes kungus Tastiju (27. jūnijā) un Vellingu (1. jūlijā). Rīgā jezuītu darbība nav iespējama, tādēļ tie uzturas provincē un darbojas par misionāriem starp zemniekiem. Rīgā paliek tikai superioris P. Haukēše. Decembra mēnesī 1586. g. Grodnā pēkšni mirst karalis Stefans Batorijs, bet 1587. g. sākumā pēc nepilna 8 mēnešu pontifikāta Cēsu bīskaps Nideckis. *Quid potuit tristius collegio accidere?* Tā eleģiski jautā Rīgas kollēgijas vēstures autors. Un tiešām Rīgā jezuītu stāvoklis nav apskaužams. Jēkaba baznīcā dievkalpojumus un sprediķus tikpat kā nav iespējams vairs noturēt. Dievnamam un kollēgijai visi logi izdauzīti. Pilsētā notiek atklāta agitācija padzīt jezuītus no Rīgas. Arī paši jezuīti jau ir visu sagatavojuši aizbraukšanai.

1587. gada 2. septembrī rāte nolemj aizliegt Rīgā katolu kultu un uzaicināt jezuītus atstāt pilsētu. Pēcpusdienā kollēgijā ierodas abi pil-

⁴⁶ Teodorichs Haukēše, vestfālietis, dzimis 1528. g., jezuītu ordenī iestājies Romā 1553. gadā. Tērbatas kollēgijas superioris un Rīgas kollēgijas vicerektors līdz 1590. g.

sētas fogti, sekretārs Eke un daži luterānu mācītāji kopā ar namniekiem, kas atprasa Jēkaba baznīcas atslēgas un aizliedz jezuītiem darboties kā iekšpus, tā ārpus pilsētas mūriem. Superioris ar pils komendantu Tomu Embdenu svinīgi protestē pret šādu pilsētas rīcību, bet sardze aizved jezuītu mantas uz pili. Otrās dienas rītā arī jezuīti pāriet uz pili. Par notikušo tie iesniedz protestu landtāgam Tērbatā, kas vēlē sūtījis uz jaunā karaļa inaugurāciju. Turaidas prefekts Stabrovskis aizved šo protestu uz Polijas seimu.

Pēc jezuītu aiziešanas Rīgā vēl paliek abas sirmgalves mūkenes, kas atkal kā reformācijas laikā pārstāv Rīgā katoļu intereses. Pie tām ierodas gan namnieki, gan luterānu garīdznieki, bet dievnamu atslēgas viņas neatdod. Rīgā jezuītiem iekļūt nav iespējams. Pat mirstot vienai no mūkenēm 1588. g. februārī, katoļu garīdzniekam nav iespējams to pirms nāves apmeklēt, ne arī apbēdīt.

1588. g. februārja vidū Rīgā pienāk ziņa par jaunā karaļa Sigismunda III ievēlešanu un kronēšanu. Tagad arī Rīgas namnieki sāk baidīties. Rīgas birgermeisters privāti ierodas pie vicerektora un lūdz, lai jezuīti neapsūdz pilsētu karalim. Vicerektors atbild, ka jezuīti nevēloties sadusmot karali pret Rīgas pilsētu, bet nevarot samierināties ar to, ka Rīgas katoliem laupa ticības un jezuītiem darbības brīvību.

1589. gada 2. augustā Mārtiņu Gizi notiesā uz nāvi. Karaļa komisāri, Lietuvas kanclers Leons Sapjeha un Krakovas kastellāns Severins Bonārs, bet jo sevišķi pirmais, rūpējas par tiesību atdošanu katoliem. Septembra sākumā Rīgā pienāk karaļa mandāts atjaunot Rīgā katoļu kultu un jezuītu kollegiju, kā arī pieņemt jauno kalendāru, bet rīdzinieki liežas šo mandātu pildit. Oktobrja mēnesī karalis Sigismunds atceļā no Rēveles uz Poliju ierodas Rīgas pilī, bet atsakās apmeklēt dumpīgo pilsētu, lai gan rīdzinieki uzcēluši greznus goda vārtus un gaida viņu. Karalis aicina pilsētas pārstāvus pie sevis, lai prasītu no tiem atbildi par mandāta nepildīšanu. Triju dienu sarunas beidzās nesekmīgi. Tad karalis Sigismunds III atstāj Rīgu, klusēdamas iekāpj kuģī un ar skatu, vērstu prom no dumpīgās pilsētas, aizbrauc. Rīdzinieku pārstāvji bija solījušies galīgo atbildi dot Jelgavā, lai pilsēta atkal nesadumpotos. Jelgavā rīdzinieki piekrīt vienīgi tam, ka Rīgā var uzturēties karaļa sūtīts garīdznieks, kas noturētu dievkalpojumus, karalim ierodoties Rīgā. No Jelgavas karalis dodas uz Žemaitiju, kur apmetas savā Šauļu muižā. No šejiņes viņš Rīgai pavēl atdot katoliem Jēkaba baznīcu vai maksāt 50.000 dālderu naudas sodu. Beidzot pēc garām apspriedēm 1590. gada 27. janvārī rīdzinieki ved karalim atbildi, ka atdos dievnamu, bet tūdaļ uzsāk ekscesus pret katoliem. Jūnija vidū karaļa mandāta eksekūtors, Daujavgrīvas komandants Ostrovsks pārņem Jēkaba baznīcu un atdod to Valmieras prāvestam Erdmanim Tolgsdorfam. Reizē Rīgā atsāk savu darbību jezuīti, un katoļu galva Rīgā ir Tolgsdorfs. Jezuīti atgūst arī daļu no saviem īpašumiem pilsētā un atjauno savas skolas, lai gan tās spiestas palikt pilī; bez tam tie iegūst arī Ikšķiles draudzi, kad par Ikšķiles īpašnieku nāk katoļis.

1591. gada marta mēnesī Rīgā sanem karaļa mandātu atjaunot Rīgā jezuītu kollegiju. Par mandāta eksekūtoru tiek iecelts Ikšķiles un Jaunpils prefekts Matvejs Lineks, kas aicina sev palīgā Turaidas prefektu Stabrovski. Rāte šoreiz izšķirīgas par mandāta pildīšanu, jāpiekrīt arī namniekiem. Tad no pils ataicina uz pilsētu 9 jezuītus: 5 pāterus un 4 laicigos brāļus. Tā pēc 5 gadu trimdas 1591. gada 26. aprīlī jezuīti atkal

atgriežas Rīgā. Erdmanis Tolgsdorfs pēc jezuītu atgriešanās dodas uz Krakovu, kur iestājas jezuītu noviciātā. Tagad jezuītu darbība ir samērā brīva, taču panākumi ir mazāki nekā agrāk; arī skolas tiek vājāk apmeklētas, jo paši namnieki stingri raugās uz to, lai Rīgas luterānu bērni nemācītos jezuitu skolās.

1592. gada janvāra sākumā Rīgas kollēģija dabū jaunu rektoru Georgu van der Avi, ļoti enerģisku garīdznieku. Viņš panāk arī to, ka pie Rīgas kollēģijas nodibina *domus probationis* jaunajiem ordeņa kandidātiem. Drīz vien no Krakovas Rīgā ar noviciem ierodas P. Fabiāns Kvadrantīns.

Šai laikā atzīmējamas vairākas Cēsu bīskapa vizitācijas pa visām bīskapijas draudzēm un misiju punktiem, kurus bīskaps Oto Šenkings izdara kopā ar jezuītiem. Tie atrodas arī pastāvīgos misiju ceļojumos pa visu Vidzemē.

1599. gadā pēc hercoga lūguma visa Kurzemes bruņniecības sola klātbūtnē rektors Bekans Jelgavā notur 4 dienas ilgu disputu ar luterānu superintendentu Oderbornu.

1600. gadā sākas poļu un zviedru karš, kas ļoti kavē jezuītu darbību, sevišķi Igaunijā un Ziemeļlatvijā. Tērbatas jezuītus zviedri aizved gūstā, kur tie visi, izņemot 2 pāterus un 1 laicīgo brāli, mirst grūtajos gūstniecības apstākļos. Arī Rīga baidās zviedru uzbrukuma, tādēļ nodedzina savas priekšpilsētas. Iedzīvotāji saplūst Iekšrīgā, kas ir par mazu, lai visus uzņemtu. Jezuiti ierīko patversmes savās ēkās, uzceļ pat pagaidu mītnes Jēkaba kapsētā. Drīz vien zemē iestājās bāds. Karaļa biktstēvs P. Barss, ceļā no karaspēka nometnes uz Rīgu, redzējis ziemā lielā aukstumā nobeigušos kāda braucēja zirgu, bet pašu uzgūlušos uz tā un grauzām zirga sasalušo gaļu. Ja ceļotājs iegriezies kādā viesnīcā, tas atradis priekšā tikai pusdzīvus cilvēkus, kas tūdal uzbrukuši ar nažiem viņa zirgam un, savstarpejī kaudamies, mēģinājuši iegūt kādu gabalu sev barībai. Slepervas (piem., pie Raunas) pēc notveršanas valīsirdīgi atzinušies, ka slepkavojuši ne naudas, bet bāda dēļ (viens 2 gadu laikā apēdis 12 cilvēku likus). Bieži vien jezuīti redzējuši metājamies cilvēku locekļus kā ēdienu atliekas. Jezuiti izdalīja gandrīz visu savu mantu bāda cietējiem. Daļa jezuītu uzturējās Rīgā vai tās apkārtnē, daļa Limbažos, citi pie karaspēka, bet citi klīda pa ielām un ceļiem, nesdami pēdējo mierinājumu bādā un sērgās mirstošajiem. *Et quantum fieri potuit, omnibus succursum...*

Visa zeme izpostīta, visur trūkums un drupas, bet karaspēks panem pēdējo, kas vēl palicis pāri. Jezuīti dara, ko spēj, lai atvieglinātu tautas ciešanas. Viņi tiek visur gaidīti un visu iemīloti: „Mūs uzņēma kā kādus zemes dievus, no kuļu klātbūtnes tie smēla spirdzinājumu un tika glābti no ļoti smagām karaspēka prasībām.“ Latviešu tautai šai laikā ļoti daudz nozīmēja kā garīgais mierinājums, tā palīdzība, ko sniedza jezuīti zemē, kur lauki stāvēja atmatās, nebija vairs sēklas, un visur raudzījās preti *pavor et saeva mortis imago*.

Drausmīgais bāds un karš radīja stāvokli bez sabiedriskām un morālām normām. Daudzi dzīvoja mežos un kluva „līdzīgi zvēriem“. Arī te jezuītiem atvērās darba lauks, un tie dedzīgāk kā jebkad nodevās tautas misijas darbam. Sākot ar 1606. gadu Rīgas kollēģijas vēsture ļoti daudz stāsta par šiem misijas ceļojumiem līdz Krievijas robežām, kur jezuīti mežos un purvos uzmeklēja latgalu ciemus, par ekskursijām uz

Žemaitiju, par misijām pašā Rīgā, kur tie neaizmirsa iespiesties arī cietumos.

Rīgā pret jezuītiem vēl arvien bij stipra opozicija, ko vadīja luterānu mācītājs Hermanis Samsons, mirušā mācītāja Lemchena pēcnācējs, kurš gan spredikos, gan rakstos karoja pret jezuītiem, saukdams sevi par jauno Herkulū.

Jezuīti piegrieza vērību arī baznīcas administrātīvai dzīvei. 1611. gadā jezuīti ierosināja domu, lai Roma sūtītu speciālu nunciiju uz Rīgu. Tai pašā 1611. gadā Vidzemē notika bīskapijas sinode, ko vada pāvesta nuncijs Polijā auditors Jānis Marija Beleti. Šī sinode Vidzemes katoļu baznīcas dzīvē ieveda Tridentas koncila normas un sevišķu vērību piegrieza baznīcas dziedāšanai. Kā vienā, tā otrā jautājumā, tāpat arī sinodē vispār, galvenā aktīvitātē piederēja jezuītiem. Baznīcas dziedāšanas propagandēšanā un reformēšanā lieli nopelni bija P. E. Tolgsdorffam. Pēc sinodes bīskaps Oto Šenkings dibina jezuītu rezidenci arī Cēsīs, kas savu formālo darbu sāk tikai 1614. gadā; faktiski jezuīti Cēsīs darbojās visu laiku par bīskapa padomniekiem un misionāriem.

Rīgas jezuītu kollegija izbeidza darbību 1621. gadā, kad zviedru kēniņš Gustavs Adolfs septembra mēnesī noslēdza mieru ar Rīgas pilsetu⁴⁷, kas atdevās viņa virskundzībā. Rīgas kollegijā šai gadā bija 9 pāteri, 2 (gramatikas un poēzijas) maģistri un 8 laicīgie brāļi. Zviedru uzvara jau bija paredzama iepriekš, kadēļ kollegijas rektors P. Filips Frizijs līdz ar P. Fabianu Molleru, P. V. Fabriciju, P. Martīnu Borovsku, P. Jāni Švarcu, abiem maģistriem Jāni Rateju un Erdmani Markvaldu, kā arī dažiem brājiem 8. jūnijā izbrauca no Rīgas uz Viļņu, nemot līdzi arī vērtīgākos dievkalpojumu piederumus. Rīgā palikušie jezuīti izturēja pilsētas aplenkumu, palīdzēdam ievainotiem un mirējiem. Miera līgumā, ko zviedri noslēdza ar Rīgu, jezuītiem bija garantēta brīvība, ja tie gada laikā atstāj pilsētu. Pēc miera līguma parakstīšanas kēniņš Gustavs Adolfs saņēma pilsētas atslēgas, pēc kam ar triumfu iejāja Rīgā. Tas notika 16. septembrī. Nākošā dienā kēniņš vispirms devās uz jezuītu sv. Jēkaba baznīcu, kur zviedru valodā lika nodziedāt *Te Deum laudamus* un noklausījās luterānu garīdznieka sprediķi⁴⁸. Jezuītiem vajadzēja atdot kēniņam visas savas kollegijas un dievnamu atslēgas, ko viņš tūdaļ atdeva luterāniem, bet pašiem jezuītiem uzlika mājas arestu. 30. septembrī 200 zviedri jātnieku pavadībā jezuītiem vajadzēja atstāt pilsētu. Eskorts tos pavadija pāri Daugavai, pēc kam tie turpināja ceļu vieni paši tālāk. Vispirms tie devās uz kollegijas lauku īpašumiem un tur vēl reiz noturēja katoliem misijas; pēc tam ieradās Jelgavā, kur izveidojās sākumā patstāvīgs misijas punkts, vēlāk rezidence. Rīgā kēniņš Gustavs Adolfs nevien izdzina jezuītus, bet arī pilnīgi izskauda katoļīcīgos. Kas nepārgāja lutertīcībā, tam bija jāatstāj pilsēta.

Jezuīti vairs nedarbojās Rīgā, bet provincē. Kurzemes 1627. gada arklu revīzija liecina ka „zemnieki ir tik stipri piekērušies jezuītiem, ka neviens neierodas baznīcā”, resp. uz luterānu dievkalpojumiem. 1630. gadā Auces zemnieki iesnieguši revidentiem lūgumu laut jezuītiem atgriezties atpakaļ. Ka jezuīti ietekmējuši zemniekus, lai tie neapmeklētu luterānu dievkalpojumus, liecina arī Raunas mācītājs Grāfs 1630. gada

⁴⁷ Cf. E. Zeeh: Gustav Adolf und die Belagerung Rīgas im Jahre 1621 (Historisk Tidskrift 1939, 71).

⁴⁸ Cf. J. L. Napiersky: Bodeckers Chronik, Riga, 1890, 84. lp.

revizijā⁴⁹. Tāpēc revidētu piezīmi, ka zemnieki neprotot Dievu līgt. varam saistīt ar to, ka jezuītu ierosmē latviešu zemnieki stingri turējās pie katoļu tradīcijas un neatzina luterānismu. „Šie [Kalmamuižas] zemnieki neprot lūgšanas, viņi saka, ka nekad savā mūžā neesot tās mācījušies un nenāk baznīcā, aizbildinādamies, ka viņiem neesot zirgu“, tā citē revidētu piezīmi H. Bruininks savā rakstā par reformācijas sekām (Sitzungsberichte 1914, 87. lp.). Ka katoļu ticība bija latviešu zemniekos laidusi dzīlas saknes, to pierāda slepenās katoļu kapellas, ko laicīgā vara un luterānu garīdznieki vēl ilgi meklēja un likvidēja. Kara, sērgu un mēra piemeklētā zemē, kur iedzīvotājiem garīdznieku trūkuma dēļ nebija pietiekama garīga atbalsta, zemnieki atgriezās pie sensenām pagānu laiku tradīcijām un māntīcības. Taču no jezuītu rakstītiem dokumentiem ir skaidrs, ka tauta visumā bija religīzoa, ar katolisku pārliecību. Daudzi šīs pārliecības dēļ luterāniskās draudzēs pacieta pārestības un varas aktus. Tā 1677. gada Daugavpils kollēģijas mājas vēsture liecina, ka Subatas apkaimē „... katoļticīgie ar varu tika vesti uz hairetiku svētnīcu... Lai tie nepaliktu pie katoļu rituāla un ticības, tos meta cietumos, atjēma īpašumus un zemi.“ 1664. gadā, norpratinot lieciniekus, no 19 zemniekiem 14 liecināja, ka tie nekad neesot pieņēmuši vakarēdienā no luterānu mācītāju rokām, bet daži no tiem pēdējo reizi pie dievgalda bijuši katoļu laikos, t. i. pirms apm. 40 gadiem. Tēvreizi tomēr zināja visi. Tā tad tā nav bijusi reliģiski samaitāta zemnieku tauta, bet te var būt runa tikai par apzinīgu konfesionālu pretošanos jaunajai mācībai. Pamatoti saka H. Bruininks, ka, runājot par jezuītu darbību Vidzemē, nav noliedzams, ka, ja šai kara un sērgu piemeklētā zemē lauku iedzīvotāji neiestiga atpakaļ dzīlā pagānismā, tad tas galvenā kārtā esot jezuītu nopolns, uñ jāatzīstot tā dedzība, ar kādu viņi savu misiju pildīja tik pārliku grūtos apstākļos.

Reformācijas reliģiskie centieni nesavaldzināja lauku iedzīvotājus. Viņi gan izpildīja muižnieku rikojumu iet baznīcā, klausījās luterānu dievvārdus, dziedāja jaunās dziesmas, bet jau no sākuma uzskatīja evangēlisko mācību par kungu ticību, kam bija jāpaklausa, kaut arī sirds piederēja jezuītiem, kas pastāvīgi gāja pie viņiem un kuŗus tie sauca par saviem tēviem un apustuļiem⁵⁰.

Apmēram 100 gadus pēc jezuītu izraidišanas no Rīgas un šejiennes kollēģijas slēgšanas, jezuīti ap 1723. gadu atkal ieradās Rīgā un iesāka šeit savu misijas darbību. Izveidojās Rīgas katoļu draudze, kuŗas locekļu skaits arvien pieauga. Izcilākie jezuītu misionāri šai periodā Rīgā bija P. Jānis Stangenbergs un P. Mikelis Šostakovskis, tāpat arī P. Jānis Barčs. Rīgas misija bija visai prāva, te darbojās reizē 3 līdz 4 jezuīti. Tomēr krievu valdība uz jezuītu misiju Rīgā neraudzījās labvēlīgi, tāpat arī Rīgas rāte. 1753. gadā Rīgas misijas vadītājs P. M. Šostakovskis saņēma pavēli atstāt ar jezuītiem pilsētu, jo pēc zviedru likumiem katoļiem Rīgā nebija atlauts noturēt publiskus dievkalpojumus, atskaitot vasaras mēnešus, kad ostā ieradās poļu jūrnieki un arī tad tikai kādā no ostas mājām, pie aizklātiem logiem. Rātes locekļi katoļu kapellu aizzīmogoja. Jezuītu iebildumi palika bez sekām. 1755. gada 30. oktobra dekrēts skanēja: „... tādēļ misionāram, kas sūtīts kā jezuīts, jāatstāj Rīga, un turp-

⁴⁹ Cf. W. Reimann, Verhandl. der Estn. Lit. Gesellsch. Bd. XIX, 29. Ip.

⁵⁰ Cf. H. Bruiningk: Die Nachwirkungen der Reformation in Livland, 87. Ip. Sitzungsberichte, Riga, 1914.

māk nevienam jezuītam nav atļaujams iebraukt Vidzemē.“ 1755. gada 10. novembrī jezuīti atstāja Rīgu. Pēc tam, līdz 1804. gadam Rīgas katoļus apkalpoja reformētie franciskāni, lai gan vairākkārt Rīgā uz šīu laiku ieradās arī viens otrs no Kurzemes jezuītiem⁵¹.

1804. gadā Rīgā atkal nodibinājās jezuītu rezidence. Atļauju tās dibināšanai Aleksandrs I bija devis jau 1802. gadā. 1804. gada 10. janvārī Rīgā ieradās rezidences superioris P. Jāzeps Kamenskis ar misionāriem P. Jāni Marcinkeviču un P. Antoniju Puellu⁵². Šai laikā katoļu stāvoklis Rīgā bija vairāk kā nožēlojams, arī viņu skaits samērā mazs. Zviedru likumu apspiesti, franciskāni, kas darbojās Rīgā pirms jezuītu ienāšanas, baidījās no atklātākas darbības. Viņu misiju kavēja arī luterānu garīdznieku asā pretnostāja un aģitācija, kādēļ tie aprobežojās tikai ar nepieciešamiem dievkalpojumiem un kulta pienākumiem. Atklāti tie neiedrošinājās pat skaidrot katechismu⁵³. Jezuīti sāka ļoti energisku darbību. Drīz vien pēc jezuītu iebraukšanas Rīgā ordeņa ģenerālis P. Bžozovskis sūtīja uz Rīgu franču jezuītu P. Jāzepu Koensu (*Coince*), kam ļoti lieli nopelni Rīgas katoļu draudzes izveidošanā⁵⁴. Rīgā viņš ieradās 1806. gadā, bet pēc superiora P. Kamenska nāves 1813. gadā, kļuva par rezidences superioru. P. Koenss vispirms nodibināja skolu katoļu bērniem, noorganizēja misiju starp luterāniem, izdalīja lielu skaitu katoliskaatura grāmatu un sevišķi rūpējās par katoļticīgiem latviešiem. Katoļu baznīca pastāvīgi bija ļaužu pilna, starp dievlūdzējiem arī luterāni. 1806. gadā grēku sūdzētāju skaits bija apmēram 1500, bet pēdējos jezuītu darbības gados tas sniedzās pāri 21.000 gadā. P. Koenss 1807. gadā Rīgā skaidroja Ignācija „Garīgos vingrinājumus“ ar tādiem panākumiem, ka vairāk par 1000 personām atstāja luterānismu un pieņēma katoļu ticību.

Kad 1813. gadā P. Koenss kļuva par Rīgas misijas priekšnieku un rezidences superioru, viņš bija jau vairākus gadus vērojis latviešu dzīvi. Kopā ar P. Krukovski, kas ļoti labi prata latviski un latviešu vīdū bija tikpat iemīlots kā P. Koenss, viņš spredikoja latviešiem, skaidroja tiem katechismu un klausīja grēku sūdzes. Tad pilsētas rāte noliedza katoļiem latviešu sprediķus, jo baidījās, ka latvieši, pārnākot no laukiem Rīgā, pāries katoļu ticībā. P. Koenss griezās pie izglītības ministra un

⁵¹ „In hoc anno [1755] recedere coactus est A. R. P. Michaël Szostakowski S. J. Riga. Post Decretum expulsioneis (quod est subsecutum a Senatu Petropolitano cooperante Magistratu Rigensi) contra A. R. P. Michaëlem Szostakowskim, missionarium Rigensem Soc. Jesu, casu venit R. P. Gelasius [Foederl, Reformatus Ord. Minorum S. Francisci, Rigae 25. XII. 1755—9 VIII 1757]. Petropoli ad suam provinciam Vienensem expeditus. Transeundo Rigam repperit communitatēm catholicam sine ullo sacerdote, quare videndo commoditatē temporis, ut missio Rigensis redeat ad Patres Reformatos s. Francisci, laboravit cooperante Illustrissima domina de Lessy feltmarsalia vidua. Permissum est suprafacto Patri commorari Rigae... Tandem permissum est a regentia et magistratu conducere domum, in quo sacra peraguntur pro Polonis commercia portantibus.“ (Glossa in margine libri baptizatorum in arch. eccl. B. Mariae Matris Dolorosae Rigenesis.)

⁵² Sal. Rīgas rezidences jezuītu sarakstu pielikumā. „10 huius [Januarii 1804] advenerunt Patres Soc. Jesu ex mandato Aulae Imperatoriae curam animarum Rigae habituri. Domus ex more Ordinis accepit nomen Residentiae Rigensis Soc. Jesu.“ (Glossa in margine libri baptizatorum in arch. eccl. B. Mariae Matris Dolorosae Rigenesis.)

⁵³ Sal. A. Carayon: Documents inédits, T. 1, p. 191.

⁵⁴ Sal. M. J. Rouet de Journe: La vie merveilleuse du Père Coince, Paris, 1933: sal. arī dokumentus Arch. S. J., Romae, Russia 1815—1820 (Nr. 5).

ar ģenerālgubernātora markīza Pauluči⁵⁵ palīdzību panāca, ka sākot ar 1813. gadu, Rīgas katoļu draudzē bija atļauts līdzās vācu un poļu valodai spredikot un dziedāt arī latviski. Luterānu mācītāji gan savos sprediķos aģitēja pret jezuītiem, gan iesniedza protestu ģenerālgubernātoram. taču viss palika bez sekām. Katoļu skaits, kas pārnāca no luterānisma, sniedzās vairākos tūkstošos. 1814. gada 1. augustā Rīgas luterānu virsmācītājs Lib. Bergmanis luterānu garīdzniecības vārdā iesniedza rātei protestu pret garīgās varas piešķiršanu katoļu baznīcas superioram P. Koensam. Tā paša gada 18. augustā pilsētas rāte iesniedza protestu ģenerālgubernātoram pret Rīgas katoļu garīdzniecības iejaukšanos Rīgas namnieku tiesībās. P. Koenss bija sācis cīņu par pilnīgu pilsonu tiesību piešķiršanu Rīgas katoļiem, jo līdz tam katoļi nedrīkstēja būt par biedriem ne tirgotāju gildēs, nedz amatnieku cunftēs, kā arī nevarēja iepemt amatus pilsētas pārvaldē. Ģenerālgubernātors Pauluči atbalstīja katoļus, un beigās tie panāca savu tiesību atzišanu⁵⁶.

Katoļu skaits Rīgā sasniedza nepilnus 10 tūkstošus. Mazās draudzes skolas vietā 1810. gadā P. Koenss atvēra plašu skolu ar 4 nodaļām — 2 zēniem un 2 meitenēm. Šeit starp citu mācījā arī latviešu valodu, un te savus bērnus sūtīja izcili Rīgas namnieki. 10 gadu laikā pie jezuītiem mācījās apmēram 1000 bērnu. Bez tam P. Koenss atvēra skolu trūcīgiem bērniem, kur par brīvu mācījās nepilns simts skolēnu. Šai skolai P. Koenss saņēma no carienes 500 rubļu pabalstu. Tāpat Koenss 1806. gada 1. janvārī atvēra slimnīcu, kur reizēm ārstējās līdz 500 slimnieku.

Tad pār jezuītiem Krievijā savilkās arvien draudošāki mākoņi. Dažādu iemeslu dēļ tie bija pazaudejuši krievu valdības labvēlibu. Pēterpilī bija sākusi darboties Angļu protestantu bībeles biedrība, ko atbalstīja knāpz 'Golicins un arī katoļu metropolits Sestšencevičs. Šī biedrība griēja panākt arī jezuītu atbalstu, jo tiem bija liela ietekme krievu inteliģencē. Jezuīti nostājās pret šo biedrību un līdz ar to iemantojā knāza Golicina naidu, kurš pret jezuītiem noskaņoja arī Aleksandru I. Pats cars jau šajā laikā neieredzēja jezuītus. 1815. gada 20. decembrī cars izdeva ukazu, ar ko pavēlēja jezuītiem atstāt Pēterpili un Maskavu.

Arī Rīgā, pēc dzimtbūšanas atcelšanas 1819. gadā, kad zemnieki ieguva brīvību izvēlēties ticību pēc savas patikas, vācu luterāni sāka asu kampaņu pret jezuītiem. Tai sekoja jezuītu izraidišana no visas Krievijas, saskaņā ar 1820. gada 13. marta ukazu.

Atvadoties no Rīgas jezuītiem, ģenerālgubernātors Pauluči sarīkoja dineju, kuŗā ielūdza ievēojamākās Rīgas personas. Par jezuītu aizbraukšanu stāsta P. Cacharijs Ledergervs: „Nemaz nevar iedomāties milzīgo katoļu pūli, kas pārpildīja jezuītu rezidenci pēdējās trijās dienās pirms aizbraukšanas. Nabadziņi krita gar zemi pie superiora durvīm un skalī vaimanāja. Tie devās uz Daugavas krastu un naktis pavadīja uz kuģa, ar kuŗu jezuītiem bija jāaizbrauc, baidīdamies, ka pēdējie neaizbrauktu bez atvadīšanās. Bet pateri, lai izvairītos no šķiršanās skatiem, devās celā 2. jūlijā naktī no Bolderājas. Kad rīdzinieki to dabūja zināt, tie steigšus ar kuģi devās uz Bolderāju, lai kaut vēl reizi redzētu jezuītus. Kā senatne Milētas iedzīvotāji šķirās no apustuļa Pāvila, tā arī šī lāga tauta satriektu sirdi atvadījās no tiem, kurus viņiem vairs nebija lemts redzēt.”

⁵⁵ Filips Pauluči, dzimis 1779. g. 11. sept., miris Nicā 1849. gada 13. janvārī. 1812.—1829. g. Vidzemes un Kurzemes ģenerālgubernātors.

⁵⁶ Sal. dokumentus Rīgas pilsētas archīvā, Ār. arch. 1815. 21. janv. un 5. febr.

Historia collegii Rigensis Societatis Jesu in Livonia.

Arch. Soc. J., Romae, Lith. 54.

Rectores collegii Rigensis: P. Petrus Skarga, superior residentiae 1583. P. Leonardus Rubenus, vicerector et postea rector 1583—1586. P. Theodoricus Westphalus de Hawkesche, vicerector 1587—1590. P. Andreas Busaeus, vicerector 1591. P. Georgius van der Awe, rector 1592—1598. P. Stanislaus Krzywokolski, vicerector 1597. P. Michaël Otto Becanus, rector 1598—1600. P. Andreas Busaeus, rector 1603—1606. P. Nicolaus Stadfeldius, rector 1607—1610. P. Petrus Mollerus, rector 1610—1614. P. Andreas Leomannus rector 1614—1617. P. Philippus Frisius, rector 1617—1621.

„Historia collegii Rigensis Societatis Jesu“, continens paginas 188, in archivio Societatis Jesu Romae asservatur. Collegium Rigense pertinebat ad viceprovinciam Poloniae anno 1564 fundatam et a provincia Austriaca dependentem, a qua, anno 1575 separata et independens provincia Poloniae facta est. Anno 1608 divisa est provincia Poloniae formataque provincia Lithuaniae, ad quam etiam collegium Rigense pertinebat et tota Latvia. Haec provincia anno 1773 numerabat 643 Socios.

Illo tempore, quo Livonia haereticorum furiis prostrata eo iam devenerat, ut maxime opis indiga videretur, Dominus Deus tametsi illam, ut ante e gentilitiis tenebris, ita nunc quoque furiis haereticorum variis mediis eruere potuisset, placuit tamen ei nonnisi per minimam¹ hanc Societatem extreme laboranti succurrere et ad eum statum, quo eam nunc² gratia Dei videmus constitutam, erigere, speramusque fore, ut, quae eius est bonitas, confirmaturum hoc, quod operatus est in nobis, et inchoatam Livoniae curam ad firmum pristinæ valetudinis robur perducturum. Quoniam vero primordia conversionis Livoniae post Deum, auctorem omnium, serenissimo ac potentissimo principi sanctae memoriae Stephano Bathoreo³, regi Poloniae invictissimo, assribenda sunt, ipse vero eam studio et opera Patrum collegii Rigensis⁴ aggredi voluerit et in eum finem collegium ipsum fundarit, res quidem postularet, ut historiam ab eius in Livonię adventu, quo fundatum est, ordiremur, omnino tamen ad hoc ipsum propositum nostrum pertinere videtur paulo altius repetere, et, quis tunc status Livoniae fuerit, cum Societas in eam accersita primum pedem fixit. Breviter ergo ea solum delibabo, quae ad rem nostram facere videbuntur. Post ad collegii initia et successus accedam.

¹ Auctor Ignatium de Loyola sequens Societatem humiliter minimam vocat; numerus vero Sociorum saeculo XVII ineunte non parvus erat, Ignatio videlicet mortuo anno 1556 plusquam 1000 Jesuitae in 12 provinciis Societatis remanserunt.

² Circa annum 1619, quo historia haec conscripta est. Cf. Hist. sub anno 1585.

³ Cf. Etienne Batory, Cracoviae 1925; Wielewicki, I, 96 sqq. Stephanus Bathoreus fundavit sex collegia Soc. J. nempe: Polocense in Lithuania, Rigense et Dorpathense in Livonia, Claudiopolitanum, Varadinense et Albae Juliae in Transsylvania.

⁴ Cf. Cordara: Historia Soc. Jesu VI, 242; Verzeichnis schriftlicher Quittung, welche die Rectoren S. J. der Stadt Riga gaben (in arch. terrestri Latv., Ms. Nr. 10; sunt menda quaedam).

Anno Christi 1158⁵, imperante Frederico primo alias Barbarossa, quo Solidanus, potentissimus in oriente tyrannus, capto rege Hierosolymorum Guidone urbem sacram et totam fere Syriam christianis eripuit, mercatores quidam Bremenses immensis pelagi fluctibus superatis ad ultimos Baltici maris terminos sorte quidem, ut arbitrabantur, sed magis Deo res humanas consilio sapientiae suae moderante appulerunt et provinciam Livoniam primi invenerunt. Habitabatur ea promiscue a populis non modo moribus et consuetudine, sed et lingua dissitis. A Dunae quidem ostio ad usque Moschoviae et Russiae terminos occupabant eam Lothavi, qui quarto fere aut quinto miliario dialectum mutant; omnes tamen ab antiquis Herulis (si historiis credimus) originem trahunt. Alteram partem ad Baltici maris littora Libi seu Libones, unde Livones postmodum dicti, habitabant. Ulteriores postmodum tractus orientem versus Aestones, ad occidentem Curi seu Curlandi cum Semigallis siti erant. Mirum quod in tanta vicinitate hae gentes nullum interesse commercium habuerint, quod facile ex linguarum diversitate licet advertere, tantum enim inter se distant, quantum inter diversissima idiomata distare potest. Omnes hi populi, tametsi inculti et superstitionibus supramodum dediti, facili tamen homines ingenio et qui non magno labore ad fidem christianam adduci posse sperabantur.

Primi ergo illi inventores simul amoenitate loci capti, simul etiam catholicae religionis zelo flagrantes foedera cum gente paciscuntur impetratoque tantisper terrae, in qua ecclesiam locarent, eam ipsam, cuius nunc ruinae apparent in insula Kirchholmensi, pignus et monumentum futuri reditus exaedificarunt. Fuit in ea navigatione Meinardus⁶ quidam sacerdos, non solum pietate et vitae sanctimonia insignis, verum etiam catholicae fidei propagandae desiderio maxime incensus. Is, ubi messem adeo copiosam conspexisset, sibi eam a Deo oblatam ratus, cogitare coepit, quomodo eam gentem Deo ac Romanae Ecclesiae adiungeret. Primo mercatoribus in patriam remeantibus in mandatis dedit, ut quam plurimos evocarent sacerdotes ad eam vineam Domini subigendam; ipse unius pueri obsequiis contentus in peregrina regione manet, sensim moribus gentis et linguae assuescit, captare deinde familiaritatem hominum, eam denique gratiam obtinuit, ut palam superstitiones idolorum cultores arguere et unius Dei cultum suadere auderet. Romam deinde ad Alexandrum III Livonibus episcopum petiturus abit, ubi cum aptior nullus ad eam dignitatem videretur, quam is, qui gentis iam mores perspectos haberet, ipse Meinardus, tametsi invitus, episcopali mitra ornatus novae genti novus episcopus in Livoniam remittitur.

Accesserant iam quoque alia praesidia: sacerdotes non pauci, quorum opera et ferventi labore multi Livonum sacris undis renati Christo nomen dederunt. Meinardo humanis exemplo Bartholdus⁷ successit, ordinis Cisterciensium abbas. Is praeter fidei propagationem primus episcopalem sedem Rigam, metropolim Livoniae, designavit, cuius prima quoque fundamenta tunc iacere est aggressus, sed contra indigenas Aestones infideles, cum in medias hostium turmas pugnans in-

⁵ Meinardus venit non primis cum mercatoribus, sed postea.

⁶ Cf. Heinr. Chron. Liv. I; E. Pabst, Meinhart, Livlands Apostel I—II, Reval 1847—49; L. Arbusow, Livlands Geistlichkeit, IX, 115; XVI, 138, 253. Cf. etiam Latv. konv. vārdn. XIII, 26366.

⁷ Cf. Fr. Schonebohm, Die Besetzung der livl. Bistümer in Mittheilungen aus dem Gebiete der Gesch. Liv-, Est- und Kurlands, XX, 305—313; Latv. vovn. vārdn. XI, 22277.

sileret, confossus operam simul et dignitatem Alberto, huius nominis primo⁸, reliquit. Albertus, ubi se imparem multitudini barbarorum vidi, ab Innocentio III, Romanae sedis episcopo, Ensiferorum ordinem⁹ impetrat et circa annum Domini 1204 in Livoniam inducit. Hi coniunctis viribus cum magistro ordinis Teutonici in Prussia¹⁰ (in cuius postmodum fidem et ordinem transierunt) Livoniam barbaris eripuerunt. Hae fuerunt Livoniae primordia conversionis, e quibus facile appareat, quali eam Deus dignatus fuerit favore, cui tam felices dederit rerum omnium eventus. Ab eo tempore mirabiles in religione christiana progressus fecit, brevi enim tempore eo deducta est, ut tota Christo crederet urbibusque et oppidis, villis et arcibus, monasteriis ac ecclesiis ita abundaret, ut non postremam inter provincias Europae dignitatem consecuta videretur. Quantum cultus divinus in ea viguerit, quatuor episcopatus¹¹ cum uno archiepiscopatu in exigua provincia, tum monasteriorum numerus et aedium sacrarum, insignia quondam monumenta testantur. Erga B. Virginem, Dei Matrem, tanta ferebantur pietate et ardore, ut provinciam totam eius nomini et honori dicarent linguaque patria Livoniam nonnisi Maringzaem seu Mariae terram vocitarent¹². Crescente deinde christianorum numero Albertus secundus post Nicolaum, episcopum quartum Livoniae, ecclesiam Rigensem annuente Romano Pontifice archiepiscopali dignitate adauxit circa annum 1250 fuitque ipse archiepiscoporum Livoniensium in ordine primus.

Sic Livonia in dies seipsa robustior effecta ad immensas opes et gloriam pervenit, non vicinis modo, sed et potentissimis Moscoviae duabus formidabilis, viguitque ea religionis et belli gloria ad annum Incarnationis 1522, quo sua mole viribusque fatigata prius in detestabilem Lutheri sectam, postmodum, quod inde evenire solet, in Dei praepotentis indignationem ac hostium tandem manus miserabiliter corruuit et ita corruuit, ut nullam pristinae suae gloriae et sanctitatis, praeter ruinas quasdam aedium, reliquerit memoriam, ut nunc dicam.

Anno 1522, cum iam trecentis amplius annis fides catholica in Livonia dominata fuisset, exitiale illud malum haereseos e Saxonia et aliis vicinis locis subintravit nobilemque hanc provinciam e summo gloriae fastigio ad imum repente prostravit. Hermanno imprimis von Brugnei alias Hasenkampf, magistro ordinis Teutonici¹³, cui tunc parebant [in] Livonia, in Lutheri haeresim deficiente, reliqui passim eiusdem ordinis fratres, obliti pristinae fortitudinis et gloriae, contra vota Deo nuncupata ad incestas nuptias provolvebantur. Guilhelmus deinde marchio Brandenburgicus, qui Thomae, ultimo catholico archiepiscopo, coad-

⁸ Albertus I (1199—1229), episcopus Rigensis. Consecravit anno 1206 capellam Bergkerk in Deventer (Hollandia), cf. Dumbar: Kerkelijk en Wereldlijk Deventer I, 453: „Testibus, quorum nomina subscripta sunt, presentibus Dominus Albertus Livoniensis Episcopus capelle in Monte dedicator.“

⁹ Fratres militiae Christi in Livonia. Cf. Heinr. Chron. Liv. VI, 6; F. G. v. Bunge. Der Orden der Schwertbrüder, Leipzig, 1875.

¹⁰ Cf. Mitt. XI, 3—102.

¹¹ Episcopatus Revaliensis, Osiliensis, Terbatensis et Curo-Semigallensis sub archiepiscopatu Rigensi, cui postea et alii episcopatus Prussiae, videlicet Varmiensis, Sambiensis, Pomeraniae et Culmensis suberant.

¹² „Terra Mariana“ Livonia intitulata ab Innocentio III anno 1215 in concilio oecumenico Lateranensi Romae.

¹³ Cf. Venator: Historischer Bericht von Marianisch-Teutschen Ritterorden des Hospitals U. L. Frau zu Jerusalem, 1680, p. 251.

iutor datus fuerat, cum eo mortuo in dignitatem archiepiscopalem successisset, erroribus irretitus haeresi quoque et ipse manus dedit. Hinc canonici et clerus sacrilega inibant matrimonia. Plebs, ut in communi licentia fieri solet, cum tantorum virorum casum vidisset, non compassa, sed fores quoque sibi apertas rata primum in haeresim, post in omne flagitium est prolapsa. Longum hic esset enumerare, quomodo postmodum deficientibus omnibus, nemine prohibente ecclesias, monasteria, provinciam universam haeretico furore debacchati fuerint. Illud sufficiat, nullam ab eo tempore ecclesiam, nullum monasterium, sacerdotem nullum, nullum sacrificium 50 annis visum fuisse in Livonia. Humiliavit Deus populum suum nimis, et inimici nostri sunt testes. Rigenses impri- mis odio illo, quo in spirituales personas etiam durante catholicismo referebantur, quatuor urbis suae monasteria invadunt ac prophanant, religiosos ipsos (erant ii s. Francisci minores ad s. Georgium extra urbis moenia, s. Dominici ad s. Joannem, s. Francisci de observantia ad eum locum, quem nunc Güldam vocant, et sanctimoniales in monasterio ci- vium), ipsos inquam religiosos, quos abiecto habitu ad incestas nuptias pellicere non poterant, flagellis caesos urbe pellunt collatosque in naviculam sine velis et remis ventis committunt, de quibus in hunc diem, quid actum sit, incompertum manet. Flagella in perpetuam praeclari facinoris memoriam appensa parietibus Novae domus servant spe ducti, fore, ut iisdem aliquando Patres Societatis nostrae pellantur. Ecclesias deinde adoriuntur et ordinis s. Francisci in horreum civitatis convertunt, chorum eiusdem ecclesiae in domum prophanam. Alteram, quae erat monialium civium, in usus publicos civitatis destinant inque hodiernum diem manet et Nova domus appellatur. Imagines sacras parietibus avul- das in obscurum locum, quem „ad omnes sanctos“ per ludibrium vocitabant, congerunt, unde et in proverbium postmodum abiit, cum piam aliquam imaginem conspicerent: ad omnes sanctos mittendam. Contigit illud tunc memorabile. Adverterant quodam die in templo s. Petri simulacrum quoddam eiusdem apostoli e petra excisum in eminentiori loco, muro ab initio extrecti templi humerotenus eminens. Solliciti, quomodo illud tollerent, funes percrassos capiti eius alligant et torcularibus detorquent. En crimen, en poena! Violento tractu illaesa ima- gine restis rumpitur iuvenemque proxime astantem illisum terrae enecat; sic ab irrito labore absistere coacti cultris facie et aliis exterioribus ima- ginis partibus deturpata informe fere saxum, prout anno 1604 ab ali- quibus visum est, reliquerunt. In furorem deinde versi congestas illas ad omnes sanctos imagines solemni cum tripudio extra urbem vulgo Kupsberg¹⁴ exurunt. Tali odio in sanctos Dei impia turba ferebatur, maxime vero in B. Virginem, Dei Matrem, huius provinciae quandam patronam, quam impio ore beneficam vocabant. Vindicarunt honorem suum sancti paulo enim post facinus illud tam enorme. Quidam intra arcis et urbis moenia, ubi nunc vallum, dum cerevisiam domi suae coqueret, erumpens flamma domum prius, post vicinia pervadit. Ferebantur per aëra succidia accensa miroque modo in apicem usque altissimae turris templi cathedralis devoluta turrim accendent, quae corruens maximum damnum circumiacentibus domibus totique civitati in- tulit. Non emendata hoc flagello haeretica impietas. Homines iam senio confectos, quo tenacius eos suis erroribus implicatos tenerent, rebap-

¹⁴ Cf. Mon. Liv. Ant. I, 193; Mitt. V, 192.

tizant, campanarum pulsum (quamvis postmodum iterum receptus) interdicunt, ritus catholicos maiorumque instituta ut papisticas traditiones abrogant, nihil denique non agunt, quo religio, fides, honestas profligentur.

Haec, quae de Riga dicimus, tota passim Livonia fiebant. Circa Terpatum simplicem illum populum Aestonicum hac fraude in perfidiam suam attraxerunt, ubi per sacros quadragesimalis ieunii dies ad ecclesiam convenissent, haeretici hospitia, quo post divina populus confluerebat, praecoccupabant duasque statuebant mensas, quarum alteram lutheranam, papisticam alteram nominabant. Illa omni genere eduliorum referta, huic modicus panis cum halece impositus. Tunc unus ad populum conversus: Haec, inquit, est inter papisticam fidem et nostram evangelicam differentia, iam cui quisque velit mensae adhaereat. Sic pene omnes, ne ieuni domum redirent, mensam lutheranam una cum fide sunt amplexati. His aliisque Divina Maiestas irritata flagitiis iusto indignationis zelo Livoniam in praedam hostibus permisit. Anno enim 1558 magnus dux Moscoviae ingenti cum exercitu eam ingreditur omniaque sanguine et caede crudelissime complens magnam nobilissimae provinciae partem in duram tandem servitutem redegit.

Haec facies Livoniae ante Societatis adventum: unum monasterium s. Mariae Magdalena in densis illis flagitionum et haereseos tenebris velut scintilla in nocte micuit, in quo tres senio decrepitae moniales tum monasterii, tum fidei ortodoxae sarta tecta ad Patrum usque nostrorum adventum conservarunt, in quarum locum cum Societas, postmodum ut dicemus, successerit, et supra humanas fere vires sit, quod toto hoc debacchantium haereticorum tempore passae sint, operae pretium erit ad rei memoriam tum originem earum, tum successum breviter commemorare. Anno Incarnationis 1250 Albertus II, episcoporum Livoniae in ordine quintus, quo actore Livoniensem episcopatum in archiepiscopatum translatum supra diximus, monasterium hoc a fundamentis erexit sororibus ordinis s. Benedicti¹⁵. Quoniam vero aliud Rigae sanctimonialium monasterium habebatur, quo se promiscue recipere possent, quae Deo in castimonia et vitae integritate servire voluisserent, voluit praefatus Livoniensis archiepiscopus, ut ad hoc suum monasterium virgines non nisi genere nobiles admitterentur. Curamque monasterii non civitati, ut alia, sed nobilitati provinciae commisit, quod non sine singulari Dei providentia actum a piissimo praesule existimandum est: si enim quidpiam iuris magistratus Rigensis in illud habuisse, haud dubie non aliam sortem, quam reliqua Rigae monasteria sperare potuisset. Ab anno igitur 1257, quo habitari a sacris virginibus coeptum est, ad annum 1550 insigni semper pietate et religiosae disciplinae gloria floruit, tota passim nobilitas Livonica filias eo adolescentulas pietate et bonis moribus imbuendas traditas, ut vel in statu religioso postmodum, si ita placuisset Deo, deservirent vel virtutibus acquisitis matrimonium subsequens exornarent. Anno 1522, cum lutherana haeresis, ut supra minimus, provinciam invaderet omniaque vel temporas prosterneret, Rigenses quatuor urbis suae monasteriis prophanatis quintum hoc s. Mariae Magdalena intentatum reliquere vel iure prohibiti, quod sub no-

¹⁵ Albertus archiepiscopus Rigensis dat conventui Cisterciensium diversa bona et curiam apud s. Jacobum 1259, cf. Mitt. VIII, 432 et IV, 453; Bunge: Livil. Urk. Buch I, 336.

bilitatis tutela esset, vel religione (si tamen in haereticis religio), quod inconcussam in monasterio disciplinam religiosam adverterent. Singulare Maiestatis Divinae beneficium et memorabilis in femineo sexu virtus, et quod illa in tanto debacchantium haereticorum tumultu hoc solum monasterium illaesum esse voluerit, et quod illae incredibilem illorum furorem superare potuerint. Evertit haeresis archiepiscopatum cum duabus episcopatibus amplissimis, arces omnes et civitates ordinis Theutonici pessum dedit. Pagos pervasit universos. Unicum hoc monasterium, omni defensione destitutum, in mediis flammis illaesum perstitit hoc, quo sequitur, modo¹⁶. Deficiente tota Livonia erat monasterium hoc in summo vigore alebatque praeter totidem religiosas, saeculares virgines 60, sacerdotes 12 ad duodecim ecclesiae suae aras, quas mundo semper et divite apparatu ad venerabilis Eucharistiae honorem exornabant. Sacerdotum illorum erat in dies sacris altaribus astare, sacramenta virginibus ministrare aliaque sui officii munia praestare. Porro circumspectis rebus suis, cum se solas iam in catholica religione superesse viderent virgines nullumque praeter duodecim illos monasterii in Livonia residuos sacerdotes, metuebant id, quod erat, ne hi quoque aliorum Livoniae sacerdotum vestigia secuti pudorem cum fide abiicerent. Custodire ergo eos arctius cooperunt, sed nihilominus praevaluit impietas: omnes enim in haeresim prolapsi ad sacrilegas nuptias abierunt uno excepto, quem piis colloquiis et Dei timore frequenter incusso aliquot annis conservarunt. Ingentem casus iste sacerdotum virginibus dolorem attulit, felices tamen adhuc sibi videbantur ob unum illum retentum, cui ministranti occultas animi labes detegere et sacrum Eucharistiae mysterium catholico ritu unicum in rebus afflictis solarium perciperè possent. Mortuo eo hoc quoque subsidium ereptum est, neque enim iam ullus amplius in Livonia inveniebatur sacerdos. Hic fletu et multis, ut fit, lacrimis desolatum suum deplorant statum consuluntque, quid iam amplius supersit faciendum. Optimum tandem hoc visum consilium omnesque uno ore determinant. Audierant in Curlandia ad Prussiae fines in oppido Hasenpot dicto, centum quadraginta millia passuum Riga dissito, superesse monasterium in eoque unum adhuc decrepitum senio sacerdotem religiosum (nam et ibi iam caetera lues haeretica prostraverat); eo unam e numero suo Otiliam delegant, quae singularum confitentium errata, litteris obsignatis contenta, sacerdoti illi deferret absolutionemque scripto singulis cum totidem consecratis hostiis, superaddita una vel altera pro adoratione conservanda, reportaret. Perduravit annis aliquot simplicium haec servularum Dei devotio, Otilia statuto tempore ad confessorem suum omnium nomine redeunte, donec hunc quoque morte sublatum amiserat. Spe ergo in posterum omni

¹⁶ Cf. Erthmannus Tolgsdorff: Annales earum rerum, quae tempore Monialium in Monasterio contigerunt eo tempore, quo haeresis primo Livoniā et Rigam occupavit, 1612 (Annales Collegii Rigensis. Ms I, 9 Br. bibl. in arch. terrestri Latv., vid. ulterius); ab eodem: Historia Monasterii Virginum Ordinis S. Benedicti Rigae a tempore orientis haeresis Lutheranae conservati usque dum Patribus Soc. J. traderetur, ed. C. Vetter S. J. Ingolstadii 1615 (cf. Livil. Schriftst. Lex. IV, 430; Bunge's Archiv für die Geschichte Liv-, Est- und Kurlands V, 73—95; Sitzungsberichte 1876, p. 35 sqq); K. H. Busse: Die Stiftung des s. Marie Magdalenen Frauenklosters zu Riga nebst den Urkunden darüber, Mitt. IV, 436—458; Nachricht von dem ehemaligen Marien Magdalenen zu Riga, Abschrift von Tielemann, arch. terrestre Latv. Ms 286 Br. bibl.; K. Skapars: Lappuse no Madlienas jaunavu klosterā vēstures Rīgā, Rīgas Vēstnesis 1938, 10.—13. nr.

ablata sine ullo sacramentorum usu quadraginta circiter annis ad Patrum usque nostrorum adventum perstitere, piis nihilominus operibus et antiquis religiosae vitae consuetudinibus constanter deditae, hostiam sacram, quam ultimo secum Otilia attulerat, magnum in rebus afflictis solatum omni reverentia igne perpetuo et cereis conservant.

Vidit haec et invidit humani generis hostis, nec ferre potuit, si sexus imbellis eam sibi victoriam eriperet, quam ipse fortissimis Livoniae eripuisset, omnes ergo in eas vires experiri voluit. Primum negotium ministris lutheranis datum; ii, ut maiori auctoritate rem agerent, una cum patriciis civitatis et plebe monasterium extrema tentaturi adeunt, multa hic de evangelii libertate, de nubendi necessitate deque mandatorum Dei impossibilitate pleno ore debacchantur, senatus auctoritate simul et praemiis allicit, plebs minis ac sarcasmis terret: ceteris ne prudentiores aut fortiores videri vellent, quas natura rudes et imbelles voluisset, magistratum audirent magisque in Sacris Litteris versatos ministros. His se fortissime opposuit Adelheidis Wrangell, abbatissa, virili plane pectore virago. Haec singulari prudentia et ardore ita subditas sibi virgines in fide et pietate confirmavit, ut non solum in praesentia omnes conatus adversariorum superarent, verum etiam ea vivente nulla unquam sit desiderata. Confusi hoc primo insultu adversarii alium molliuntur. Existimabant fore, si bona monasterii diriperentur, virgines destitutae rerum necessiarum usu sensim manus darent. Sed huic quoque malo Adelheidis mature occurrit: itinera tum ad marchionem archiepiscopum Rigensem, tum ad Theutonici ordinis magistrum aliquosque, qui rerum in Livonia potiebantur, suscipit, fines praediorum magno sumptu perquirit et renovat, litterae item datae et acceptae. Decreta et immunitates (quae magno collegii huius bono in archivio servantur) ostendunt, quantum haec virago in monasterii sui bonis conservandis laborem subierit. Cumque aliorum monasteriorum bona haereticorum et temporum iniuria per totam Livonię interciderint, ut in hunc diem, quid cuius fuerit, ignoretur, huius integra Adelheidis industria sunt conservata, ut merito primas benefactorum collegii partes habere censenda sit. In huius defunctae locum successit Elisabeth Dönhoff, ut par dignitate, sic virtute impar. Tametsi enim votum servaret virginitatis munusque abbatissae sustineret, non multo vero post haeresi manus dedit, victa, ut opinor, desiderio sacerdotum, quos cum catholicos non haberet, existimabat ab haereticis percipienda esse sacramenta potius, quam iis omnino carere, alias votum cum fide abiecisset, quod tamen, ut dixi, constanter servavit. Magna hinc monasterii subsecuta est ruina: capite languente, membra quoque sensim languere et de pristino ardore remittere coeperunt, unde occasionem nacti ministri facile de reliquo, quae volebant, impetrarunt. Mox, ut percrebuit abbatissae defectus a fide, ministri duo stipati nobilium diviumque eiusdem propositi matronis monasterium gratulaturi abbatissae adeunt. Convocantur virgines in unum ad abbatissae mansionem, eum ipsum locum, quo nunc nostri utuntur hypocasto communi, e regione triclinii antiqui. Ibi minister haeretico plenus spiritu antiquam de nuptiis epithalamion repetit, de libertate evangelica multa, multa de inutili votorum nuncupatione. Quid multis? Quod ante in disciplina religiosa ferventibus persuadere non poterat, remissis persuasit. Septem tunc una hora virgines sacrum abiecere velamen pomposoque induitae habitu ad incestas nuptias (proh pudor) abductae sunt. Domus tota insolito tremore concussa ostendit, quantum

sibi infernalis hostis de unius horae praeda sit gratulatus. Has secutae sensim aliae praeter paucas admodum, quae propositi memores in fide perstitere, quas inter eluxit singularis plane et incredibilis virtus trium virginum, in quibus solis fides catholica toto illo luctuoso haereticorum debacchantium tempore ad Patrum usque nostrorum adventum conservata est. Erant illae Anna Nötken, Anna Töpel et Otilia Keiserling, de qua supra, nobiles genere, sed virtute multo nobiliores: mirum dictu, quantas ab haereticis molestias, quantas a plebe et magistratu contumelias, quantas ab ipsa monasterii sui abbatissa haeretica perpessae sint difficultates, dum se murum omnibus pro fide opponerent! Abbatissa in haeresi persistens, ut pietatem catholicarum virginum restinguaret, sensim tollere ritum catholicum consuetudinesque monasterii coepit. Aram sanctae Crucis (erat ea in medio ecclesiae, ubi nunc Crucifixi imago collocata) demoliri iubet. Tum deinde, ut lampas, qua ignem ante s. hostiam Otilia alebat, extingueretur. Metuens Anna Nötken, ne quid gravius in venerabilem hostiam statueretur, communicata re cum duabus supradictis clam in fornicem quandam obscurum subterraneum adorandom illam hostiam deportat locoque tapetibus cincto et igne accenso deposituit. Ibi, quantum per tempus licuit, latitabant tres illae assidue precibus vacabant, ut Deus afflictarum famularum suarum causam aliquando respiceret. Exauditus fuisse eventus comprobavit. Interea morbo corripitur abbatissa et nocte quadam intempesta praeter solitum vociferatur, accurritur, causam infestationis quaesita quatuor sibi apparuisse ait nigros horrenda specie viros fodientes terram, ut vivam sepelirent in loco, ubi aram s. Crucis erui curasset, et mox conversa ad Annam Nötken, lampadem ante venerabilem hostiam ut reaccendat, orat: Sic relata hostia in locum antiquum permansit illaes. Mortua porro abbatissa et a ministris in templo monasterii sepulta, magis metuere coeperunt superstites, ne monasterium, capite destitutum, invaderent haeretici, quo eorum consilia pridem tendere facile animadvertebant. Deligunt ergo inter se unam ex supradictis Annam Nötken, per quam monasterii causas agant, cui et reliquae vices gerenti pareant. Fremere ad hoc ministri et alias atque alias abstrahendi a religione virgines inire rationes. Commodissima visa, ut, cum iam cantu horario vacaret templum monasterii, concio haeretica in septimanam haberetur, ad quam cum populo virgines quoque sacrae cogerentur, fore, ut frequenter auditos aliquando imbiberen errores. Templum itaque monasterii vi occupant suumque illum praeconem in sublime sustollunt. Interfuere etiam virgines, sed aures a cantu illo Syrenarum obturatas afferebant, singulae suis insistentes sedibus preces horarias in silentio persolvebant. Oleum et operam ubi se perdere viderunt, a concionibus ministri abstinuerunt, ad supellectilem vero ecclesiasticam monasterii animum applicuerunt. Noverant enim solam illam superesse ecclesiam in Livonia, cui integer superesset ornatus, ducebanturque spe amplissimae praedae. Habebant quidem sanctimoniales multorum annorum ecclesiae non contempnendum thesaurum, calices in usum sacrificii 12, cruces aliquot cum monstrantia, omnia e puro argento illusa auro affabreque elaborata; insuper aliquot coronas aureas gemmis et unionibus pulcherrime intertextas; cum plurimas Persico apparatu vestes auro et argento graves in altarium ac sacerdotum ornatum, mappas insuper et stragula in numero, quae omnia aliquot cistis inclusa ita pertinaciter servavit Anna Nötken, ut per 40 annos nullus expiscari potu-

erit, quo loco praefata celaret. Habebat senem quendam e subditis monasterii rusticum fidelem, quo cum sola nocturnis horis terram fodiebat cistasque opertas humo occulebat, cumque locum proditum cognosceret, alio eodem labore trasferebat. Sicque 40 annorum spatio labore prorsus insano de loco in locum transferens obtinuit, ut in manus haereticorum non devenirent, sed omnia futuro collegio nostro integra servarentur. Tentata saepe a consanguineis haereticis multisque precibus molestata, ut thesaurum sibi traderet belloque Moscovitico ad egestatem redactis subveniret, sed nullis expugnari rationibus, nullis precibus superari potuit invictus virginis animus, illud omnibus respondebat patria lingua: Absit hoc a me, ut Deo dicata supellex vobis prophananda tradatur, non mea ista sunt, sed Dei. Aquam quoque lustralem cum praefatis rebus non sine evidenti miraculo amplius 40 annis incorruptam conservavit faciebatque eius aspersione multa supra naturae vires. Lothavi seniores, qui antiquam adhuc recolebant fidem, in morbis certissimum ab Anna Nötken referebant auxilium contigitque unum inter alia non silendum. Anno, quo Moscus oppugnabat Livoniam, erat in exercitu magistri Theutonici ordinis Gothardi Ketler haeretici miles quidam daemonio obsessus. Advocati ad eum ministri, cum multa intentassent, irrisi sine honore rediere. Affuit forte monachus, qui initio haeresis cum aliis religiosis monasterio pulsus, cum non haberet, quo se converteret, mutato habitu militiae nomen dare coactus. Is, ubi irritum conatum ministrorum miserumque exagitari supra modum conspiceret: Ego, inquit ad socios, si unum mihi praesto esset, nullo negotio rugientem hunc inimicum compescerem. Tum socii: Quidnam illud? Aqua, inquit, lustralis, cuius, ut in praesenti casu, magnam semper expertus sum virtutem. Venit facile omnibus in mentem Annam compellandam, cum nusquam alibi haec unda in Livonia inveniretur. Mox iuvenem Dunamundo, ubi exercitus iacuit, Rigam ad monasterium destinant, qui exposito periculo obnixe auxilium Annae postularet. Durius illa hominem exceptit, rata haereticorum has esse technas, qui hac fraude circumvenire se vellet; ubi vero rem intellexit, dedit, quod postulabatur, cuius aspersione daemonicus omni mox infestatione est liberatus. Ministri huius rei certiores facti, ne in posterum populus se neglectis Annam in necessitate consulerent, duos ex ordine suo ad monasterium iterum amandant, qui, cum multa necquicquam de fide cum virgine egissent, serio imperant, ut undam illam superstitionem (sic lustralem vocabant aquam) in terram effunderet. Illa contra: Nequaquam, inquit, vos aquam mihi hanc non dedistis, quocirca nec adimere poteritis. Illis nihilominus urgentibus: Unde, ait, putatis virtutem tantam huic aquae inesse? Arcana, inquit minister, verba super eam pronunciata sunt. Subdit Anna: Vos, qui puri verbi praedicationem soli praetenditis, accipite, si placet, aquam conceptisque verbis benedicte, in quartam vel quintam usque septimanam mucorem, ne quid deterius dicam, contrahet; ast hanc iam quadragesimum in annum illaesam servo et incorruptam; vestro evangelio cum virtus tanta non sit, cur aquam, quam conficere non potestis, mihi tentatis eripere? Illi se mutuo intuiti inque furorem versi: Relinquamus, aiunt, feminam daemonio agitamat, pridem dixi laterem lavamus, valeat. Sicque confusi Annam molestare deinceps desierunt. Oleum quoque sacrum ad usque adventum Patrum nostrorum, mucore quidem obsitum, liquidum tamen, in eadem, qua, nunc utimur, argentea pixide. Inter ea Moscus acerrime infestare Livoniam omniaque ferro et flamma

vastare pergit. Monasterii villae et praedia extra urbem in nihilum redacta, aliunde si quid accessit, id factores et praefecti villarum in proprios usus convertebant, unde virginibus ad eam, quam intus patiebantur ab haereticis persecutionem, summa rerum omnium inopia accessit, dira fames et vix toleranda frigora, quae senio iam confectis virginibus et solatio omni destitutis quam acerba acciderunt, et, si diutius haec perferenda fuissent, nec Dominus Deus modo, quem paulo post dicemus, succurrisset, moriendum haud dubie ex inedia omnibus fuisset: vix enim iam supererat exiguum panis, quo vitam misere trahebant. Constanter tamen auxilium de caelo poscebant et in proximo salutem magna animi cum fiducia praestolabantur. Ministri paeclarlam se iam nactos occasionem rati, ut nihil intentatum relinquenter, apud magistratum urgent, ut rebus necessariis monasterio subveniatur, eo animo, si fidem superstites illae virgines deserere velint, quod facile tali necessitate acturas sperandum erat: si nolint, extremam adhibendam manum minisque omnino cogendas. Mittitur syndicus cum aliquot e patricio ordine viris, qui nomine senatus universi dolorem erga afflictas ostendant curamque paternam afferant, insuper ciborum, vini, cerevisiae et quicquid desiderare possent copiam, si modo in gratiam senatus superstitionem papisticam deserere velint. Anna Nötken ad haec omnium nomine: regnum Dei non in cibo et potu esse, nec se ob panem, quo solo non vivit homo, fidem deserturas, quin paratas etiam graviora sustinere, quam praeiens esset penuria, si id ita Deo visum esset. Tum syndicus: quandoquidem oblatam spectabilis senatus benevolentiam contemnerent, fore, ut per publicos urbis ministros ossibus confractis per capillos extra monasterii septa eiicerentur. Contra heroice Anna: Fore quoque, ut manibus pedibusque repentes iterum ad septa monasterii confracta ossa retrahamus, donec ibidem necatae spiritum Deo reddamus. Tanta virginis constantia victi, cum stomacho abscesserunt, brevi futurum existimantes, ut tres illae morte praeoccupatae monasterium tandem relinquere cogarentur. Ab eo die Anna immolestata relicta permanxit, cum duabus illis virginibus et tertia novitia Anna Kellers, in monasterio, Deo solum vacans, nulli se saeculari personae videndam praebuit ad serenissimi usque regis Stephani adventum, qui omnia pro viribus restaurare conatus est, prout nunc dicere aggrediemur.

Annus 1582.

Anno incarnationis octuagesimo secundo supra millesimum quingentesimum, cum serenissimus simul ac potentissimus Poloniae rex Stephanus Bathoreus domito variis bellis Mosco in Livoniam venisset¹⁷, ut eam provinciam, quam tot suis et suorum laboribus paulo ante ab hoste erutam in pace constituisset, legibus quoque et religione confirmaret. Primum piissimi regis consilia eo tendebant, ut fidem catholicae, quam primi Livoniae inventores sanctissime coluerant et posteri iam amplius quadringentis annis religiose servarant, qua posset ratione, florentem videret¹⁸. Fines ubi Livoniae attigit, subiit mox annum miserabile illud spectaculum, quo septuaginta circiter ante annos luthe-

¹⁷ Cf. Script. rerum Polon. VII (ed. Coll. hist. Acad. lit. Cracov. Nr. 19), p. 23, 24.

¹⁸ Cf. G. Kleeberg: Die polnische Gegenreformation in Livland, Leipzig 1931, p. 12 sqq.

rana haeresis provinciam hanc, non minus religione, quam armis flor- rentissimam, invaserat; occurebant enim passim multa religiosorum domicilia una cum ipsorum ecclesiis aut diruta omnino, aut in prophanos usus assumpta, sacerdotes cum clero alii fugati, alii miserabilius in communem haereseos errorem pellecti, omnia denique sacra prophanis mista, vastitatem hostilem praeferebant. Illud ad dolorem addi potuit, quod sua maiestas, ubi Rigam, metropolim Livoniae, 4 Idus Martii at- tigisset¹⁹, ne tantum quidem loci in propriae ditionis urbe invenit, ubi sacris pro dignitate cum regni proceribus interesset, quin imo excepta arcensi capella undique excludebatur. Movit ea res animum regis non mediocriter, re tamen dissimulata, concilium primatibus ad 17 Kalendas Aprilis indicit, ubi, cum adventus sui rationem exposuisset, Livoniae subiicit incommoda: viderent ipsi rerum statum, et quantum e re flo- rentissimae olim provinciae totiusque reipublicae Polonae foret, si prisca religio restituta unius fidei compage sociatos incolas Deo simul et rei- publicae servaret devinctos; sibi id unum animo insedisse omniumque adventus sui rationum esse caput: consulerent ergo, qua id potissimum ratione effectum vellent. Ardua res omnibus visa prius, utpote longa temporum intervalla, quibus ne vestigium quidem hominis catholici vi- sum, summa operariorum sacerdotumque catholicorum inopia, exulce- rati haereticorum animi; omnium denique flagitorum inolita consuetudo difficultates pollicebantur quam maximas. Vicit tamen regis saepe in ar- duis probata constantia, ut non sine evidenti Dei faventis indicio regiam mentem, quae ad gloriam Dei et Ecclesiae augmentum cederet, omnes, tametsi plerique haeretici essent, suis quoque sententiis comprobarent magnates. Hinc rex more suo, quo felici auspicio copta, feliciori eventu faciebat omnia, novum primo in Livonia episcopatum constituit, attri- butis in eam rem Venda (civitas ea est in meditullio provinciae) cum adiacentibus vicis et castellis: duo item collegia, Terpati alterum, alte- rum Rigae 40 circiter milliaribus Germanicis ab invicem dissita Socie- tatis Patribus designat, quorum industria et indefesso labore sylva illa Livonica ad futuram messem subigeretur. Dat deinde litteras quam diligentissime exaratas Romam ad Gregorium XIII, Pontificem Maxi- mum, et Claudium Aquavivam, Societatis Jesu praepositum generalem²⁰, quibus aliquot Societatis Patres expetit²¹; alios quoque sacerdotes un- dique conquiri iubet, e Prussia maxime per reverendissimum Martinum Cromerum, episcopum Varmensem²², quem litteris similiter compellat, nihil aliud menti piissimi regis obversari diceres, quam unicum redin- tegrandae religionis studium.

¹⁹ Cf. A. Spekke: Kēniņa Stefāna ienākšana Rīgā, Daugava 1932.

²⁰ Claudius Aquaviva, natus Neapoli 1543, Societatem ingressus 1567, praeposi- tus provincialis Neapolitanus et Romanus, 1581 electus quintus praepositus generalis, Societatem usque ad 1615 gubernavit.

²¹ Cf. E. Kurtz: Die Jahresberichte der Ges. Jesu über ihre Wirksamkeit in Riga und Dorpat 1583—1614, Riga 1925, p. 5. Anno 1587 erant in Livonia sequentes sacer- dotes saeculares: Georgius Sterbelius, scholasticus Vendensis, Gerhardus Lypczinski, parochus Fellinensis, Martinus Hintz, parochus Trikatensis, cf. Theiner: Vetera Mon. Poloniae et Lithuaniae III, 86.

²² Martinus Cromerus, natus 1512, episcopus Varmensis nominatus 1579, praec- clarus historiarum Poloniae scriptor, mortuus 23 Martii 1589. Cf. Ant. Eichhorn: Der Ermländische Bischof Martin Cromer, Zeitschr. f. Gesch. u. Altertumskunde Erm- lands, Braunsberg 1869, IV, p. 48.

Versabantur eo tempore tres de Societate apud suam maiestatem: P. Petrus Skarga, Polonus, collegii Vilnensis rector²³, quem ad expeditionem Livonicam secum expetierat aulae concionatorem; is paulo ante cognito regis consilio a P. Philippo Wittmanstadio, collegii Brunsbergensis rectore²⁴, Patrem Joannem Vincerium, Germanum²⁵, in munere concionatoris collegam sibi assciverat; tertius P. Martinus Laterna, Polonus²⁶, regi ipsi a concionibus, quas Latinas audire consueyerat. Hos primos Livonia post 70 annorum spatia vidi sacerdotes.

Accessere paulo post a Cromero submissi tres alii saeculares quidem, sed magnae virtutis viri R. D. Fabianus Quadrantinus²⁷, D. Erth-

²³ Petrus Skarga alias Pawenski, natus Febr. 1536 in Grojec Masoviae, laurea academie ornatus Cracoviae, rexit gymnasium Varmiae, sacerdos factus Societatem 1569 ingressus Romae, biennio tyrocinii exacto patriam repetit, insignis praedicator regius, modo regem Stephanum, modo cardinalem Radziwillum consecutus verbum Dei Livonibus praedicavit et 1583 residentiae Rigensi praefuit. Postea multa collegia rexit. Quantum a concionatoris munere et apostolicis laboribus otio supererat scriptio librorum perutili dabant vel Lithuaniae, vel Polonice. Mortuus 27 Septembris 1612 Cracoviae. Cf. A. Rostowski, Lithuanicarum hist. S. J. libri X, 1877, 49—51; Wilewicki: Domus professae S. J. et s. Barbarae Cracoviae historia III, p. 75. — Primus Livo, qui Societatem ingressus est, videtur esse Nicolaus Schricker, de quo in collegii Romani catalogo sub finem mensis Maii a. 1561 inter Rhetorices et Graecos sic nominatur: Nicolaus ex Livonia Germanus (Sommervogel: Les Jésuites f. C. b.). Ac de eodem in litteris P. Petrarchae Roma die 24 Januarii 1562 ad Canisium datis dicitur: Nicolao Germano.... stava nel collegio Germanico e dopo essere entrato nella compagnia si dara troppo alle meditazioni e cose mentale... non potest dubitare, quin hic sit idem ac: Nicolaus Schrickerus Livonensis, de quo in antiquissimo Collegii Germanici Catalogo notatum est, eum 4 Octobris 1560 in collegium Germanicum, 8 Dec. 1560 in Societatem admissum esse (Cod. Rom. Al coll. Germ. p. 13). Schricker Riga ortus est et a. 1561 Societatis tyrocinium ingressus, postea Romam in Collegium Germanicum redit et alumnorum praefectum egit. (Canisii epistolae et acta. Coll. adnot. illustr. O. Braunsberger. 1896. Tom. II, p. 765.) Cf. etiam A. Steinhuber: Geschichte des Collegiums Germanicum-Hungaricum in Rom. 1906.

²⁴ Cf. Rostowski, p. 156.

²⁵ Joannes Vincerius, Bavarus Latisgartensis, natus 1541, Societatem ingressus 1562 Viennae, studuit humanioribus et philosophiae, docuit grammaticam et syntaxin, praefuit multis annis convictoribus et alumnis seminarii Braunsbergensis, concionator insignis, primus e Societate, qui sciebat linguam Lothavam, fuit indefessus excusor apud rusticos Lothavos, mortuus 1589, cum propter tumultus Rigensem cum aliis Sociis Riga electus in missionibus versaretur. Restituto collegio Rigensi 1591 cadaver eius Rigam adiectum et sepultum. Cf. Rostowski, p. 103.

²⁶ Martinus Laterna, natione Roxolanus, patria Drohabicensis, Braunsbergae 1571 ad Societatis tyrocinium venit sub rectore Philippo Widmanstadio. Factus sacerdos concionatorem, qua in re valde excellebat, variis in locis agebat. Missiones Moscoviticæ obibat, quae triennio belli Moscovitici durabunt. Per 7 annos concionator fuit coram aula regia. Superior fuit residentiae Leopoliensis, cum rege in Sueciā abiit, sed valetudinis causa redire debet: Stegburgi 30 Septembris 1598 navem concendit, captus a militibus haereticis Caroli, truncatis manibus in mare demergitur, anno aetatis 45. Cf. Rostowski, p. 187.

²⁷ Fabianus Quadrantinus, natus 1546 Stargardii in Prussia e lutheranis parentibus. Studuit in collegio S. J. Braunsbergae, professus fidem catholicam, comitatus cardinalis Hosium Roman, ubi in collegio Germanico studuit theologiam. Patriam reversus capellani munus apud episcopum M. Cromerum Varmensem egit, postea parochus Heilsbergensis, canonicus Gutstadiensis, parochus Resseliensis, 1576, quo tempore iterum ad doctrinas lutheranas rediit. 1578 iterum parochus Resseliensis, mox Societatem ingressus, sed post aliquot menses egressus et 1582 canoniciatum Gutstadii suscepit. 1582 venit Livoniā, parochus Parnoviensis et vicarius generalis episcopi Vendensis Nidecki. 1588 Societatem iterum ingressus Cracoviae, 1591 socius magistri noviciorum Rigae et concionator ordinarius Germanorum. 1597 praefectus seminarii Braunsbergensis et concionator regius. Mortuus 1605 6 Martii. Cf. Rostowski, p. 167 et 427; Czernay: F. Quadrantinus und die Gegenreformation in Pernau (Pern. Sitzungsberichte 1899—1901, p. 128); J. Kleijntjens: Fabians Kvadrantins.

mannus Tolgsdorff²⁸, quorum uterque Societati post nomen dedit, et Andreas Krüger²⁹, primi in Livonia, a quibus religio, fides pietasque coli coepta est. His quasi subsidiis comparatis rex ad maiora applicat animum serioque de templo aliquo recuperando deliberat. Tres primariae et celebriores Rigae habentur ecclesiae, pulcherrima antiquitatis monumenta: una cathedralis b. Virgini sacra ante annos 400 ab Alberto primo, tertio Livoniae episcopo, constructa; altera s. Petri, parochialis quondam; tertia d. Jacobo sacra; omnes altissimis turribus insignes et a primis Livonibus ardentissimis catholicae fidei tutoribus aedificatae et doctatae, prout ipsi parientes venerandam antiquitatem redolentes abunde testantur. Magistratum ergo Rigensem ad se vocatum rex blande affectatur; meminissent, quomodo paulos ante annos praeter ius fasque catholicorum invasisset ecclesiastis, a piis eorum maioribus Romanae eas fidei dicatas fuisse, a cuius fide et oboedientia cum ipsi descivissent; nihil amplius iuris eos habere, quapropter curae sibi futurum, ut omnia, quae ad archiepiscopatum Rigensem et capitulum in civitate olim pertinebant, catholicis restituantur et fides Romana, ab illis misere oppressa, pristinum in vigorem revocetur, interim duas in civitate ecclesiastis allatis earum clavibus sine mora regiae maiestati restituerent. Nihil ad haec cives, sed humili gestu verba omnia nutusque regias venerabundi excipiunt, solum precantur, quatenus responsum de templis restituendis sua maiestas differre sineret in sequentem diem. Reversi (more suo) multis consultationibus adhibitis ad hoc duodecim urbis ministris tempus terunt; anceps pugna diu hic innatum in catholicos sacerdotes odium subire suadebat, potius omnia, quam turpiter semel electos, turpius (ut aiebant) admittere: illic regium urgebat mandatum omni exceptione maius; tandem silentio eludere regemque ambiguum statuunt relinquendum, si forte victus clamore plebis et pertinacia ab incepto desisteret. Ad 3 Idus Aprilis res pertractata, quo die nonnullos e scabinis mittit senatus in alio negotio, quibus rex vultu ad severitatem composito priora revocans: Quousque, inquit, incertus a vestris consiliis pendebo? Itane vobis ecclesiastis alienas vi et armis per summum scelus invadere, nobis proprias, iure optimo debitas, repetere non licet? Dicite bestiis illis (magistratum et consules sic compellans), hodie finis esto: aut templa reddant duo, aut nihil cibi potusque gustavero, quoad alia via recepta teneam; dixit et mitram, quam forte capite gerebat, manu leviter mensae allisit offensi animi manifesta praebens indicia. Hoc velut fulmine icti, nihil hiscere contra, eodem die claves templi s. Jacobi, quo Lothava gens utebatur, humiliter ad pedes regios abiecere, submissae petentes, ut hoc contenta regia maiestas reliquas maiores ecclesiastis civitati, cui vix sufficeret, capacitas earum relinququeret. Res pene eo deducta erat, ut templum cathedrale cum omnibus quondam canonicorum areis, aut parochiale s. Petri traderetur, sed clemen-

²⁸ Erthmannus Tolgsdorff, natus 1550 in Prussia, 1582 venit Livonię, parochus Volmariensis, administrator templi s. Jacobi Rigae Jesuitis Riga expulsis 1585—1591, 1591 Societatem Cracoviae ingressus, expleto tyrocinio missionarius indefessus Lothavorum in collegio Rigensi. 1614 translatus ad novoerectam residentiam Vendae, ubi mortuus et sepultus 1620, postquam per 30 annos pro Lothavis laboravit. Cf. historiam residentiae Vendensis.

²⁹ Andreas Krüger, natus 1511 Ramsaviae in Bavaria, studuit in seminario Braunsbergensi, capellanus in Wartenberg, 1582 parochus Smiltenensis et Roneburgensis.

tia regis factum, ne civitatem, in qua nullus adhuc esset catholicus, nimium exasperaret; has tamen apposuit conditiones, ut si d. Jacobi templo cessissent, aedibus quoque illi vicinis cederent: monasterium s. Mariae Magdalena cum omnibus pertinentiis, praediis ac villis tradarent³⁰, insuper censum 100 florenorum Polonicalium et alium 100 ratione arearum cathedralis ecclesiae in singulos annos penderent³¹. In quae omnia cives regia auctoritate adacti consensere. Haec omnia ad futuram collegii fundationem serenissima regia maiestas animo dirigebat, nihil tamen Patribus indicare voluit, quoadusque reliqua, quae mente conceperat, executus fuisset. Re ita cum senatu composita temploque recepto, magna exorta inter catholicos laetitia, magna bonis omnibus consolatio, undique resonant voces: tandem restitutam dignitatem Livonicam, Stephanum regem post tot victorias nunc demum Livonicae libertatis verum assertorem, sperandum iam eventum feliciorem rerum omnium, cum tam felix factum esset initium. Rex memor promissi, quo nihil se gustaturum dixerat, priusquam templum invisisset, regio stipatus comitatu, d. Jacobum ingreditur, reverendissimo Samogitiae episcopo Melchiore Gedrocz³² solemni ecclesiae Romanae ritu templum expiante, tum strati omnes munifico largitori Deo gratias agunt et erumpentibus gaudio lacrimis hymnum Ambrosianum alternantibus musicis instrumentis decantant. Peractis divinis rex eodem comitatu monasterium s. Mariae Magdalenae invisit, ad quem accedentes tres illae senio confectae Anna Töpell 130, Anna Nötken 100 annorum et Otilia Keiserling eiusdem aetatis virgines. Anna Nötken caligantibus senio oculis rege praesente, ubi rex esset, quaerit. Rex porrecta manu et voce praesentem se esse indicat. Tunc illa collecto spiritu lacrimisque simul obortis regiam strinxit dexteram sicque eum anili voce affatur: Ut quondam, inquit, angelum Jacob, ita ego hanc dexteram non dimittam, donec me iuveris. Gratias Deo praepotenti immortales, qui eosque servare nos voluit, quo te catholicum regem oculis conspiceremus, qui religionem nobis, qui fidem, qui sacerdotes et per eos sacramentorum omnium copiam afferres, hoc senectutis nostrae solatium, hoc pluribus annis sola spe contentae expectabamus, nunc tandem consecutae sumus: sufficit iam vixisse, mortem, quae sola senilibus membris superest, laetae prae-stolamur. Tibi nos templum, bona, immunitates et quicquid superest monasterii lubentes tradimus. Moverunt pium regem lacrime, bonoque eas animo esse iubet, sibi eas in posterum curae futuras. Sic abiens privilegia monasterii inspexit, iuxta ea collegium Societatis destinat. Rigenses, ubi privilegia superesse eaque iam ad manus regias pervenisse cognoscunt, aegre admodum ferunt dolentque, quod pridem Annae cervices non fregerint, quod tam arcte ea servasset, quae ipsi pridem perdita vel putabant, vel optabant. Ab hoc die sepulta religio reflorente viresque resumere incipit. Et quia solemnies Christi resurgentis instabant dies, Patres de more populum ad futura disponunt mysteria, excitatum sepulchrum regio plane apparatu, ritusque omnes ecclesiae

³⁰ Litterae regiae, quibus 7 Aprilis 1582 Stephanus rex a civibus Rigensibus aufert templum s. Jacobi et s. Mariae Magdalena cum omni iurisdictione et iure patronatus et liberam tam catholicorum religionem, quam Augustanam confessionem concedit, apud Dogiel: Cod. dipl. Polon. V, p. 315—317.

³¹ Litterae senatus Rigensis, quibus 5 Maii 1582 annuam dat 100 fl. ratione aedium summi templi, cf. Mitt. VIII, p. 442.

³² Cf. Rostowski, p. 153.

consueti adhibiti, quibus sua maiestas semper praesens magnum omnibus religionis suae specimen praebuit et pietatis. Conciones sacrae habitae diebus pene singulis, altera Polonico idiomate a P. Petro Skarga, Germanico altera a P. Joanne Vincerio haereticis interim, quibus haec nova videbantur, frementibus simul et stupentibus. Ipsa Resurrectionis nocte sacra comitatus regius, ut diei laetitiam indicaret, ignes varios et quicquid ad triumphum agere potuit, extruxit; tantus tubarum sonitus tormentorumque percrebuit strepitus, ut civitas excitata. Alii ad inusitatum spectaculum, alii ad insidias, quas suspicabantur, tollendas confluenter; et haud dubie fuissent in catholicos moliti quidpiam, ni regia praesentia absterriti abiissent. Sic cum Rigensibus negotio composito, reliquas Livoniae causas serenissima regia maiestas committit illustrissimo cardinali Georgio Radziwillo, confirmato Vilnensi episcopo et s. Romani imperii principi, quem totius Livoniae gubernatorem nomine suo constitutum reliquit, insignem pietate et magnae virtutis virum, cui secundas post Stephanum, regem, partes collegium merito tribuit, ut post dicemus. Is non multos ante annos Patrum enim cura ex haeresi, in qua natus simul et educatus fuerat, ad catholicae Ecclesiae gremium erat translatus, unde summo semper in rem catholicam et Societatem ferebatur animo nostrorumque maxime consuetudine delectabatur³³.

Ipse vero rex datis, quae ad rem partinebant, mandatis et monitis mense Maio reddit in Lithuania³⁴. Patres ergo suam maiestatem abeuntem rogant, ut bona sua cum venia liceret eis quoque iam tandem ad collegia sua, aut ad Patrem provincialem, ut in mandatis habebant, redire. Contra rex urgere, Rigae ut maneant, se illis provincialis loco futurum: interim capiant possessionem templi s. Jacobi et septem aedium ad id pertinentium, senatui vero imperatum, ut censum pecuniarum supra nominatum confectis ad id litteris et a sua maiestate confirmatis Patribus persolvant. Judicat quoque sua maiestas, ut simul in monasterii s. Mariae Magdalena curam statim suscipiant; verum certis de causis recusat id a nostris; agiturque ut tantisper per alicuius auctoritatis virum administretur, quo adusque excitati animorum motus tum Livonum, tum ipsorum Rigensium sopiantur nostrisque paulatim assuescant ministeriis. Sic admodum reverendo d. Demetrio Solikowski²⁵,

³³ Georgius Radziwill, dux in Olica et Niezwies, natus 1556 Vilnae e parentibus calvinistis. Studiuit Lipsiae et postea in collegio Soc. J. Posnaniensi, ubi sub influxu P. Skarga professus est fidem catholicam. Romae studiuit apud Jesuitas philosophiam et theologiam 1576—1581. Coadiutor episcopi Vilnensis Valeriani Protasewicz, post eius mortem episcopus Vilnensis, a Summo Pontifice cardinalis creatus, a rege Stephano Bathoreo gubernator Livoniae nominatus, Rigae presbyter ordinatus. Georgius, episcopi coadiutor Vilnensis, rogavit Gregorium XIII licentiam deponendi coadiutoriam seque conferendi ad Societatem Jesu, quod Papa negabat 13 Apr. 1578 (Arch. Vat. Arm. 44, T. 23, p. 470—472).

³⁴ Rex commoratus est Rigae a die 12 Martii usque ad diem 2 Maii. Cf. Rigasche Stadtblätter 1810, p. 163; 1815, p. 242; 1825, p. 106.

²⁵ Joannes Demetrius Solikowski, vir illustris, legatus Sigismundi Augusti regis Poloniae ad reges Daniae et Sueciae, statuum Poloniae ad regem Galliae et Stephani ad Sextum V Pont. Max. Secretarius 1582 regis Stephani, curator templorum catholicorum Rigensium, administrator Wolmariensis, a rege designatus primus episcopus Vendensis, sed mox evictus ad archiepiscopatum Leopoliensem. 1599 commissarius regis Sigismundi III in Livonia. Mortuus 1603 17 Junii Leopoli. Cf. Rostowski, p. 111 et 174; Theiner, Annales III, p. 569—571; Wielewicki, I, 82, 119; II, 13, 43; Gadebusch: Livil. Jahrb. II, 265 et Livil. Schriftst. Lex. IV, 227.

Wladislaviensis et Lanciciensis ecclesiae scholastico, negotium monasterii committitur³⁶.

Patres vero e civitatis hospitiis in aedes s. Jacobi, electis non sine magna contentione ministris, commigrant primumque collegii locum constituunt. Haec fuit domus nostrae et futuri collegii Rigensis prima facies, antequam monasterii possessionem caperemus. Habitabant in aedibus prope monasterium ad ecclesiam s. Jacobi, ubi nunc pauperum studiosorum mansiones. P. Petrus Skarga superiorem simul et concionatorem agebat. P. Joannes Vincerius octo adolescentibus in scholis praeyerat et Germanis simul catholicis spiritualem operam navabat; his duobus accedebant tres adiutores Alexander Pultoviensis, Polonus, a P. Martino Laterna cum rege abeunte relictus, alter Michaël Morianus, Italus, quem reliquit P. Antonius Possevinus³⁷, qui iis forte diebus magno Patrum solatio e Moscavia pace inter serenissimum Poloniae regem et Basiliū Magnum Moscoviae ducem, Gregorii XIII, Pontificis Maximi, nomine constituta Rigam advenerat. Communia omnibus exercitia erant praeter ordinarias conciones carceres invisere, indefesso studio infirmis catholicis adesse, morientibus extrema subsidia praebere. Pensio in quotidiam sustentationem nulla certa, census a regia maiestate assignatus nonnisi sequenti anno solvi coepitus est. Alebantur ergo partim liberalitate domini Solikowski, praepositi monasterii, partim e curia agri Cellarii extra urbem ad septentrionem siti, cuius possessio nobis quoque a regia maiestate attributa fuit. Moniales cum cura et industria novi praepositi sui ad meliorem fortunam iam pervenissent, tametsi numero paucae essent, placuit tamen ordinem aliquem inter eas constitutere et uni illarum abbatissae munus demandare. Eligitur prae reliquis Anna Nötken, ut totius monasterii rerumque omnium conservatrix praecipua, sed induci rationibus nullis potest, ut dignitatem admittat; seniorem ergo omnium Annam Töpell, 130 annorum virginem, praesentat, hanc P. Possevinus potestate a Sede apostolica sibi collata in abbatissam consecrat, ea lege, ut omnia per Annam agat. Anna, cum iam tuta videt omnia, supellectilem illam ecclesiae, tot annis arcte custoditam, e terrae visceribus eruit, ad solemque exposita cuncta per reliquum quendam sacerdotem externum praesentibus tribus aliis saecu-

³⁶ Litterae senatus Rigensis, quibus monasterium s. Mariae Magdalena et tempulum s. Jacobi 5 Maii 1582 dantur catholicis et curator eorum J. D. Solikowius, secretarius regis, instituitur, cf. Mitt. VIII, 441.

³⁷ Antonius Possevinus, natus 1534 Mantoviae, 1559 Societatem ingressus, 1560—1572 infensissimus defensor fidei catholicae contra albigenses et hugenotos in Gallia, 1573 secretarius praepositi generalis Mercuriani. 1577 prefectus in Sueciam legatum Romani imperii, vicarius apostolicus in regionibus Scandinaviae. 1581 prefectus Russiam, ubi nomine Pontificis Maximi Gregorii XIII pacem inter Stephanum Bathoreum et Joannem Severum 1582 fundavit. Russia reversus Rigae commoratus est. Mortuus Ferrariae 1611 12 Febr. Cf. Rostowski; Bibl. der kath. Pädagogie XI (1901); A. Possevino und die polnische Successionsfrage im Jahre 1587 (Röm. Quart. für chr. Altertumskunde, 1909, p. 173—198). Possevinus, amicus regis Poloniae, pluribus alumni ex Collegio Germanico Romae viam stravit in Livoniā. Citemus hic, v. g. Gerardus Krane, natus Monasterio (Germania) quondam studiosus in „Germanico“ (Romae), postea praepositus Terbatensis. Cum Possevino fecit iter in Moscoviam, laboravit in Livonia ut missionarius et anno 1600 reversus est in patriam suam. Alii alumni „Germanici“, qui missionarii erant in Livonia, sunt; Fabianus Quadratinus, parochus Pernaviensis, Rudolf Schenking, praepositus Vendensis, Georgius Kopp, Johannes Tecnon (cf.: A. Steinhuber: Geschichte des Collegiums Germanicum-Hungaricum in Rom, 1906).

laribus virginibus, quas ut consanguineas ad monasterium educandas susceperebat, conscribi curat. Haec inter alia sacerdoti scribenti familia-rius dixit: Hunc ego ecclesiae cultum 40 integris annis servavi spe freta, eousque me tandem vita comite perventuram, quoad hunc in manus catholicorum sacerdotum tradarem; imo audacter praedixi fore, non me morte obitaram, quoad ex sacerdotis catholici manibus sacram Domini mei corpus susciperem, haec me tandem dies compotem voti fecit. Et certe, cum primo post 50 hos annos sacram suscepi Synaxim, non spiritus modo, sed etiam totius corporis experta sum renovationem, visaque sum mihi ipsa denuo nata. Ad haec cum virgo saecularis ri-dendo subiungeret: O, quam te ex anno iuvenem factam videmus! Illa iterum atque iterum repetit: Imo renatam vere me sensi, ubi ex catho-lici sacerdotis manibus sacram suscepi communionem. Devotionis et sacramentorum causa templum s. Jacobi extra monasterium, cui iam Patres praeerant, frequentabat in dies, concurrentibus undique haere-ticis, ut tanquam prodigium aliquod s. virginem viderent. Durarunt haec ad finem usque anni 1582.

Annus 1583.

Anno 1583 P. Paulus Campanus, per Poloniam praepositus provin-cialis³⁸, cum 9 Sociis novam fundationem occupatus Rigam a rege mis-sus 4 Martii advenit. Excipitur a senatu totoque ordine patricio per-benevole³⁹. 24 magna pocula diversi generis vini, quo insigniores tan-tum hospites excipere solent, domum nostram mittuntur, qui mos se-quentibus etiam annis, quoties provincialem visitatum pro consuetudine venire contigit, est observatus; laeta sane initia, sed non diuturna. Po-stero die P. provincialis cum aliquot Patribus adjuncto etiam sibi ab illustrissimo gubernatore reverendo domino Ludovico Fulgineo, eius-dem gubernatoris cancellario, senatum adit, rationem instituti nostri explicat et litteras a sua regia maiestate, quibus tum Patres civitati sedulo commendabantur, tum suam de collegio excitando voluntatem red-significabat, offert. Valde ea res senatum plebemque perplexam red-didit; hactenus enim opinionem foverant: accepisse suam maiestatem templum s. Jacobi et monasterium, non ut ordini alicui religioso, prae-sertim vero Societati concederet, sed sacerdoti alicui catholico saecu-lari, qui rege Rigam adveniente sacris praeesset. Quare tunc verbo coram P. provinciali, tum scripto ad suam maiestatem referunt, videri sibi consultius, si Vendae aut alio loco pacatiori, quam Rigae, populosa civitate, collegium religiosis Patribus erigatur: praesentes tamen Patres charos sibi futuros daturosque operam, ut tuto in civitate versari pos-sint. Nihil in praesens actum amplius, praeterquam quod spectabilis senatus monitus, suam maiestatem dedisse litteras de collegio suscipi-endo, nullas vero, quibus iudicium eorum super hac re exquireret, vi-derent, ne se consiliis suae maiestatis importune ingererent. Patres in-terim (dum regium responsum expectatur), ut in primis principiis fieri debuit, cum viderent se primos in Livonia operarios a Deo missos et debilitate in posterum habituros laborum cursum, qualem ipsi viam stra-

³⁸ Cf. Rostowski, p. 109, 110, 113 et epistolam eius in appendice.

³⁹ Cf. epistolam L. Rubeni ad Aquavivam de 8 Dec. 1583 in appendice. De Je-suitis in civitate Rigensi cf. E. Seraphim: Geschichte Liv-, Est- und Kurlands II, p. 166—185.

vissent, omni contentione animi in gentis conversionem laborare per provinciam incipiunt, et quod in tanta operariorum paucitate deesse potuit, industria et labore compensant, quod ut felicius ordiantur, omnes, qui tunc adsunt de Societate, praemissa generali confessione solitisque exercitiis vota Deo prima Rigae renovant anno 1583.

Multae deinde cum haereticis Rigenibus de fidei articulis disputationes, multa familiari colloquio tentata, non tamen effectum, ut iis sincere addicti essent, quos in religione adversarios peterentur; institutum tamen nostrum laudabant omniaque benevolentiae argumenta ostendebant intuitu gubernatoris, cuius auctoritate Societatem nisi videbant, tum ut responsum a rege mitius daretur. Mortua est eo tempore Otilia Keiserling, una e tribus illis monialibus, centum et aliquot annorum virgo; funeri praeter illustrissimum cardinalem interfuit civitas pene universa dicente pro concione et laudes virginis enarranti P. Leonardo Rubeno, Soc. Jesu⁴⁰.

Dum mora in litteris regiis fit, interim dum illae veniant, P. provincialis longius in provinciam Terpatum versus excurrere statuit, coloniam ergo Patrum, quam secum Rigam advexerat, partitur, Patri Leonardo Rubeno, Essendiensi, Rigae superioris munus demandat, relicto ibidem P. Vichardo Vichardi, Noviomago⁴¹, reliquos secum Terpatum destinat⁴². Antequam abeat, litterae veniunt, quibus reverendissimus dominus Demetrius Solikowski, cui superiori anno cura monasterii demandata fuerat, adiunctus archiepiscopali dignitate, ad infulas Leopolienses vocatur; ergo monasterii administrationem totam Patribus commendat, quod publico gubernatoris testimonio testatum relinquit; cuius pars sic se habet: „deinde earundem litterarum vigore pro facultate sibi a Sere-nissima Regia Maiestate concessa constituendi quoscumque Procuratores templorum s. Jacobi et s. Magdalena ac Monasterii, quos idoneos putaverit, constituit et ordinavit monialium praefatarum omniumque et singulorum bonorum ad eas, quomodocunque et qualitercunque pertinentium, Curatorem et Provisorem ac utriusque templi Procuratorem Rev. Patrem Petrum Skargam, Sacerdotem Societatis Jesu, cum potestate omnia et singula faciendi et gerendi, quae ipsem facere poterat, cum eadem etiam substituendi potestate, quam totam in ipsum Rev. Patrem transferri voluit, prout transtulit et transfudit omni meliori modo, via et forma, quibus de iure melius et efficacius potuit, praesentibus Rev. Patre Paulo Campano, Societatis Jesu in Regno Poloniae et aliis adjunctis dominiis Provinciali, ac Nob. Casparo Folkersam, praefatarum monialium factore et negotiorum gestore et aliis supradicti Reverendissimi Domini Archiepiscopi nominati familiaribus testibus. Datum ex

⁴⁰ Leonardus Rubenus, Essendiensis Westphalus, natus 7 Maii 1551, Societatem ingressus 1566 4 Aug. Coloniae Agrippinae. Moguntiae exercuit munus magistri novitiorum. Venit Rigam, vicerector collegii et ab anno 1585 rector. Tumultuantibus Rigenibus Rigam reliquit et munus missionarii suscepit, postea Hungariam se dedit. Cf. litteras eius in appendice, Rostowski, p. 122, 124 et 405; Wielewicki, in Script. Rer. Polon. VII, p. 41 et 42.

⁴¹ Vithardus Vithardi, Geldriensis ex civitate Neomagensi in Hollandia, natus 1552 Societatem ingressus 1573 Coloniae Agrippinae, studuit humanioribus et philosophiae Heripoli et theologiae Moguntiae, docuit in collegiis Fuldae, Heripoli, et Coloniae, 1584 venit Rigam, ubi fuit ordinarius praceptor in scholis collegii. Cf. Rostowski 104.

⁴² Cf. E. Kurtz, p. 6 „Reliquit hic sacerdotes 4, duosque fratres, decimoque post die cum sociis totidem ad alteram quasi coloniam deducendam Torpatum se contulit.“

arce Rigensi die Martii 9 Anno Domini 1583⁴³.“ Sic discedente archiepiscopo Pater quoque provincialis Terpatum cum suis abiit, misso Patre Petro Skarga ad Polocensem visitationem. P. Leonardus Rubenus labores ab ipso gubernatore inchoandus ratus eundem ad ordines sacros inducit, quos dignitatibus ecclesiasticis clarus nulos adhuc praeter minores iniuria temporum susceperebat, in quo illud in tanto principe memoria dignum contigit. Cum in templo nostro praesente urbis senatu et infinita fere hominum multitudine rei novitatem mirante subdiaconatus ordinem susciperet et de more quaereretur, utrum de perpetua castitate servanda secum iam deliberasset, ut, quo in caelibatum pius ille princeps esset animo, circumstans quoque multitudo intelligeret, voluit id semel atque iterum vulgari idiomate repeti, ad quod ipse itidem alta voce amplissimis verbis respondit, ita ut constans eius in castimoniam voluntas omnibus pateret. Mirati haeretici, quibus continentia invisa semper, tanti principis publicum testimonium, multumque inter se: Bonum principem dignum matrimonio a Jesuitis misere infascinatum, mussabant. Ubi iam dominica Palmarum ultimum presbyteratus ordine infestivo omnium applausu et bellicis tormentis horrendum undique personantibus consecutus fuisset, reliquis sacrae hebdomadae diebus postpositis negotiis publicis domi nostrae se continet excultusque pii, ut ante octenium Romae fecerat, exercitiis, ipso Resurrectionis die a toto Senatu in templum deductus, magno apparatu primam Deo hostiam offert: tanta die illo laetiae signa perpetuo tormentorum boatu edita, ut civitas, tametsi haeretica, semetipsam et insolitum tripudium miraretur. Ipse vero cardinalis, ut eum diem religiosius transigeret, non nisi privatus communis mensa Patrum excipi voluit; sequenti senatum universum solemni epulo in arce excipit, cui etiam P. provincialis, iam Terpato reversus, interfuit. Inter mensas habita non inutilis concertatio de rebus fidei magno haereticorum rubore effectumque, ut senatus Societatis institutum intelligeret et litteris ad valvas curiae affixis graviter mandaret populo, ne Patrum quietem interturbarent, neque ullam iustae indignationis causam paeberent. Et valde opportuna haec Patribus accidit inhibitione: iam enim passim non ministri pro concionibus obgannire catholicis⁴⁴, sed et vulgus caeremonias irridere, papistas execrari, acclamare euntibus palam coepit⁴⁵, donec tandem inveteratum odium penitus in Societatem effunderet, ut infra dicam. Illustrissimus ut, quo animo erga susceptum sacerdotium esset, ostenderet, triginta subsequentibus diebus missae sacrificium quotidie Deo obtulit, Patre nostro, quo in sacris confessionibus utebatur, perpetuo astante, a qua consuetudine pia postmodum nunquam, nisi gravi valetudinis causa, remisit, fassusque est ipse familiarius Patribus magnam se cum divina bonitate hoc sacro usu assecutum familiaritatem et nunquam felicius negotia confici publica, quam cum ea, quae ad omnia valet, pietate, quod et factum: causas enim inveteratas et multorum annorum iudiciis agitatas, numquam decisas, feliciter confecit.

⁴³ Cf. appendicem.

⁴⁴ Cf. E. Kurtz, p. 6. „Officiunt haereticorum ministri decem, qui quotidianis concionum zizaniis verbi triticum suffocant.“

⁴⁵ Cf. E. Kurtz, p. 10. „Nos enim premimur ab adversariis et ut pauca de multis attingam, quae invidiae causa de nobis illi configunt, foeda cantica in nos componunt, dentatisque chartis in publicum propositis mordent; quibus non aliter respondetur, nisi aequitate animi ac patientia.“

Indicitur etiam sub initium Maii conventus nobilitati Livonicae Rigaе, in quo praeter cetera litterae regiae leguntur, quibus praeter publicum religionis catholicae usum Augustana etiam confessio libera permittitur; haec res cum in praeiudicium fidei ortodoxae vergere et magnum Ecclesiae fructum impeditura videretur, illustrissimus tamquam nominatus Vilnensis episcopus et amplissimus regni Poloniae senator in omnium frequentia copiose contra protestatur, ut, quod multitudine haereticorum prohibitus impedire non potuit, posteris saltem vi protestationis suae perniciosa illam libertatem revocandi facultatem relinqueret.

Interea cum serenissimus rex sufficienter iam mentem S. D. N. Gregorii XIII perspectam haberet, Claudius quoque Aquaviva, Societatis Jesu praepositus generalis, annuisset, necnon supradictae sanctimoniales summis precibus expetiissent, fundationem collegii Rigensis⁴⁶ de consensu omnium procerum Cracoviae 25 Junii in nomine sanctissimae et individuae Trinitatis confirmat, monasteriumque et templum s. Mariae Magdalene cum omni suo ambitu, circuitu, aedificiis, et area intra moenia et extra cum omnibus ad illud ex antiquo et fundatione spectantibus villis, agris, praediis et quibusunque locis, cultis vel desertis, ac utilitatibus et proventibus omnibus in Livonia et Curlandia seu Semigallia constitutis, quocunque iure et titulo, ex antiquo pertinentibus et in privilegiis dicti monasterii contentis, collegio Rigensi incorporat et donat ea lege, ut duas ex hoc monasterio superstites adhuc virgines, quoad viverent, omnibus rebus ad quotidianum usum necessariis sustentare et fovere Patres teneantur, tum ut unum vel alterum sacerdotes saeculares, qui loco vicarii parochialia munia exerceant, alant quoadusque de alio templo prospiciatur⁴⁷. Donat insuper ad triennium, donec intromissionem et pacificarum praefatorum bonorum possessionem accipiunt, 500 e portorio Rigensi florenos a civitate annue collegio solvendos. Haec ita omnia confirmata et litteris sufficienter munita cum responso dicti papae Gregorii XIII, quo monasterium et in eo ordo sororum Cisterciensium cum omni statu dependentia, essentia, regularitate absolvitur et extinguitur iuraque et privilegia omnia collegio in perpetuum attribuuntur. Litteras insuper praedictarum sanctimonialium, quibus ius suum totum in Societatem transfundunt, serenissimus Rigam ad gubernatorem promulgandas transmittit.

Ab eo tempore Societas animum adiecit ad administrationem bonorum monasterii. Erant ea primum curia Blumenthal dicta, quatuor milibus passuum ab urbe dissita, cui praefuit abbatissae nomine vir nobilis Casparus Folkersam, illius praedi et aliorum supremus inspector; alterum ibidem remotius, Parien vulgo, in districtu Lenvardensi, Jacobo Hamer Vestphalo commissum, qui 20 iam amplius annis toto Moscovitici tempore belli monasterio servierat; tertium septentrionem versus Ablen cum adiuncto sibi praediolo Eisen, quibus Henricus Wardau, vir nobi-

⁴⁶ Litterae fundationis collegii Soc. J. Rigensis a Stephano rege (cum transsumptu litterarum fundationis monasterii s. Mariae Magdalene factae per archiepiscopum Albertum 1256 Kalendis Maii) in Mitt. VIII, 443. Cf. E. Kurtz, p. 6; documenta in Arch. civ. Rigensis, Arch. exter. cista 10, nr. 11 (15 X 1583) et nr. 13 (3 I 1584); MS. 739 in archivo terrestri Latviensi et „Empfangsbescheinungen des Jesuitenkollegs in Riga“ titulatus fasciculus in Bibl. terr. Rigae (Sitzungsber. 1896, p. 131).

⁴⁷ Cf. E. Kurtz, p. 6. „Cumque in hac civitate sit nemo, qui sacramenta catholico ritu ministret, parochi munus obeundum nobis fuit.“

lis et abbatissae ex sorore nepos, praefuit. Haec tunc stabilia fuere monasterii bona Patribus attributa, tanta in omnibus inopia, ut praeter exiguum casam nihil fere haberent, vel Mosci incursionibus vastata, vel, si mavis, praefectorum iniuria. Vocatis igitur praefectis, litterae eis gubernatoris ostenduntur, quibus Societati praefata bona cedere seque ad rationes reddendas quamprimum parare iubentur, iam enim a septem vel octo annis eas non reddiderant. Maior deinde reperta inopia: multa alienata, multa aere alieno gravata Patrum cura redimi debuere. Multo vero maior spiritualium egestas: inter tot agricolas nemo, qui signum s. Crucis formare, nemo qui Dominicam orationem integre recitare sciret. Magicis et ethnicis superstitionibus ultra modum dediti⁴⁸. Quidam enim, ut breviter inseram, ex subditis Ablenensibus, Trol dictus, reliquorum magorum magister, cum in torturis constitutus clamaret se sitire vehementissime (datus enim ei erat a custodibus carceris salsus cibus, ut magis sitiret et aquam lustralem non sperneret), oblatam nihilo minus aquam sanctam bibere noluit, quod diceret, cor suum aquam hanc ferre non posse: quae fuerit cordis istius malevolentia, inde collegerunt astantes, quod cum totum corpus plane exustum igne esset et ossa in cinerem redacta, cor tamen, ad magnitudinem galeri extensem et post in quatuor partes divisum, comburi non potuit, quoad in minutissimas partes scinderetur. Testes huius consul et advocatus Lemseliensis et multi circumstantes viri nobiles. Curatum deinceps, ut magia et barbaries qualitercumque principio a subditis tolleretur, et in 7 pagos 7 dominicae orationis petitiones distributae iniunctumque, ut singuli singulos sub multa pecuniaria discerent et retinerent: quo factum, ut, dum quisque suam repetendo ingeminaret, non suam solum, sed et aliorum petitiones frequenter auditas perciperet; praemia inter scientes distributa. Ingentem peperit difficultatem varietas linguarum in hac regione praeter Germanam ac Polonam, quarum haec in arcibus plerisque, illa passim in civitatibus et in agris inter nobiles dominatur, plures plane dispare dialecti reperiuntur, nec extant ulli libri. Primus eam molestiam superavit P. Joannes Vincerius, qui cum se operam et oleum apud Germanos perdere videret, ad Lothavos se convertit; iam enim ianua huius vineae sentibus undique obductae excolendi aperiebatur. Receptis bonis collegioque tam penitus constituto, illustrissimus gubernator in ecclesia nostra solemnri ritu sacrum peragit et s. Eucharistiam e s. Jacobo in templum s. Mariae Magdalena insigni triumpho defert. Tota civitas spectatum concurrit, ac tormenta bellica undique ab arce laxantur. Et haec de origine fundationis collegii Ricensis, cuius, ut apparet, auctores post Deum S. D. N. Gregorius XIII, serenissimus Poloniae rex Stephanus ac illustrissimus Georgius Radziwillus, cuius ope et labore omnia a superioribus constituta, felicem sortita sunt effectum. Nunc ad ea, quae successu temporum gesta sunt, progrediemur, eo solum commemorando, quae ad historiam praecipue pertinent, caetera ex annuis litteris petenda.

Principio laboratum est maxime a nostris, ut sese animis civium insinuarent: cum enim omnes haeresim pertinaciter profiterentur atque ideo conatibus nostris omnino contrarii essent, timor fuit, ne, si aliis rationibus ducti, nostros favore non prosequerentur, consuetudinem nost-

⁴⁸ Cf. E. Kurtz, p. 8; epistola L. Rubeni ad Aquavivam de 8 Dec. 1583 in appendice.

ram suspectam haberent aut execrarentur. Profuit in eam rem auctoritas Patrum apud gubernatorem, quam sibi quoque et civitati emolumen futuram videbant cives, si amicitiam nostram ambiissent; experimentum id brevi cognovere. Casparus a Bergen⁴⁹, civitatis burgrabiis (dignitas ea est praecipua), iustum illustrissimi cardinalis indignationem incurrerat, iam proscribendus cum nullam salutem speraret, Patrem vicerectorem Leonardum Rubenum adiit, deprecatorem interpellat, salutem suam eius in manibus esse sitam. Pater gubernatorem privatus adit, clementiam exorat. Bona illustrissimo visa occasio civibus Patres commendandi: Non, inquit, Pater, privatum deprecatorem te audiam, publico in concessu accede, vitam reo fortunasque precibus tuis datam civitas agnoscat. Dicta dies burgrabio, cum iam supplex e charta culpam legeret et sanctae se iustitiae submitteret, adest ex composito Pater et clementiam reo exorat: Cedere se precibus gubernator, ait, iustumque poenam condonare. Patribus interim fortunas et incolumentem ascriberet. Magna ea res apud cives Societati conciliavit gratiam; non solum publice a civitate gratiae collegio actae, sed etiam burgrabiis postmodum vicerectorem patris loco semper habuit eumque vitae suaे fortunarumque omnium agnovit auctorem. Tres item cives non multo post ob vim nobilibus illatam capitis periculo accessiti sunt, actum diu cum offensis, ut iniuriam ob communem christiani nominis amorem (haeretici enim erant) illatoribus remitterent. Respondent obfirmato animo, etiam Deo deprecante non remissuros se inimicis. Tamen Dei beneficio expugnatus furor atque eo deducti sunt, ut coram vicerectore non solum offensam remitterent, sed et mortem civibus deprecarentur. His commota reliqua multitudo assuescere paulatim nostris et affici coepit, multum effectum fuisse, nisi furor et insana ministrorum dicacitas obstitisset: hi enim semper, maxime vero his principiis obstrepere et conatus nostros publicis concionibus interturbare sunt aggressi. Erat eo in genere insignis Joannes a Dalen, minister Rigensis; is tum privatis conventiculis, tum superiori e loco religionem catholicam et Societatem non sine populi a nobis aversione calumniouse traducebat; dicacitati eius occurri facile non potuit, serium tandem gubernator ad senatum Rigensem de eius aliorumque in posterum ministrorum calumniandi libidine coercenda dedit mandatum⁵⁰, quod, quia non parum existimationi Societatis servit, hic subiungendum putavi.

Mandatum illustrissimi gubernatoris ad senatum Rigensem de ministris coercendis.

Georgius Radziwill, Dei gratia Episcopus Vilnensis, Dux in Olyka et Nieuwies, S. R. Maiestatis in Livonia Locumtenens, Spectabilibus et Famatis Burgrabio, Proconsulibus, Consulibus Civitatis Rigensis.

Spectabiles et Famati! Saepius vocavimus Spectabilitates vestras ad nos et privatum admonuimus illas, ut providerent, ne ministri aut praedicantes vestri publice in templis et in frequenti hominum consessu

⁴⁹ Casparus a Bergen, 1578 magister civitatis Rigensis, 1581 burgrabiis regius civitatis Rigensis. Tumultuantibus Rigensibus una cum Dr. Welling incarceratus, sed vestimento uxoris suaē indutus e carcere profugit. 1589 in officio suo restitutus. Mortuus 4 Septembris 1604. Cf. H. J. Böthführ, Die Rigasche Rathslinie, Rigae 1877, 507.

⁵⁰ Cf. Epist. L. Rubeni ad Aquavivam de 8 Dec. 1583 in appendice; E. Kurtz, p. 10.

in summum sanctae Romanae et universalis Ecclesiae Pontificem, in ordinem ecclesiasticum et praecipue in Patres Societatis Jesu, ab eodem summo Pontifice et a S. R. Maiestate in hanc urbem missos nobisque et Spectabilitibus Vestris coram et per litteras commendatos officioque suo legitime fungentes, invehementur, neque religionem catholicae stupendis miraculis et sanctorum Marthyrum sanguine fundatam, a qua ipsi defecerunt et quam nos per tot saeculorum spatia legitimus successionis ordine, quasi per manus nobis traditam, constantissime profitemur, contumeliis et convitiis proscinderent, quod ab istis satis impudenter factitatum esse, fide dignorum testimonio ad nos fuerat delatum. Eam admonitionem nostram paternam adhuc parum aut nihil profecisse, cum aliqua indignatione nostra cognovimus. Proxime enim auditum sunt illi ipsi, quorum licentiam a nobis repressam et cohibitam esse existimabamus, ex publico suggestu variis contumeliis in Patres memoratos, spectatae pietatis et eruditionis viros, atque adeo universum ordinem nostrum ecclesiasticum insultare. Imprimis autem quendam Joannem Dalem⁵¹, qui aliis solet esse impudentior, in templo B. M. Virginis Patres Societatis Jesu, sacerdotes catholicos rite ordinatos et legitimos Dei ministros, incantatores seu praestigiatores, lupos, seductores, aliusque id genus famosis titulis appellasse. Quamobrem, cum verendum sit, ne, si illorum procedat insolentia, et nostri concionatores velint, sicut debent, illorum calumnias et maledicta refellere, cum aliquo periculo exacerbentur hominum animi, imminenti huic malo per Magistratus nostri officio et auctoritate providendum esse censuimus. Novimus enim S. R. Mtis. mentem et voluntatem, quae vobis ita vestrae confessionis Augustanae licentiam permisit, ut summum Pontificem, ordinem nostrum sacerdotalem et alios catholicos missos faceretis, vult enim, uti aequum est, illos ab omnibus calumniis et maledictis esse securos et posse in regia civitate antiquo suo libertatis et pacis iure potiri. Quoniam autem omnia tentare prius volumus, quam ad graviora remedia deveniamus, Spectabilitibus¹ Vestris tenore praesentium serio mandamus, ut istos ministros seu praedicantes debitibus rationibus cohibeant et in illos, tanquam calumniatores ac publicae pacis ac tranquillitatis turbatores, severius animadvertant et Joannem Dalem, quem praeter ceteros maledicunt et ordini nostro ecclesiastico inimicum, magistratus legitimis atque adeo S. R. Mtis. placitis et decretis repugnantem animadvertisimus, debitibus paenit castigent seu illum coram nobis sistant castigandum. Si Sp. Vestrae secus fecerint, nos non cunctabimur ea exequi, quae S. R. Mtas. iobis viva voce in tali materia demandavit, et dabitur operam pro munere nobis commisso, ne talis licentia ad seditionem et tumultum vergens diutius maneat impunita. Datum ex arce Rigensi die 5 Augusti 1583.

Georgius Cardinalis Radziwill.

Hoc paulisper pacatores ministri, nostri vero animosiores redditi ecclesiam Dunamundensem haereticis eripiunt⁵². Est Dunamundum arx ad ostia Dunae 8 millia passuum ab urbe habens: eius ecclesiam prin-

⁵¹ Joannes thom Dahlen, praedicator 1575 lutheranus Lothavorum apud ecclesiam s. Jacobi, 1583 vero ecclesia s. Jacobi catholicis redditus, minister penes ecclesiam quondam cathedralis s. Mariae. Maxime se catholicis et Jesuitis opposuit, Mortuus 5 Januarii 1611. Cf. Bergmann: Geschichte der Rig. Stadtkirche I, 36.

⁵² Cf. E. Kurtz, p. 8.

cipio lutheranismi haeresis occupaverat, nunc vero metu gubernatoris, qui eam publico mandato Societatis curae commiserat, ab omni divinorum usu vacabat. Et quoniam Augustana confessio regia auctoritate Livoniae permittebatur, spem conceperant haeretici obtenturos se ecclesiam, si priores tempore eam occupassent. Excurrit eo P. Joannes Vincerius et, illustrissimi diplomate munitus, ecclesiam occupat, populum universum convocat et ad futura mysteria disponit et animat. Adest brevi et minister cum filio ad dicendum more suo paratus, ecclesiam ingreditur, congregatum populum invenit et admirabundus, quid tandem hic noster ageret, interrogat. Non est, inquit Pater, quod tibi dicam; illud solum scito, legitime me vocatum et illustrissimi gubernatoris auctoritate locum hunc occupasse. Ille submurmurans: Non ergo hic ego necessarius, inquit; et ad rhedam conversus cum filio, ovibus spectantibus lupum, aufugit. Pater ad multitudinem conversus insigni animorum motu facto ad pristinam eos religionem hortatur, fundamenta catholicae fidei edocet ac revocat, confessionis sacramento plerosque expiat et omnibus Ecclesiae caeremoniis assuescit. Mirum dictu, quantus in omnibus fervor; seniores antiquam fidei memoriam retinentes, quod pueri quondam a maioribus viderant, exorcismos et consecrationes aquae lustralis, salis, cerae, butyri, omnium eduliorum ac fructuum reintroduci petierunt; memorantes optima fuisse tempora, cum horum usus fuisset, cum his et pacem Livoniae ablatam. Inter cetera asserebant actitatum antiquitus, ut Balticum mare a sacerdotibus consecraretur, fuisseque tunc felicem prorsus piscandi rationem: nunc, sectis dominantibus, eam penitus cessasse; quare omnino petebant, ut cum ceteris pia quoque haec caeremonia revocaretur. Profectus eo Pater vicerector et sacro decanato populoque pro concione de usu huius consecrationis edocto, una cum P. Vincero, cantoribus, crucibus et vexillis et magna populi frequentia navigiis in altum provehitur, quatuor Evangelia cum orationibus recitari solitis decantantur, particulae cerei consecrati ad quatuor mundi partes proiiciuntur, omnibusque expletis devotioni populi est satisfactum: fidei eorum clementia Dei abunde respondit, facta haec mense Augusto die 25 anni praesentis. Ab eo tempore ecclesia Dunamundensis decreto gubernatoris sub tutela Patrum fuit, populus ille divina gratia in christiana vitae profectione multum profecit et prae ceteris Livoniae populis in catholicae fidei constantia hucusque excellit⁵³. In reliquas etiam Livoniae partes, perbreves factae excusiones, populus Lothavicus ad antiquam fidem revocabatur, in dies magis magisque res catholica procedebat. Rigae sacerdotes nonnulli, quos principio haeresis ad incestas nuptias prorupisse diximus, quorum unus etiam ministrum ad extremam aetatem egerat, tacti conscientia, haeresim simul et concubinatum deseruere. Alii libros haereticos cum catholicis in collegio permutantes, eorum lectione moti, catholico ritu finierunt. Quaedam cum adversa valetudine pene conficeretur, sic ut iam expirasse eam iam tertio proclamarent, vidi in mentis excessu Virginem sibi astantem monentemque, ut sertum Matri Dei offerret; reversa ad se sertum conficit. Patribusque b. Virgini offerendum tradit; biduo post sana ipsa, et incolumi visionis veritas comprobatur. Alter gravi morbo sollicitatus et a nostris diu multumque monitus, ut ante obitum Ecclesiae se catholicae uniret, nullum piis consiliis locum dedit miser, sed sine paenitentia

⁵³ Cf. epistolam L. Rubeni ad Aquavivam de 8 Dec. 1583 in appendice.

ad iudicium Dei mortuus perrexit; is, tametsi sibi in vita obfuisset, alii morte profuit, domum multo tempore spectris infestam reddens; interdum clara die mensas accumbentibus abstulit, ianuas e cardinibus effregit, bestiis capita praemordit, homines verberibus eo impetu, ut non nullos semivivos relinquaret, exceptit, lapides ingentes pice illitos ex superiore domus parte in inferiorem deiecit, straminis denique currus aliquot, qui in eadem domo servabantur, in tenuissimas partes comminuit; haereticis ea res terrori fuit; nihil tamen consilii, nihil auxilii afferre potuerunt, quo ad collegium delata Pater accerseretur; nactus ille copiosum dicendi argumentum, horribiles inferorum paenas et miseram eorum conditionem, quos sine peccatorum confessione migrare e corpore contingeret, magno spiritu exposuit, postea ad solitas Ecclesiae preces et exorcismos domum ab infestatione liberam reddit. Magnam haec Societati in haeretica civitate auctoritatem comparabant, ministris solum calumniantibus et pharisaico more, in Beelzebub eiicere nos daemonia clamantibus.

Sub finem anni graves in ecclesia Vilnensi exoriuntur difficultates, ad quas sedandas gubernator in Lithuania profici sci cogitur. Unde magnum nobis et rei catholicae subsidium decedit, nam virus ministrorum, quod utcunque obstructum praesentia principis coercebatur, eo discedente palam erupit. Nocens enim Joannes Dalen publica concione statum universum catholicum calumniatur, cuius furori ut habenas aliquomodo iniiciat, ad eum P. vicerector litteras dat, quibus eum amanter hortatur ab ea audacia et nimia loquendi libertate abstineret, ne civitatem universam in tumultus ac seditiones non necessarias abreptam traheret, si quid haberet dubii, id non publicis concessionibus, ubi nemo respondere posset, sed privatis colloquiis ageret. Nihilo mitior hac admonitione factus praedicans, clandestinis machinationibus populo Patres, maxime vero Patrem vicerectorem odiosum reddere conatur, ut postmodum apparuit; populus enim ab eo infascinatus, paulo post cantilenam infamem in nos et Societatem edit, P. Leonardum non aliter, quam Lügenbardum per ludibrium vocitat, eentes Patres per publicas plateas clamoribus et faedis convitiis excipit, fenestras templi lapidibus confringit⁵⁴. Omnia haec furentis populi facinora senatus primum ignorabat, postmodum dissimulabat, nullus, qui causam nostram aut religionis susciperet, Deo solum et patientiae supplicandum fuit; quamquam patientia nostra impatientiam populi magis acuebat, pasquilli valvis templi ac coemiterii affixi, ignominiose Societatem traducebant, senatus reverentia gubernatoris, cui haec reduci ingrata fore non dubitabat, auctorem indagare pecunia contendit, sed non effecit, cum ministros hanc fabulam texere facile adverteret. Patres magno nihilominus animo et fervore in spem futurae messis semina iaciunt, quin et maiora ferre paratos se ostendunt pro nomine eius, quem praedicabant. Dixit pro concione P. vicerector, non existimarent Rigenenses cessuros nos, aut civitatem relicturos adversitatibus et iniuriis eorum, sed potius mori paratos, dummodo ipsi desertam catholicae religionis lucem aspicerent: quinimo eos ipsos, a quibus laesi essemus, a vinculis, in quae coniecti fuerant, per nos liberandos, quod et fecit⁵⁵. 96372 —

⁵⁴ Cf. E. Kurtz, p. 10 et 11.

⁵⁵ Cf. epistolam L. Rubeni ad Aquavivam de 8 Dec. 1583 in appendice.

Anno inequenti 1584, ut maiora incrementa collegium sumeret, curatum est, ut personis augeretur, cum enim messis in dies copiosior ruri appareret et praeter eos, quos superius diximus, nullus hactenus Patrum aut fratrum accessisset, Pater vero Petrus Skarga ad officium rectoratus Vilnensis rediisset, non fuit, qui Polonum ageret concionatorem; sed diversis anni vicibus Patres Vilna vocandi erant, non sine magna collegii difficultate, qui Livonibus Polonis in sacra exomologesi deseruirent; hoc tandem anno mense Februario P. Thomas Zivecus Posnaniensis⁵⁶, Polocia veniens collegium hac cura liberavit, is et domi et foris multos a schismate absolutos Ecclesiae reconciliavit. Et cum hactenus duae conciones Germanice, tertia Lothavice haberentur, accessit hoc anno quarta ordinaria Polonice. Alter fuit Petrus Grabowski, novius quidem, sed magni ingenii adolescens; is, linguae addiscendae destinatus, eam ita est assecutus, ut intra duos menses scripto, quarto vero e memoria Lothavico idiomate nunquam ante auditio sit concionatus. Duo praeterea fratres coadiutores Joannes Berent Pruthenus, et Andreas, nomine et natione Livo. Interim P. vicerector Calissium⁵⁷ in Maiorem Poloniā ad congregationem provincialem abiens, Vilnae agit, ut Livonia externis quoque operariis augeatur. Etsi enim episcopatus Vendensis iam a sua regia maiestate fundatus esset, nullus tamen in eo a Sede apostolica episcopus confirmatus, nec erant ulli sacerdotes praeter supradictos. Placuit ergo suae regiae maiestati, quo facilius reliquos ad fidem allicerent, ut tres Livones aliqua dignitate ecclesiastica augearentur. Nominatus in praepositum Vendensem generosus et nobilis Otto Schenking⁵⁸, qui haeresi, in qua natus fuerat, abiurata, Vilnae spirituibus se Societatis exercitiis excoluerat. Alter in archidiaconum d. Joannes Tecnon⁵⁹, iur. utr. doctor et summae aedis Vratislaviensis canonicus; is, superiori anno in Livonia manens, quod linguae Lothavicae peritus esset, zelo animarum succensus, Volmariae apud sacerdotes interpretem in sacris confessionibus egerat, et, ut magis Domino ac saluti proximorum serviret, collecto nonnihil spiritu Patrum consilio Rigae in presbyteratum 6 Idus Aprilis consecratus fuerat primus Livo post restitutam fidem sacerdos catholicus. In scholasticum denique d. Georgius Sterbelius, cuius parens olim concionatorem lutheranum egerat

⁵⁶ Thomas Zivecus, Posnaniensis, natus 1541. Societatem ingressus 1566 Romae, studuit Florentiae humanioribus, logicae et phisicae, philosophiae Romae, sed theologiae studuit Vilnae. Post varia munera Societatis per aliquod tempus superiorem egit residentiae Polocensis. In collegio Rigensi praefectus ecclesiae s. Jacobi, necnon insignis concionator Polonicus.

⁵⁷ Collegium Callissiense, 1581 ab archiepiscopo Karnkowski fundatum, habuit gymnasium. Apud collegium Callissiense 1591—1620 erat seminarium episcopale.

⁵⁸ Otto Schenking, e nobili Livoniae familia lutherana prognatus ad fidem catholicam conversus, 1583 praefectus ecclesiae cathedralis Vendensis, 1589 tertius episcopus Vendensis iam per biennium administratoris diocesani officio expleto. Insignis propagator contrareformationis, zelosus apostolus populi Lothavi. 1611 convocavit synodus dioecesanam. Rege Sueciae Gustavo Adolphio 1621 Vendam occupante Poloniā versus iter fecit. Mortuus 1632 in coenobio ordinis Cisterciensium Suloviae. Cf. Riga sche Stadtblätter 1891, p. 409, Rostowski, p. 238, 259.

⁵⁹ Joannes Tecnon, natus Rigae, studuit in collegio Germanico, Romae, archidiaconus Vendensis et parochus Roneburgensis. Comitatus a P. Erthmanno Tolgsdorff visitavit parochias Livoniae. Cf. Napiersky III, p. 66; Bunge: Archiv I, 24—77 et Livl. Schriftst. Lex. IV, 350.

apud Rigenses. Hos primos Livoniae praelatos voluit sua regia maiestas ab illustrissimo cardinali Alberto Bologneto, Sanctissimi Domini Nostri in Polonia nuncio, investiri; visum tamen est postmodum differre investituram quoadusque de confirmato a Sede apostolica episcopo constaret. Interim litterae patentes voluntatis regiae de eorum investitura superiori Rigensi Societatis traditae, cui etiam commissum, ut is immunitates ipsis et privilegia, quae ad eorum necessitatem expedire iudicasset, concederet. Missi ergo omnes hoc anno in Livoniam; reliqui duo post redditum gubernatoris, ab eodem in templo nostro in presbyteros sunt consecrati.

P. vicerector e congregatione Calissiensi, ubi quartum Societatis votum emiserat, in Livoniam rediens, Michaëlem Fürstenvalderum, coadiutorem et Baltazarum Denbicium, ut grammatices scholae praesesset, advehit. Dum per ducatum Curlandiae, totum haeresi infectum, iter faciunt, nobilis quidam armatus et stipatus in oppido Libaw horribilia in eos scommata et blasphemias coniicit; confluit civitas, alii habitum, alii submissionem animi suspiciunt, alii denique blasphemum ad maiora acount; tacent nostri. Magistratus vero puniendum blasphemum in vincula coniicit. Vocantur sequenti die nostri, adducitur reus. Petit iudex, quid pro iniuria illata postulet Pater. Responsum tulit, ut abstineat in posterum ab eiusmodi iniuriis in peregrinos; deinde tot adversario precatur bonos angelos, quot ille pridie malorum daemonum legiones Patribus fuerat imprecatus. Percrebuit hac modestia nomen ibi Societatis antehac ignotum. Redit etiam paulo post in Livoniam gubernator, episcopali simul et cardinalitia dignitate insignitus, magna omnium catholicorum gratulatione et gaudio. Et quoniam utcunque iam cum Rigensibus negotia composuerat, ulteriores Livoniae partes invisiere propriaque omnes praesentia firmare voluit. Duas solemnes exornat excusiones: alteram Russiam versus ultra Kokenhausen, alteram ad Daniae et Suetiae fines, quibus perpetuo Patres noströs adesse voluit, per quos seductum Livoniae populum ad Ecclesiae gremium revocaret, ecclesias reformaret, omnia in pristinum statum redigeret. Multa in iis praeclera acta: ecclesiae haereticis erectae et reconciliatae, ministri disputationibus convicti et a praedicandi munere impediti, aut, ubi id fieri non potuit, palam in foro populo confluente et admirante confutati. Populus Aestonicus velut angelos quosdam e coelo advenientes excipit Patres: iam enim a 70 amplius annis sacerdotem catholicum conspicati non fuerant, data omnibus spes bona rursum in provincia catholicæ religionis invehendae. Peracto itinere antequam gubernator Vilnam concederet, quo ob gravia episcopatus sui negotia iterum vocabatur, duo prius Patres per eum confici petunt: alterum, ut Novamolensis ecclesia ab haereticis reciperetur, alterum, ut in agrum Cellarium⁶⁰, cuius possessionem iam antea sua regia maiestas collegio dederat, sua auctoritate Patres intromitteret; utrumque praestitit peregregie. Tenebat eo tempore Novamolensem parochiam Joannes Montanus lutheranae sectae minister; is ut inde cederet, P. Joannes Vincerius et P.

⁶⁰ Ager Cellarius, praedium collegii Rigensis in suburbio Rigae, cf. Arch. civitatis Rigensis, arch. exter. IV, 9, 1—5 et chartam topographicam in appendice. „Ager Cellarius nominatur in secundo „Erbebuch“ annorum 1523 usque ad annum 1564. Gustavus Adolphus dono dedit urbi Rigensi 24 Sept. 1621. Cf. R. Stegmann: Die Ausdehnung und Topographie Rigas (tabula 16).

Paulus Boxa⁶¹, qui tum provincialem socius comitabatur, cum litteris et mandata gubernatoris illuc profecti eum exigunt. Parochia in curam collegii auctoritate cardinalis redacta, quo adusque catholicus parochus, cui committi possit, habeatur. Magnus semper in ea animarum collectus est fructus⁶². Ipse Joannes Montanus ad fidem conversus palamque in ecclesia s. Jacobi ab haeresi absolutus, cum iam satis constantiam et zelum in fidem catholicam probasset suam, post ob peritiam linguae et operariorum penuriam, ex praescripto nostrorum concionibus revisis populo Lothavico verba faciebat, multum animi conversis addidit, cum eum, quem antea oppugnantem Ecclesiam Romanam, nunc eandem omni contentione populo sequendam proponentem audirent. Agri Cellarii vero ea est natura: est praediolum commodissimo loco prope moenia civitatis situm, aquis pratisque ad necessitatem provisum, hortos praeterea 200 habet adiunctos, ad ornatum urbis et civium iucunditatem multum conferentes, quae omnia fluviolo Spekup cinguntur et terminantur. Haec bona, quondam a capitulo Rigensi possessa, cum per defecatum eorundem capitularium, sicut reliqua Livoniae ad reges Poloniae pleno iure devoluta essent, civitas Rigensis certis quibusdam pactis conditionibus, ut antea a capitulo, sic postmodum a regibus hypothecae nomine ea impetraverat⁶³, et iam amplius 50 annis tenuerat. Anno tandem 1582 serenissimus rex Stephanus rejecta, quae a regibus senatui debebatur, hypotheca in bona Kirchholm et Uxkel, agrum Cellarium ab omni hypothecae nomine liberatum fundationi collegii incorporavit. Senatus quamquam aquam regis donationem agnosceret⁶⁴, quia tamen cives quidam gravabantur, quasi durante hypotheca multum operaे in hortis excolendis posuissent, expetiit a Patribus, ut servato sibi praediolo cum adiacentibus agris, hortos solum civitati ad aliquot annos concederent. Fit gratia civitati, et bona cum venia reverendissimi P. Claudii Aquavivae, Soc. Jesu generalis, senatui horti ad annos triginta ab anno 1584 usque ad annum 1615 exclusive cum omni politica iurisdictione exercenda 200 florenis annue collegio persolvendi locantur iuxta formulam contractus eodem tempore confecti⁶⁵. Obtulit vicissim spectabilis senatus litteras, quibus ad commodiorem collegii mansionem aream seu angiportum collegio attribuebat, armamentarium non in alios usus convertendum promittebat, quae cum causam maximaе seditionis postmodum inter cives praebuerint, operaе pretium est, eas hic subiungere.

Litterae senatus Rigensis, quibus angiportum collegio tradunt et armamentarium non in alios usus convertendum promittunt.

Nos Proconsul et Consules totusque Senatus Rigensis significamus omnibus, quorum interest. Cum intellexissemus a Patribus Societatis Jesu valde incommodum habitationibus suis ad sanctum Jacobum

⁶¹ Paulus Boxa alias Bokszha, natione Roxolanus, Societatem ingressus 20 Novembris 1575, Vilnae annos 10 praepositus domus professae, rexit collegium Braunsbergense, 1608 provincialis in Lithuania, mortuus superior residentiae Cracoviensis 4 Septembris 1627 agens annos aetatis 75, in Societate 52. Cf. Rostowski, p. 159, 170.

⁶² Cf. E. Kurtz, p. 26 et 27, „Rigae etiam assidua divini Verbi praedicatione non solum apud Polonos et cives, sed etiam apud Germanos et Lothavos valde proficitur.“

⁶³ Litterae, quibus Stephanus rex agrum Cellarium simul cum Kirchholm et Uxkull civitati Rigensi nomine hypothecae concedit, in appendice.

⁶⁴ Litterae, quibus ager Cellarius a iure hypothecae liberatur, in appendice.

⁶⁵ Litterae gubernatoris Livoniae de 1 Novembris 1585 in appendice.

fore, si quando armamentarium illud, quod in coemiterio sancti Jacobi erectum est, in aliquem alium inquietiorem usum converteretur. Nos in hac parte tutos dictos Patres reddere et illorum religiosae quieti studere volentes, pro concessa nobis dicti agri ad triginta annos elocatione, obligavimus nos vicissim ac promisimus, prout tenore praesentium obligamus atque promittimus, nos dictum armamentarium in alium inquietiorem usum nunquam conversuros, neque habitationem inquilineorum, neque officinas, neque tabernas aut aliquid eiusmodi ex eo facturos, id quod volumus esse ius dictis Patribus acquisitum, testamurque tenore praesentium nos nullas fenestras, vel portas, vel foramina ulla sive in tecto, sive sub tecto versus dictum coemiterium aperturos, et, si quando foramen aliquo casu contingeret in dicto armamentario, ipsis Patribus iure suo illud claudendi, si aliis non faceret, facultatem concedimus; et, quae modo sunt in tecto dicti armamentarii, fenestras nos statim clausuros promittimus. Ceterum, cum intellexissemus etiam dictis Patribus valde molestos esse quosdam male feriatos homines, ac quandoque etiam levies feminas tum per scalas contiguas portae sancti Jacobi, tum ex alia parte monasterii ascendentibus ad muros civitatis supra ipsas areas et habitationes tam sancti Jacobi, quam sanctae Magdalene positos et exinde quandoque etiam ad vallum monasterii descendentes, unde et furtis nocturnis non levibus et variis debacchationibus praebetur occasio. Nos itidem securitati dictorum Patrum et monasterii prospicere volentes, causa praedicta permoti, concessimus in primis et tradidimus ac tenore praesentium tradimus atque concedimus dictis Patribus Societatis locum seu angiportum illum, qui inter moenia civitatis et areas domorum suarum incipiendo ab ipso muro turris portae civitatis, quae dicitur sancti Jacobi, et inde per turrim civitatis ad moenia sitam transiendo usque ad finem fundi ipsius monasterii, ut eo angiporto illis uti liceat, pollicentes insuper nos statim clausuros utrumque omnem transitum super moenia civitatis, quae iuris nostri remanebunt et dominii per universum illud spatium; et, si quando alias aperire contingeret, ius libere semper claudendi eisdem Patribus concedentes, ita, ut nullus posthac malus homo illuc penetrare et illis molestus esse possit, ea tamen ratione et conditione, ut dentur vicissim Senatui a praefatis Patribus litterae reversales, quod in omni bellorum et obsidionis necessitatibus permittent illic liberum transitum ipsi civitatis praesidio. Insuper promittimus nos areolam armamentarii, quae in coemiterio est sancti Jacobi, ita clausuros muro, ut ab angulo armamentarii per rectam lineam murus perveniat ad domum dictorum Patrum, quae est in facie dicti coemiterii in ea altitudine, qua ipsis Patribus visum fuerit; tum vero, quibus cautum sit, nullas fenestras nullamve portam vel ianuam aliudve foramen in moenibus illis civitatis facturos passurosque, ut fiat sub poena illis litteris contenta. In quorum fidem litteras hisce sigillo civitatis nostrae communivimus. Data Rigae 30 Novembris anno 1584.

Hic est contractus, quem Patres, ut civitatem devinctam sibi redherent, inierunt; curam tamen et incredibilem molestiam experti et in dies experiuntur in iis recuperandis elapso contractu et lite apud suam maiestatem pendente.

Sub idem tempus incidit promulgatio renovationis spiritus, quam reverendus Pater noster toti Societati proposuerat⁶⁶ cum gratia iubilaei; quare cum singuli nostrorum per aliquot dies animum collegissent, renovatis viribus fortiter praescripto sibi muneri incumbunt, maxime vero, ut Rigenses sibi deviciant. Datum est primum drama in area ecclesiae sanctae Mariae Magdalena tanto applausu, spectatorum frequentia, ut vix satiari haereticorum animi posse viderentur. Exigua tunc quidem iuventus, sed selecta fuit iisque solum advenae (nullus nempe civium nostris concredere filios audebat) ita exercitati, ut in praefato dialogo magnis viris lacrimas excusserint. Dicebant urbis senatores, quod, si continua decem diebus ea actio exhibenda esset, nullam se saettatem capturos. Erecta postmodum inter studiosos sodalitas sub titulo b. Virginis Annuciatae⁶⁷, cui tunc pro ratione collegii pauci, sed magnae virtutis adolescentes subscrysere; successu vero temporum non tantum studiosa iuventus, sed etiam viri reipublicae honoribus insignes et praecipue nobilitatis matronae nomina sua sodalitati Rigensi dedere, ut anno 1599, cum in regni negotiis commissarios in Livonia agerent illustrissimus ac reverendissimus dominus Joannes Demetrius Solikowski, archiepiscopus Leopoliensis, illustrissimus et magnificus dominus Leo Sapieha, cancellarius magni ducatus Lithuaniae, illustrissima domina Anna Ketler, ducissa Curlandiae, illustrissimi principis Klecensis coniux et aliae, postmodum etiam illustrissimus et reverendissimus pater et dominus Otto Schenking, episcopus Vendensis, quos omnes hodie adhuc congregatio patronos agnoscit et colit ipsique eam pro sua liberalitate ornant et promovent.

Peractis negotiis de agro Cellario illustrissimus gubernator Vilnam, ut dixi, abieps suam etiam in Deum pietatem et liberalitatem testatam voluit. Aram summam in divo Jacobo, qua nunc etiam utimur, erexit hac inscriptione:

Georgius Radziwill, Olicae et Niezvisii Dux, visitato Compostellae Jacobi Sepulchro, Episcopatu Vilnensi auctus et a Stephano Poloniae Rege pace per Victoriam ex Mosco comparata, in Livonia eiusdem S. R. M. Locumtenens constitutus oblatis in hoc altari susceptorum sacrorum ordinum primitiis a Gregorio XIII. Pontifice Maximo, Sanctae Romanae Ecclesiae Cardinalis creatus, in honorem Deiparae Virginis, olim huius Provinciae Patronae et D. D. Jacobi Apostoli et Georgii Martyris aram hanc sui grati piique animi monumentum Deo trino et uni dicavit. Anno Domini MDLXXXV.

Calicem item magni ponderis in usum sacrificii et casulam pretiosam, item alia ornamenta pro subdiaconis (ut minutiora praeteream) donavit. Imo et aulici, domini sui pietatem aemulati, liberales extitere. Marschalcus illustrissimi dominus Zaleski aliud altare ad dextrum latus templi erexit, alias ornamenta obtulit; omnes gratum pliisque animum ostenderunt. Nova talibus gestis visa Livoniae facies. At concio-

⁶⁶ 29 Septembris 1583 praepositus generalis Claudio Aquaviva epistolam dedit: De renovatione spiritus, exhortando Patres et Fratres ad spiritus recollectionem et reformationem vitae spiritualis.

⁶⁷ Erectio primariae congregationis in ecclesia Annuciatae collegii Romani S. J. a Gregorio XIII 5 Decembris 1584 cum facultate aggregandi quasvis alias congregations similes generali praeposito Societatis facta est. Eam facultatem extendit 5 Januarii 1586 Sixtus V ad alias etiam societates non scholarium, tam in collegiis, quam in domibus erigendas.

natores haeretici, novitate et felici rei catholicae successu stimulati, omnia seditione et turbis excitatis impediunt, maxime quidam Laurentius Lemchenius⁶⁸, homo verbosus et ad seditionem potens. Hic mense Decembri frequenti concione multa indigna in catholicos effutit, eos calicum fures et aliis dictu nefandis scommatibus perstrictos nominat. Respondit ei scripto Pater vicerector, ut catholicorum omnium absente gubernatore caput, monetque, ut memor mandati gubernatoris ab eiusmodi concionandi modo abstineat, alias fore eum seditionis et laesae maiestatis reum. Nihil hac effectum admonitione, nisi quod ille in dicendo audacior fuerit; quare necesse erat concionem eius concione refutare, ut aliis quoque constaret impudentia hominis, secundasque ad eum litteras dare, si qua posset ratione ab insana dicendi libidine coërceri. Cum neque sic quidquam efficeretur, duae viae tentatae: primo, invitatis civibus concio secunda Lemchenii publice est refutata, secundo, datae litterae ad senatum, ut hominis arrogantiam interposita auctoritate sua compesceret. Acceptis litteris dominus Otto a Meppen⁶⁹, proconsul, in sequentem diem senatum cogit, litteras legit, omnes ita commoti, ut ministris et concionatoribus convocatis ad templum cathedralē per legatos suos serio mandarint, conviciis in posterum et calumniis abstinerent. Fuere legati ipse Otto a Meppen, proconsul, dominus Joannes Tastius⁷⁰ et Otto Kann⁷¹, civitatis secretarius; non solum hi mandatum senatus deferunt, verum etiam pro familiaritate ministris suadent, publicae pacis rationem habeant et homines a sua maiestate urbi commendatos quiete perfrui permittant, si quid ultra attentarent, rem periculi plenam aggressuros. Pacati in praesens videbantur ministri, ita ut legati illi referrent Patri vicerectori omnia fausta bonamque pacem collegio promitterent. Verum aliter cessit, quam senatus aut nos arbitrii sumus. Ministri enim, cum silentium sibi impositum viderent, quasi de verbi ministerio conclamatū iam esset, furere et seditionem palam movere incipiunt. Lemchenius caput et inventor omnium 24 Decembribus die populum pro concione ad arma stimulat: Papam Antichristum, quantum Christus amandus, tantum papistas odio prosequendos. Hactenus se Moscum vitae bonorumque fortunae habuisse hostem, a quo tamen vallo et propugnaculis utcumque defensi fuissent; iam vero graviores hostes animarum intra moenia residere, solertes quidem, sed daemone magistro instructi. Efecit dicendo, ut duo e nostris, qui concioni interfuerent, vix salvi exirent populusque universus palam in seditionem concurret. Nativitatis Domini nocte, cum ad nocturnas preces catho-

⁶⁸ Laurentius Lemchen, praedicator lutheranus civitatis Ricensis 1585, 1599 vero minister penes ecclesiam cathedralē. Accusatus cives contra senatum turbasse. Cf. Bergmann: Geschichte der Rig. Stadtkirche, p. 30 et 37.

⁶⁹ Otto Meppen, 1579 magister civitatis Ricensis, 1583 burgrabius regius civitatis, pluries legatus civitatis ad regem Stephanum Bathoreum et Sigismundum III, similiter ad regem Sueciae Joannem III. Mortuus 30 Aprilis 1596. Cf. Böthführ, 499.

⁷⁰ Joannes Tastius, secretarius Wilhelmi archiepiscopi ultimi Ricensis, quo favente a rege Sigismundo Augusto accepit 1565 bona Luban. 1561—1580 adfuit in colloquiis de subiectione civitatis Ricensis Poloniae, 1568 secretarius civitatis, 1581 advocatus civitatis. Tumultuantibus Ricensibus 27 Junii 1586 decapitatus. Cf. Böthführ, 514 et Livl. Schriftst. Lex. IV, 347.

⁷¹ Otto Kanne, 1579 secretarius civitatis, contra rectorem Mollerum scripsisse accusatus, 1585 fugit Grodnam, 1589 reversus et officio restitutus. 1593—1596 iudex civitatis. Mortuus 20 Februarii 1601. Cf. Böthführ, 526.

lici consurgerent, seditiosorum quoque multitudo adest, excitatoque ad templum nostrum insigni tumultu magno omnes timore simul et dolore affecerunt. Series eius ex subiectis litteris ad gubernatorem tunc Vilnae agentem patebit⁷².

Litterae nomine omnium catholicorum ad illustrissimum gubernatorem Livoniae, quibus primus tumultus Rigensium refertur⁷³.

Illustrissime Domine! Pax Christi! Habitae hic Rigae absente Celsitudine Vestra duae vel tres conciones a D. Lemchen satis falsae et seditiosae, quibus se Pater Leonardus Rubenus, collegii Societatis Jesu Rigenensis vicerector, ut par fuit, opposuit confutando, deditque idem litteras ad clarissimum senatum, quibus egit, ut ista dicendi audacia in isto impediatur. Senatus omnem obtulit catholicis operam, vocavitque ad se totum, ut ait, ministerium per sesquihoram postridie s. Thomae. Nam in festo s. Thomae scriptum Patris vicerectoris acceperat, et etiamsi cogendus non est senatus isto die, coactus tamen est, veneruntque Sabbato vesperi dominus proconsul Otto a Meppen, dominus Joannes Tastius, dominus Otto Kann nuntiaruntque se quam diligentissime egressi cum ministerio toto, ut modestius in posterum agant. Respondit Pater vicerector se similiter acturum, dummodo ministri isti a duobus abstineant. Primo, ne imponant nobis falsa dogmata pro concione, quae non tuemur, quod nisi fecerint, nostrum esse, ut nostram et nostrorum fidem defendamus verbo et scripto. Secundo, ne convitiis nos proscindant, ut vocarunt calicum fures, sanguinolentos canes etc. Ita Pater vicerector sequenti dominica tantum tractavit moralia, etsi haberet, quod confutaret in praeteritis ministrorum concionibus. Verum tanta eorum modestia consecuta est, ut praecedenti feria secunda, quae fuit vigilia Nativitatis Domini, nova ostia coemiterii, quae pridie affixa fuerant, fuerint sordibus (proh pudor) humanis illita. Similiter totus elenchus electionum, aliis, si non similibus, sordibus, cuius occasiones putantur fuisse istae conciones. Feria enim secunda concionatus est dominus Lemchen iterum de Antichristi haeresiarcha Papa (nam istum titulum novum iam illi affinxit) item, quantum carus illis est Christus, tantum odisse debere papistas. Item se hactenus punitos fuisse corporis hoste Mosco, iam habere animae spirituales hostes in hac civitate, a quibus cavendum, eos enim esse solentes, et daemonem, qui scientissimus est, eorum agere magistrum. Interfuerunt huic concioni Pater Joannes Vincerius et Magister Petrus Grabowski, qui, exeuntes ex templo, bene ab exeuntibus trusi fuerunt, clamantibus aliquibus: Petite, petite eos lapidibus! Missus ad dominum viceburgrarium et proconsulem Pater Vincerius, ut tria ageret: primo, nos noluisse dubitare, quin eorum admonitio ad modestiam maxime hoc tempore locum habitura fuisse apud istum ministrum; secundo, nos stetisse promissis et nihil eorum confutasse, quae alias nobis obiecerunt; tertio, quid catholici sperare debeant, an scilicet clarissimus senatus tantum valeat auctoritate, ut et istam licentiam prohibere possit; si valet, ut faciat, si non valet, datus nos operam, ut apud summum magistratum agamus, ne desint, qui nostrae religionis

⁷² Cf. Litteras L. Rubeni ad Aquavivam in appendice; J. Argentus: Apologeticus pro Soc. J., Coloniae Agrippinae 1616, Cap. IX.

⁷³ Cf. Litteras easdem in arch. Soc. J., Romae, Germ. 163, f. 328 sqq.

libertatem tueantur. Respondit dominus proconsul, se vehementer dolere et rogare, ut paululum sufferamus et nostra patientia et modestia vincamus, non se hoc rerum statu tantarum virium esse, ut omnia impedire possit, satis constare toti senatui nos unionis et pacis amantisimos, quod inde etiam colligunt, quia non agamus vi, sed omnia ad debitum magistratum referamus, promittit et se missurum praesidia, quae sequenti nocte Nativitatis nos tueantur. Iam ad graviora. Nocte Nativitatis pulsatu ad medium undecimae horae ad divina officia in sancto Jacobo ingrediuntur catholici, ingrediuntur et lutherani, in ipso ingressu aliqui studiosi ante chorum trahuntur capillis et excipiuntur alapis, egreditur vicerector collegii chorum, monet omnes modeste rogatque, ut ii, qui causa petulantiae ingressi sunt, se domum conferant, non eos vocatos, sed eos, qui grati futuri sunt tanto Salvatoris nati beneficio. Responderunt omnes, se futuros modestos. Incipimus matutinum, et sub primo psalmo matutini: Quare fremuerunt gentes? coeperrunt fremere Rigenses lapidibus et ex navi templi iniecerunt in templum lapidem et tetigerunt quandam studiosum Lithuanum. Paulo post missus extra chorum Pater Vichardus rogavit, ut liberum relinquant chorum et petant nos potius, quam Dominum Deum. Responderunt, id brevi futurum, et statim deiecerunt vas aquae lustralis. Sub antiphona tertia proiecerunt secundum lapidem silicem; omnes igitur formidarunt accedere altare, excurrerunt insolentiores cum magno strepitu et clamore et clausum est statim templum, sed, cum caemiterium claudendum erat, tota platea ante templum sancti Jacobi plena fuit faece hominum varia, qui gladios iam habebant strictos et bombardas secum, petierunt illi hasta Michaëlem Fürstenvalden, qui missus, ut clauderet coemiterium; non potuit clamantibus illis, se velle Patrem Leonardum, si ascendat, e suggestu deturbare. Missum est ad magistratum violentiarum; quidam etiam strictos gladios catholicis in templo apposuerunt, nihil aliud spectantes, quam ut quis catholicorum se gladiis aut lapidibus defendaret contra submissos illos seditiosos, velle enim tunc, qui plateam totam occupabant, occurrere eo nomine, quod catholici incoepissent. Sed divina voluntate factum est, ut nihil tentarent catholici. Nam ut postea voces aliquorum auditae sunt, tentarunt omnes catholicos occidere, non unum tantum. Interea illi ex platea novas fenestras ante triduum impositas et 20 florenis confectas, irruentes in coemiterium, lapidibus eiecerunt. Sub Evangelii enim tribus ante altare decantatis, circa capita sacerdotum, qui ab altari discedere nolebant, volabant vitra, mixta lapidibus ter quaterve. Simul atque: Te Deum laudamus... cantari caeptum est, increbuit iste impetus, ita ut a latere, ubi illustrissimus cardinalis solitus est sedere, per vitra et plumbum lapides perlatis intra chorum musicorum, et Henricus Essendiensis in iunctura pollicis et proximi digiti graviter ad effusionem sanguinis laesus. Volarunt et in proxima subsellia, ubi dominus praepositus Vendensis, duo nobiles Ducer Joannes et Fridericus devotionis causa sederent. Inter ceteros per fenestras perlatus est lapis pene quatuor librarum, adde quod per cancellos sacristiae, in eandem foedissima (quod cum dolore et praefatione honoris scribimus) humana stercora iniecerint per bacillos, qui inventi sunt: Coacti igitur sumus finem imponere divino cultui. Solent catholici pro gratiarum actione Nativitatis tormenta bellica in signum laetitiae laxare, solet daemon lapides mittere. Absolutis matutinis progredi non sumus ausi, quare habita parva admonitione ad

populum, quem incluseramus omnem, cantatum in templo Germanice: Puer nobis nascitur... Tum rursum in fenestris egregie saevitum est. Supervenit magister violentiarum cum suis, at non potuit praevalere, sed et illum percusserunt, quoad tandem signum tumultus praesentis magna nostra campana datum sit. Isti latrones et sacrilegi dispersi sunt, timuerunt enim, ne cives excitarentur, nam erant ipsi non tam cives, quam faeces civium aut civitatis. Venit tunc custodia magis instructa et coepit unum, quem cum mandassent catholici bene conservari, tamen dimissus est et, dicit magistratus, se quae situr animam istam a magistrato violentiarum. Cum posuissemus custodem ante turrim sancti Jacobi, voluerunt ascendere turrim et habuerunt bombardas et lychnum accensum ad emittendas bombardas. Rusticus custos loci positus bene percussus est, sicut et unus de Societate Michael Fürstenwalder, cui et gladio in templo deiecerunt laternam. Itum est relictis omnibus domum et conclusum, ne quis cultus divinus fieret, qui sine summa irreverentia fieri non potuit, quoad tota res delata esset ad dominum proconsulem, quo missi dominus praepositus Vendensis, quem equitanem per plateas ad templum sancti Jacobi ita gladiis insecuri sunt, ut vix eques et pedes effugere potuerit, Pater Vichardus et nonnulli Poloni, quorum Polonorum si non fuisset tam exiguis numerus, sine dubio sine effusione sanguinis maioris transacta res non fuisset. Explicata omnia, quae contigerunt, et satis se videre dixit, nos non esse seditiosos, qui nullo modo defendamos nos, sed omnia ad magistratum referamus, quod illi non faciunt. Curat statim, ut claudantur portae civitatis (una enim eo inscio erat aperta), capiantur auctores seditionis, qui nominati sunt. Statim captus est quidam, qui hoc nomine praesenti etiam anno accusatus erat, qui gladium et bombardam habuerat in templo, et ex quatuor erat, qui conspiraverant se velle traiicere bombardis Patrem vicerectorem, qui illos non novit, multo minus verbo laesit; a prandio captus alias. Dum illi apud dominum proconsulem agunt, erat circa horam septimam, mittitur Michaël Morianus, ut praeparet pro sacris, aperitur templum et statim accurunt et invadunt Michaëlem, aeditum templi, pugnis, colaphis, in terram prosternunt, primumque scannum in eum proiiciunt pedibusque conculcant, chorum ingrediuntur. Secundo vas aquae lustralis ante deiectum, proiiciunt per totum chorum ita, ut confractum, novum tum adhuc aquae lustrali conservandae non serviat amplius. Effugiunt ad coemiterium clamantes, se unum debere occidere. Venit capitaneus arcis cum aliquibus suis, insultant et illi dicentes: Se non tantum de nocte ausos fuisse, velle et iam. Mittitur cum capitaneo Michaël Morianus ad dominum proconsulem, significant, quae contigere, nullumque nostrum velle adire, nec posse templum pae illa faece in coemiterio congregata: mittitur uteque violentarium magister, venit advocatus civitatis ipsem, iubet, ut pergamus in divinis, se et senatum curaturum, ne quis molestus sit. Itaque circa decimam unum tantum ex tot futuris sacris habitum a Patre vicerectore in organis et musica praesentibus praesidiis militaribus a senatu datis. Dominus praepositus cum aliis sacerdotibus communicarunt. Egregie se gesserunt hi duo Ducer, qui inermes quidem ad templum venerant, arma tamen afferri curarunt, nec a nobis discesserunt, sed ad templum deduxerunt et adduxerunt, et ipsi intrepidi per totam istam turbam iverunt non sine periculo. A prandio milites Poloni, onerati bombardis, Vesperis interfuerunt. Quis iste status sit Reipublicae, quanta necessitas? ut Illustrissima Celsitudo

Vestra vel properet, vel alium suo loco auctoritate mittat prima hora. Quid demum Illustrissimae Celsitudini Vestrae in hoc genere sit agendum, ipsa per se facile dispiciet. Interim gaudent omnes catholici, adversarios ne verbo a se laesos. Illustrissimae Celsitudini Vestrae Deoque imprimis Optimo Maximo causam hanc communem, et vitae et religionis commendatam cupimus.

Data Rigae ipso die Nativitatis, anno 1584. Illustrissimae Celsitudinis Vestrae in Christo filii, omnes Catholicae et Romanae Ecclesiae filii Rigenses.

Vidisti, Lector, insanam vulgi audaciam ministris verbi classicum, quasi signo dato contra cives et magistratum, contra gubernatoris mandatum, contra serenissimi regis seriam voluntatem arma moventem. Tertio post tumultum die veniunt ad Patrem vicerectorem a senatu missi dominus Tastius et Otto Kann, tria, quae in mandatis habebant, exponunt. Spectabilem primo senatum aegre admodum ferre vim et iniuriam Patribus et catholicis universis superiori tumultu illatam: petere deinde multum, se Patres excusatum habeant, si eundem officio defuisse existimarent (licet quantum per tempus et iniuriam licuit praesidio suo non defuerint), paratum insuper damna illata propriis sumptibus resarcire et fenestras restaurare. Denique petere etiam, ne aegre ferat Pater Leonardus, quod moneatur, ut abstineat ad tempus a quibusdam, quae seditiosis videbantur ansam tumultus dedisse, qualia sunt: non affigeret elenchum lectionum studiosorum ad valvas coemiterii, hoc enim indigenis inusitatum videri; ostia coemiterii interdu clausa ne teneret, cum semper civibus per sanctum Jacobum liber transitus patuerit; denique non daret amplius campana signum tumultus, prout nocte Nativitatis factum fuerat, tametsi ignoraret spectabilis senatus catholicine, an ipsi Rigenses signum illud dedissent. Responsum illis: gratias haberi clarissimo senatui a collegio, quod in tam periculo rei statu et absentia illustrissimi gubernatoris catholicorum curam agat, iamque sufficienter suam celsitudinam instructam litteris, magistratum officio suo non defuisse in collegio tuendo. Ad elenchum quod attineret, commune hoc esse Societati, ut professorum lectiones publicis tabulis affixae exponerentur, antea quidem non factitatum Rigae, quod coemiterio fores defuerint, nec excusando seditiosos novitate rei, cum si quid difficultatis passi in hac re fuissent, non ad tumultum, sed ad senatum referre debuissent et ita facile rationem expositi elenchi habuissent. Ostia ante biduum fuisse admota, eaque semper de die reserata, quae nunc ob tantas insolentias merito obserari debuerint. Campanam pulsasse moto tumultu Polonum quendam catholicum, nemine nostrorum vel sciente, vel iubente, idque non sine manifesto numine, ni enim hoc fecisset, procul dubio a seditiosis in templum impetus factus fuisset, qui auditio signo in fugam se coniecerunt, civium excubias et arma adventantium metuentes. In posterum, si fiat irruptio a paucis, daturum nos signum minori campana, quo auditio magister violentiarum cum praesidio advolare possit. Sin vero a pluribus trecentis vel circiter, maiori aere signaturos, quo cives et senatus (si salvos velint eos, quos regia maiestas in hanc urbem misit) auxilio adsint. Placuit senatui responsum, ut intellectum est sequenti die ex Tastio, qui et addidit rem ita cum civibus compositam, ut nihil amplius catholicis timendum sit. Verum aliter res evenit. Sequenti die praefectus arcis Dunamundensis, licet haeresi infectus, auditio de collegii periculo 50 stipatorios in praesidio

sidium Patribus offert, cui gratiis actis responsum: non indigere rem catholicam armatorum manu, Deum, qui hactenus eam tutatus fuisse, prospectum etiam in posterum innocentibus.

Cum iam omnia pacata viderentur, en novum malum: nonnullorum non bene sopita odia in apertam et periculi plenam erumpunt seditionem. Spargebantur eius causae aliquot, quae etsi nihil collegium contingere viderentur, submoniti tamen fuere Patres, caverent sibi, totam enim futuri tumultus molem in eos derivatum iri, prout factum. Origo seditionis calendarium Gregorianum fuit. Dux eius et auctor Henricus Mollerus, scholae cathedralis apud haereticos rector. Cum enim tum serenissimi regis Stephani, tum gubernatoris mandato calendarium a Gregorio XIII recens promulgatum senatus acceptasset, ipsi etiam concionatores et ministri primo quidem repugnantes, postmodum vero rationibus inducti eidem acceptationi subscrisissent, populus totumque vulgus promiscuum et cives in antiquo persistere malebant, nec ullis induci rationibus potuere, ut cum senatu consistorioque consentirent. In tam gravi dissensione senatus ministrique festa Natalitia ad suppum Gre- gorianum revocata celebrant. Ipso die solemni, cum Joannes Neunerus (minister is erat praecipuus, vir alias pacis studiosus et nostris familiariis)⁷⁴ suggestum de more verba ad populum facturus concenderet, vacua praeter solitum videt sedilia; praeter senatum enim vix aliqui concioni interesse voluerunt, quin etiam dicenti Neunero et inobedientiam civium deploranti, quidam mendacium palam obiicit. Exinde sedi- tio maiora in dies sumit incrementa, civibus contra senatum et ministros non privatum modo, sed palam ut papistas et eorum asseclas agen- tibus. Ministri (ut est genus hominum leve et auram popularem se- quens), quo populo civibusque placerent, errasse se fatentur, subscrip- tionem factam retractant, totam culpam in Joannem Neunerum confe- runt. Populus, ministrorum accessione audacior factus, magis insur- gere contra senatum incipit. Neunerus in proposito perseverat, ut ta- men invidiam populi declinet, sub noctem (erat ea 27 Decembris dies) Ottonem a Meppen, viceburgrarium, accedit, significat cives nullam mandati regii rationem habere, magistratum ut in antiquo perstent ur- gere, sin secus faceret, omnem subiectionem et obedientiam se renun- ciaturos, se etiam populo et civibus nimium suspectum, quasi Romanae Ecclesiae fautor et Jesuitarum amicus, passimque animarum latronem vocari: cogeret ergo cum senatu primarios cives, quibus aut suaderet omnino calendarium, aut de eo suscepto sese purgaret. Cogitur in se- quentem diem senatus, advocantur cives, adest inter alios etiam gymnasii rector Henricus Mollerus, purgat se primo Neunerus rationemque suscepti calendarii reddit, posse id salva confessione Augustana consistere; posse etiam cives tuto et sine fidei iactura in susceptionem eius consentire, multis ad propositum rationibus ostendit. Respondent cives sibi ante causas mutati calendarii cognitas non fuisse, liceret sibi cogere utrumque

⁷⁴ Neunerus Georgius, Rigensis, 1559 in Wittenberg immatriculatus, 1566 praedi- cator civitatis Rigensis penes ecclesiam cathedralem, 1582 superintendentem egit apud s. Petrum, tumultuantibus Rigensibus a civibus uti Jesuitarum amicus accusatus et violationem passus. 1587 mortuus. Cf. L. Arbusow, Livl. Geistlichkeit XVI, 148; Livl. Schriftst. Lex. II, 318. Cf. etiam de istis tumultibus: Vera narratio tumultus et seditionis factae in Urbe Rigensi anno Domini 1584 et quae inde mala fuerunt exorta, ex qua ratione anno 1589 sopita... (Bibl. terr. Rigensis, Rigensia XI) et litteraturam apud Winckelmann: Bibliotheca Livoniae historica p. 321—324.

civium tam mercatorum, quam opificum collegium rationesque susceptionis reddere et omnes ad recipiendum mandatum regium hortari. Negat senatus convocationem collegiorum opus esse, posse quemque suos domi, aut in foro hortari. Hoc responso cives accepto abeunt.

[*Annus 1585.*]

Adfuit quarta Januarii dies, quo iuxta veterem calendarii ritum Natalitia festa peragenda erant. Senatus et ministri, quod ea iam iuxta serenissimi regis mandatum cum catholicis peregissent, templis se et concionibus abstinent. Plebs cum civibus contrariis agitata studiis, templum complet cathedralē concionemque de more solemnem postulat, qua non impetrata furere per templum incipit, subdit faces Mollerū ludimāgister eoque rem deducit, ut hucusque in annum nempe 1619, quo haec scribimus, vetus calendarium Rigae praeter aliarum civitatum morem vigeat. Quid multis? sustollitur in cathedralē, fit e ludimāgistro minister verbi, sine ulla vocatione aut missione novus praeco, conciones spargit et, Christi nati oblitus, turbulenta in regem et senatum catholicosque omnes verba profundit. Idem infra octavam Circumcisionis diem ab illo factitatum. Interea d. Nicolaus Ekius, civitatis burgrabiū⁷⁵, cum Gott-hārdo Wellingio, syndico⁷⁶, a sua maiestate reversus, Rigam intrat. Is, intellecto toto rei negotio, graviter admodum hominis audaciam accipit collocutusque cum reliquis senatoribus in publicas tabulas referri rem iubet. Dimisso postmodum senatu, rectorem scholae per publicos civitatis ministros accersit, renuit ille primo et secundo, tertio comparet, iussuque burgrabii in curiam includitur. Inde per fenestram acclamat civibus in foro violentiam sibi illatam, memores essent promissi, quo se vitam cum sanguine fusuros pro immunitate sua sposondissent, iuvarent nunc Augustanae fidei unicum protectorem. Nec mora accurrit primus scholae corrector cum multa hominum fece intermixtis civibus, fit via vi, trabe quatuor ostia effringuntur, captivus eripitur, cum triumpho abducitur. Involant eodem impetu in domum Neunerī praedictantis, qui iam ante se Mollero opposuerat, ille nihil minus suspicatus ante domum venientes prospectat, ad collegium se relicto ituros existimans. Ubi iam rem serio agi videt, clausa domo semetipsum abdit; effringitur domus, oves pastorem sagaciter indagant, inventum in plateau extrahunt, extractum vulnere lethali mulcant. Sic in forum semivivum producunt, alii domum diripiunt et omnia devastant, alii clamant: Eneca, eneca nebulonem. Rogat ille enixe, vitae parcerent, a burgrabio et syndico se adactum calendario subscrispsisse. Nihil datum supplicanti donec animam exhalaret. Inde aedes burgrabii, syndici et Ottonis Kann invadunt, effringuntur ianuae interiores, supellex omnis diripitur, ipsi tamen salvi evadunt, eo quod ante sibi fuga consuluissent, penetrant inde cellaria vinaque reperta aut epotant, aut effundunt.

⁷⁵ Nicolaus Ecke, natus 1541, magister civitatis 1581, burgrabiū regius 1583, iussit incarcere rectorem Mollerū, quae fuit occasio tumultus Rigensis 1585. Pro fugit Poloniā, 1589 officio restitutus, cives vero cum eum in odio habuerint, renuit 1606 officium burgrabii et secunda vice se fugae dedit. Iussu regis 1612 iterum officio restitutus, mortuus 28 Augusti 1623. Cf. Böthführ, 504; Livil. Schriftst. Lex. I, 471.

⁷⁶ Gotthardus Welling, Dr. iur. utr., 1576 syndicus civitatis, colloquiis aderat cum Polonis de subiectione Rigae 1579 et 1580. Proditor civitatis accusatus et 1 Julii 1585 decapitatus. Cf. Böthführ, 506 et Livil. Schriftst. Lex. IV, 487.

Hi dum scyphis occupantur, altera turma nihilo melior collegium aggreditur, trabes ad effringenda nova ostia comportant. En Dei clementia, dum in ferventi sunt opere et cardines coemiterii amoliuntur, accurrit cives graviores, orant obtestanturque, ne laesae regiae maiestatis crimen incurvant: regios esse homines, regium collegium. Sic utcunque pacati, abeunt hi; succedunt vero peiores illi vino madidi, fuere ultra mille, et furere magis visi sunt. Accurritur rursum ab iisdem civibus, acclamant ut ante: relinquenter hodie, cras, si quid haberent, etiam se auxiliares manus allatuos, interim crapulam edormirent aut ad d. Tastium se conferrent, qui esset vir senatorii ordinis. Jamque media nox aderat, cum tertia pleno impetu currit turma, hic succumbendum fuissest collegio, ni iam cives congregati in foro, quatuor inter se vexilla constituerint, unum illorum advolat collegio in auxilium tertiamque seditiosorum turmam abigit. Integris 16 diebus haec quatuor vexilla vicibus alternis excubias in foro agebant, ter quaterque de die civitatem cum tympanis obibant, portis occlusis, non aliter ac si civitas ab hoste esset obsessa. Biduo post mittuntur a tota communitate quatuor cives ad collegium cum protestatione: nihil sibi cum Patribus, sed totum negotium cum senatu fuisse. Petebant ergo, ne Patres aegre ferrent, si quid gravius in tumultu contigisset. In posterum daturos se operam, ut homines regii (Patres intelligebant) etiam sanguine civium conservarentur, quamquam interea, dum speciosa haec verba darent, non defuerunt, qui Jesuitas palam ad caudem expeterent tanquam seditionis primarios autores. Ceterum, ut pax in turbata civitate coalescat, quam aliter haud fieri posse putabant cives, aliquot iniquos prorsus et seditiosos contra senatorium ordinem et libertatem religionis catholicae conficiunt articulos. In his sanguinem se potius fusuros, quam collegii fundationem admissuros profitebantur. Interea interdicunt: nullus templum nostrum sub paena 10 thalerorum frequenter⁷⁷. Patres cum hoc modo viderent rationem fructificandi intra moenia praecclusam, convertere se ad exteriores per provinciam ad diversa loca. Plurimum apud agricultores prefectum. Institutae inter eos religiosae confraternitates, arbores superstitiones excisae, illegitimi thori lege et sacerdotis benedictione renovati, plurimae et insolitae peccandi consuetudines ablatae. Patribus foris occupatis P. vicerector solus domi residere ob negotia cogebatur. Ad 3 Kalendas Februarii illustrissimus gubernator Vilna in Livoniam reversus est. Nova lux catholicis omnibus refulsit, cum eius videndi copia data esset, quem velut in densis seditionum turbarumque tenebris expectarant. Videns vero multum auctoritati suae obfuturum gubernator, si in turbata civitate maneret, Vendam ad tempus concedere maluit, donec pacatores redderentur, litteris post se relictis ad P. vicerectorem, ut se quamprimum sequeretur; manserunt ibi aliquandiu magno cum civitatis illius et aliorum circumagentium emolumento. Reversus Venda seditiones Rigae sopitas, non extinctas invenit illustrissimus. Litteras regias, quas secum habuit, senatui offert, quibus iubebantur, ut in auctores seditionis inquirerent et severe animadverterent, de qua animadversione nihil constat; pax tamen praesente gubernatore utcunque collegio restituta. Patres reversi e fructificatione ad solita sua munia convertuntur, altaria, fenestrae, pavimentum ecclesiae restaurantur, habitationes collegii renovantur, sacristia in primis ex sacello antiquo, pridem in penuarium salis et

⁷⁷ Cf. Constitutiones senatus Rigensis de 23 Januarii 1585 in appendice.

halecum converso, datis ad id e liberalitate bonorum virorum quadratis lapidibus extruitur, aliud simili modo prophanatum et paene collapsum, reaedificatur: negotia collegii cum Rigensibus per gubernatorem transiguntur, e quibus illa, quae sequuntur, fuere huius anni propria.

Primum ratione molae Bartholdi. Est ea extra urbis moenia 2000 passuum ad orientem distans olim Bartholdi, nunc cuprearia mola dicta, a monasterio s. Mariae Magdalena multis annis habita et possessa: hanc virginis sacrae olim, nominatim vero 1581, cuidam civi Rigensi Paulo Einhorn necessitate extrema adactae sine magistratu aliquo ecclesiastico et contra sacros canones ita elocarant, ut contractus et elocatio ad haeredes perpetuo dicti Einhorn devolveretur. Huic malo praeveniens P. vicerector egit cum praefato Paulo Einhorn, ut contractum suum irritum et nullum esse intelligeret: quare, si placeret, novum cum collegio ad certos annos, iure non vetitos iniret, aut mola cederet. Consensit ille cassatisque publico gubernatoris decreto litteris prioris contractus, novum ad 25 annos inivit⁷⁸.

Aliud fuit negotium Friderici Wetteri, fabri cupreariae civitatis Rigensis; is, cum locum in fundo collegii aptum aedificandae molae reperrisset, egit de eo obtinendo, quod, cum certis de causis non impetrasset a Patribus, a senatu obtinet, ut in proxime adiacenti Rigensium fundo aedificaret, ita tamen, ut aquam e nostro fundo per canales non sine magno collegii damno ad molam suam deduceret. Monet P. vicerector hominem, cessaret a labore, neque enim fas esse senatui aliena concedere. Ubi monitis nihil profectum, adit locum ipse vicerector, adeunt et a senatu deputati Everhardus Husman⁷⁹, advocatus, et Nicolaus Ficcius⁸⁰, visis privilegiis et litteris, repertum est iniuriam collegio factam iussusque Wetterus ab incepto desistere. Destitit quidem tunc, at posterris annis multum collegio negotii facessivit, eandem contra ius fasque iterum reaedificando, frequenter abactus, iterum rediit, civitate eum et senatu defendantem, postmodum nimiis pluviis aucta aqua aggerem rupit hominemque Deus ipse absistere coëgit.

Nova collegio a Rigensibus hoc anno lis intentata ad annum usque 1617 duravit, magnarum frequenter multarumque altercationum fomes et perpetua occasio. Missus ad collegium praediorum Rigensium praefectus, qui nomine senatus diceret: cautum esse privilegio civitatis, ut nemini liceat intra duo Germanica millaria cerevisiam coquere sine civitatis consensu et vectigali. Rogare proinde senatum, ut, cum non dubitet de Patrum erga rempublicam Rigensem eiusque immunitates studio, hoc quoque nomine vellent Patres libertatem civium tueri subditisque suis intra hos terminos decentibus cocturam cerevisiae interdicere, quod si non fieret, probaturum hoc collegium malo suo. Respondet P. vicerector, se quidem civitatis amantissimum, nihilominus et privilegiorum collegii esse amantem, immunitates civium extendi, quoad cete-

⁷⁸ Litterae contractus de 11 Aprilis 1585 in appendice.

⁷⁹ Everhardus Huszmann, 1583—1587 advocatus civitatis, 1592 inspector statuariorum, 1599—1611 iudex terrestris Rigensis. Mortuus 23 Novembris 1618. Cf. Böthführ, 508.

⁸⁰ Nicolaus Ficke, 1580 in cancellaria civitatis Rigensis. 1581 propter offendit, qua Dr. Wellingum affecit, senatu pulsus, sed postea iterum in numerum senatorum admissus. Conspiravit cum tumultuantibus Rigensibus et omnia fecit, ut Welling et Tastius morte condemnarentur. 1589 fugae se dedit, mox vero iussum regium accepit, ut officio restitueretur. Mortuus 14 Decembris 1591. Cf. Böthführ, 498, Ficke non erat amicus Societatis.

ram circumiacentem nobilitatem, non vero in praeiudicium ecclesiastorum; neque necesse esse, ut pericula aut minas intentarent, cum sati iniuriarum et periculorum hactenus collegium pertulerit, nec procul abesse illustrissimum gubernatorem, ad quem recurrerent, si quid haberent; obmutuit ille hoc responso, gubernatorem tamen super hac re convenerunt, a quo idem relatum. Addidit insuper gubernator, licere senatus iure apud suam maiestatem agere cum collegio, nihil tamen obtenturum; et si sua maiestas hanc libertatem ecclesiasticam auferret, esse causam sufficientem, cur omnes status regni in hoc negotio suam auctoritatem interponerent. Coercit praesentia gubernatoris Rigenses a violentia, postmodum vero frequentes et magnas collegio molestias violentiis et rapinis intulerunt, quoadusque anno 1617 negotium hoc a sua maiestate serenissimo rege Sigismundo III cum aliis causis compositum et ex conventu partium subditis passim braxandi libertas ablata, substitutis tabernis duabus, in quibus libera semper maneret braxatio⁸¹.

Piscationis quoque ius, quod praetendebant ad insulam vulgo Diaboli dictam, Kirchholmensisbus hoc anno ademptum. Diu contraversia et concertatio haec moniales inter s. Mariae Magdalena et Kirchholmenses ante nostrorum adventum duraverat, nemine, qui ius sacrarum virginum tueretur. Concesserat certas ob causas quandam Adelheidis Wrangell, abbatissa monasterii, ius piscationis ad praefatam Diaboli insulam commendatori Teuthonico arcis Kirchholmensis Heit dicto, ita ut eo tantum tempore, quo captura salmonum duraret, quatuor solum diebus in septimana piscari ei liceret, tantumque semper piscium, quantum 60 personis alendis sufficeret, monasterio in recognitionem iuris offerret, idque solum ad dicti commendatoris vitam. Labentibus annis et haeresi invalescecente, cum iura omnia silerent, posteri Kirchholmenses perpetuum sibi piscationis ius usurpant et defendunt. Missi a collegio, qui monitis prius piscatoribus, nisi cessarent, retia acciperent. Fit contentio longa inter utriusque partis familiam, gubernator missis praesidiariis suis litem dirimit ita, ut utramque partem ad ius vocantem audiret. Cum illi nullo modo ius piscationis probare possent, rustici antiquiores, sub capitinis periculo examinati, fassi sunt nullum se ius habuisse, antequam d. Heit id a monasterio olim accepisset, cum tamen antea litteras immunitatis a 200 annis praetenderent; adiudicata causa collegio rusticique impostorum a piscatione prohibiti⁸².

Idem actitatum cum Rigensibus, quorum pescatores Steinholtenses ante curiam nostram Blumenthal retia sua in magnum praedii illius iudicium laxabant, accepta retia ipsisque piscatoribus verbera intentata, si reversi fuissent (haec enim more gentis alienum fundum invadentibus paena infligitur). Senatus re intellecta scribit collegio, parum amice cum subditis civitatis actum, retia restituueremus et iure, si quid controversiae esset, ageremus. Responsum, nihil nos reddituros, quam piscationis ius diu in dubium vocatum iure decisum fuisse. Veniunt ergo ad collegium d. Otto a Meppen, proconsul, et d. Laurentius Ek, secretarius⁸³, examinatisque piscatoribus inventi sunt violentiam hanc multis iam an-

⁸¹ Cf. documenta in arch. civ. Rigensis, arch. exter. IV, 9, 1—5 et cistae 7—17.

⁸² Litterae gubernatoris de 29 Octobris 1585 in appendice. Cf. etiam Arch. civ. Rigensis, arch. exter. IV, 9, 2—5 et cistae 7—17.

⁸³ Laurentius Eck alias Eiche, secretarius, 1610 syndicus civitatis Rigensis. Cf. Böthführ, 552.

nis praedio fecisse meritoque retia accepta fuisse. Prohibiti, imposterum punctione iniuriosa abstinerent, retia in gratiam senatus restituta.

Inventae insuper sunt litterae, quibus annue 50 libras cereae civitas monasterio persolvere obstricta tenebatur. Egerant superioribus annis frequenter sacrae virgines de his litteris cum Patribus, asseverebantque eas inter caeteras monasterii litteras collegio traditas fuisse, quod cum negarent Patres, hoc tandem anno cum cubiculum abbatissae restauraretur, in stramine sub lectica inventae sunt. Dixit fiscalis suae regiae maiestatis vidisse se eas ante apud eos, quorum intererat solvere, putare que se conscientia motos reposuisse. Minati enim fuerant nostri: ni senatus ex protocollo illarum demonstraret authenticam copiam, citan-
dos eos ad tribunal gubernatoris, foreque, ut iure iurando assererent nihil sibi de iis litteris constare. Inventa etiam crux dominica alabastro eleganter sculpta, et antehac invisa, ut suspicemur, in concionibus quo-
rundam conscientias ad restitutionem adactas. Advertet facile Lector, quomodo civitas Rigensis ingruente haeresi per iniustas occupationes antiquitus possessa monasterii iura violaverit, ecclesiae fundos invaserit, multa rapinis et iniustis acceptationibus acquisierit, quae nunc perpetua cum collegii molestia et multis litibus repetita restituere cogitur. Hoc controversiarum omnium collegium inter et civitatem caput in hodier-
num usque diem. Verum anni huius propria prosequamur.

Confecerant cives, ut supra attigimus, durante tumultu, articulos quosdam, quibus multa in praeiudicium catholicae fidei sanxerant, nec erat possibile collegium totamque rem catholicam Rigae subsistere, nisi illi publico gubernatoris iudicio cassati revocarentur. Iamque sua maiestas de iis certior reddit, gubernatori idem in mandatis dederat. Ad 2 igitur Nonas Junii illustrissimus gubernator senatui diem dicit, ac in publico consessu tribunorum omnium et magna civium aliorumque ho-
minum frequentia articulos insigni oratione confutatos, nullos esse iure ipso decernit; multis tunc actum in explicando Societatis instituto et ir-
revocabili collegii Rigensis fundatione, ostensa privilegia fundationis omnium ordinum iudicio approbata et tam regni, quam magni ducatus Lithuaniae sigillis munita. Data insuper opera, ut omnis ea confutatio Germanico idiomate lecta per generosum d. Andream Spill, supremum iudicium assessorem, de verbo conscripta haberetur, et inter cetera in ar-
chivo monumenta conservanda referretur. Aegre civitas hanc confutationem tulit, nec contenta iudicio gubernatoris ad serenissimum referri negotium voluit petiitque omnino confirmari. Respondit serenissimus, quo sequitur, modo.

Litterae regis Stephani ad civitatem Rigensem.

Stephanus, Dei gratia Rex Poloniae, etc.

Spectabiles et Famati, fideliter nobis dilecti! Accepimus litteras Fi-
delitatum Vestrarum per tabellarium earum nobis redditas, quibus de
edicto primum quodam ab Illustrissimo et Reverendissimo Cardinali Radziwillo, Locumtenente nostro, publice proposito, quo liberam naviga-
tionem impediri existimat, conqueruntur. Deinde vero de conditioni-
bus quibusdam et articulis in civili, ut vocatur, dissensione inter ma-
gistratum et cives constitutis, nobis significant et, ut contractum illum
ac reformationem in omnibus clausulis ac conditionibus et articulis con-
firmemus, a nobis petunt. De priori litterarum capite suo tempore, cum

a Locumtenente de negotio informati fuerimus, fidelitatibus Vestris respondebimus, et, quod rei aequitas exposcet, faciemus. Ceterum, quod ad secundum litterarum caput attinet, miramur vehementer, quid in mentem vobis venerit, ut vestrum quietum reipublicae statum multis annis et maiores Vestri et Vos ipsi observaveritis, et tum quidem cum in nostro situm erat arbitrio, hoc vel illud de illo facere aut statuere, cum nunc novis reformationibus et articulis immutare vel perturbare potius conemini, idque privata eorum auctoritate sine consensu vel voluntate nostra, cui fidem et obedientiam iureiurando obstrinxeritis. Videntur est nobis etiam atque etiam, ne postquam ex superiorum temporum calamitate ac, que imminebant, periculis in portum tranquillum evaseritis, cum Vobis securitas, cum augendae rei familiaris rationes restituae essent, cum statu reipublicae multo florentiori, quam sub priscis Vestris dominis potiremini, ea omnia aliquot inquieta capita turbis et seditionibus ciendis ac novis absque voluntate nostra reformationibus introducendis nobis corrumpant et pessumdent. Sperabamus nos Vestram istam, quam vocatis civilem dissensionem, modum suum habituram fuisse neque eo processuram, ut de statu Vestrae civitatis, quo hactenus satis feliciter usi estis, immutare aliquid velitis, cum omnis mutatio periculosa esse soleat, maxime vero quae temere et per seditionem sine legitimi magistratus et potestatis assensu fuerit suscepta. Viderimus tamen nullum Vos erroris sui finem facere ac non modo non agnoscere culpam erroris sui, sed pergere etiam magis magisque et contra officium suum facere. Et quod contingit illis, qui semel a via aberrarint, ut quo ulterius procedant, eo longius a via absint; hoc Vobis etiam contingere. Postquam enim semel a recto tramite et legitima in rebus procedendi via discessistis, hoc in maiores errores venistis. Nam et illud in tanti momenti negotio per litteras et tabellarium nobiscum agere, cuiusnam est Vestrae prudentiae? tum vero articulorum a nobis confirmationem petere, quos nunquam nobis exhibueritis, ita omnia raptim et turbate agitis, ut nullam, neque dignitatis nostrae, neque fidei et subiectionis, quam nobis debetis, neque salutis et tranquillitatis atque status Vestrae civitatis rationem habeatis, quod sane indigne et iniquo animo ferimus, neque ullo modo, nisi resipueritis, pati possumus serioque Fidelitates Vestras hortamur et mandamus, ut in viam redeant, statum pristinum civitatis restituant, sintque omnia eo loco, quo fuerunt antea, suoque ordine in rebus omnibus procedant, et auctoritas nostra conservetur: alioquin viderint, ne causam gravioris erga se indignationis praeveant, cum non ferenda omnino nobis est tanta illarum protervitas, si perseverare in ea perrexerit.

Grodnae, die V mensis Octobris, anno 1585. Stephanus, Rex.

Haec fere praecipua huius anni negotia fuere per illustrissimum gubernatorem feliciter satis composita; alebant tamen nescio quid Rigenes contra collegium et Patres, quod eventus facile docuit. Nam cum die quodam Michaël Morianus, emptor, per civitatem it, gravem ictum in publica platea a nefario quopiam homine in terram prostratus excipit parumque abfuit, quin ab eodem pugione confoderetur. Res ad tribunos ubi pervenit, respondent illi nullas hoc tempore querelas instituendas esse, eiusmodi in statu civitatem esse, ut si quidquam intentaretur, fore, ut tota civitas sanguine inundaret. Rex molestissime hanc iniuriam fratri illatam tulit, ita ut inter alia haec ad illustrissimum gubernatorem scriberet: insolentiam istam tantam, quod etiam a religiosis hominibus

manus non temperent, ita iniquo ferimus animo, ut si unquam nobis veniendi Rigam futura esset occasio, vel haec potissimum futura sit, ut ob eam Societatis Jesu iniuriam improbos istos ulciscamur. Perrexere tamen illi in suis seditionibus et turbis, ut sequenti anno dicemus⁸⁴.

Sub finem anni Roma litterae afferuntur, quibus Pater Leonardus Rubenus primus rector collegii constituitur et de obitu sanctissimi domini nostri Gregorii XIII significatur, cuius anima non solum praesentibus, sed memoria etiam posteris collegii huius commendata esse debet merito, tanquam eius, qui apostolica auctoritate fundationem a serenissimo rege Stephano factam approbarit ac bona ecclesiastica in fundatione contenta in collegium transtulerit. Eius solemnes in templo nostro exequiae celebrante illustrissimo cardinali et reliquis Patribus habitae, campanae omnes compulsatae et pro fine in gratiarum actionem ob electum novum pontificem Sextum V hymnus Ambrosianus decantatus, inchoante cardinali, choro et organis subsequentibus. Promulgatum etiam est iubilaeum Sixti V, quod primum fuit post restitutam religionem in Livonia, quare instituae publicae supplicationes, sub quibus conciones habitae de vi et natura iubilaei, re antehac hic inaudita. Interfuit omnibus illustrissimus cardinalis, qui ipso etiam die iubilaei pontificaliter sacris operatus omnibus communicantibus sanctam Eucharistiam administravit. Sub finem „Te Deum laudamus“ percrepantibus bellicis tormentis in signum laetitiae est decantatum, quae quantum catholicis omnibus triumphi, tantum ministris haereticis doloris attulere, ut in sequenti anno dicere pergam.

Annus 1586.

Vulnus, quod olim aluerunt Rigenses, hoc tandem anno erupit, palamque ostenderunt non virtutis intuitu, sed metu gubernatoris in officio se hactenus continuisse. Ubi enim gubernator manere perfunctus Livonię deseruisset, luctuosam illam scenam, diu inchoatam, repetunt et eo usque agunt, quoad nostri civitate cedere sunt eoacti idque ob solas calumnias et fictas vulgi fabulas, quas per omne scelus senatorio primum ordini, postea Patribus imposuerunt, cuius vanitatem, ut, Lector, prospicias totamque rem cognoscas, templi sancti Jacobi situm breviter accipe. Iacet illud in quadrata area, cuius latus obversum aquiloni domos contiguas habet, olim ministrorum novi Evangelii mansiones, nunc Patrum Societatis scholas et studiosorum pauperum habitacula. Alterum latus, occidentem versus, monasterium sanctae Mariae Magdalena, nunc collegium, respicit; tertium, ad meridiem, muro a platea civitatis distinguitur; quartum armamentario in longum porrecto clauditur. Hinc tela tragediae exorsa. Patres enim statim initio futurorum providi, quandoquidem armamentarium a senatu et civitate recuperari non potuit, impetrarunt et composuerunt, ne in alias usus, tabernas videlicet aut habitationes civium converteretur, sicque coemiterium et totum collegium Patribus redderetur inquietum. Promisit id senatus, prout ex litteris superius positis constat.

⁸⁴ 8—11 Novembris 1585 Rigae commoratus est P. A. Possevinus, cf. litteras P. L. Rubeni ad Aquavivam in appendice. Possevinus ordinarie informavit regem de collegio Rigensi. Ex litteris Patris Rubeni, Rigae datis 26 Dec. 1585 (Bibl. Vitt. Emanuele: Fondo Gesuitico 1152, p. 412-vo) patet in praediis collegii habitare 120 familias, ad mille animas.

Hinc quidam nacti occasionem sparserunt in vulgus, traditum Jesuitis armamentarium a senatu sine civium communitatisque totius consilio. Exoritur mox indignatio civium et furentis populi clamor, ut quondam templum sancti Jacobi, sic nunc armamentarium alienatum a civitate. Confert se ad collegium Martinus Gisius⁸⁵, tribunus (versuti ingenii homo et tragoediae huius primarius auctor), stipatus senatoribus aliquot et domino Martino de Clivis, publico notario, convenient Patres, proponit Gisius: certo se accepisse senatum Rigensem aut quosdam de senatu dedisse collegio sub sigillo civitatis armamentarium in coemeterio sancti Jacobi situm; faterentur Patres ingenue, itane res se haberet necne, non enim hoc Patribus vitio, sed senatui dari, qui talia insciis civibus alienarent; quod si veritatem Patres subticerent et litterae illae donationis aliquando prodirent, caverent sibi Patres et nullum insuper ius adeundi possessionem armamentarii modo negati haberent. P. rector factum imprimis laudat, quod non facile aures vulgi clamoribus accommodassent, sed, antequam res tanti momenti spargeretur, eam prius a Patribus intelligere voluerint. Respondere ergo se collegii totius nomine, nihil sibi de donatione ea constare, nec litteras donationis umquam vidisse, ne cum habuisse. Obstupuit Gisius, mirari se asserens, quod ea negarent Patres, quae apud ipsum certissima essent, scire enim se litteras illas traditas ad cancellariam illustrissimi cardinalis confirmandas aut transsumendas, ibique eas a certis personis vissas esse. Quod cum iterum negatum esset, minas intentare Gisius et multa impudenter in Societatem, multa in regem afferre praesentibus civibus coepit, Jesuitas tumultuum omnium causam, quod sua regia maiestas collegium invitis civibus erexit, politicum illum et saecularem dominum nullo fure civibus templum eripere et Jesuitis dare potuisse. Responsum illi, iure maiori suam regiam maiestatem id fecisse, quam ipsi quondam Rigenses, expulsis legitimis sacerdotibus et episcopali aula solo adaequata, bona ecclesiae omnia cum sacris aedibus ad se rapuisserunt. Abit hoc audito furibundus Gisius.

Sequenti die, quae prima fuit Februarii, redit cum suis et Patrem rectorem memorem reddit hesterni testimonii quaeritque, num omnino negare pergeret? Nego, inquit P. rector, et omnino negabo, quicquam mihi de donatione constare. Instat Gisius cupere se, ut ad maiorem fidem testimonium hoc scripto et sub sigillo collegii civitati traderetur. Tum P. rector: Etsi, inquit, id civitas non requirat, et immunitatibus nostris repugnet nos a quoquam examinari, ne tamen quid suspicionis de senatu maneat, dabo; deditque in hanc formam⁸⁶:

Testimonium P. Leonardi armamentarium collegio non donatum.

Leonardus Rubenus, Essendiensis, Collegii Societatis Jesu Rigensis Rector. Notum sit omnibus, quorum interest, quod honesti Tribuni plebis civitatis Rigensis nos 31 Januarii anni 1586 cum notariis ac testibus convenerint ac quaesierint, utrum sub sigillo civitatis nobis senatus, aut quidam de senatu vendiderint aut cesserint, aut spem cessionis dederint

⁸⁵ Martinus Giese, iuris peritus Rigensis et tumultuantum contra novum calendarium Gregorianum dux et tribunus, natus Rigae, studuit Regiomonti, Wittenbergae et Helmstadio, 1586 iter fecit Sueciam petendi causa auxilium. 1586 2 Augusti morte condemnatus. Cf. Rostowski, p. 141.

⁸⁶ Cf. Rostowski, p. 109, 122—126.

de armamentario civitatis in coemiterio s. Jacobi. Responsumque nunquam senatum nobiscum de eo negotio tractasse, multo minus quam illorum nobis litteras aut venditionis aut cessionis praeteritae aut futurae dedissem. Cuius fides cum praeter manum notarii a me etiam nomine collegii petita fuisset, eam subscriptione manus propriae et sigillo collegii confirmo. Datum Rigae, 1. Februarii.

Leonardus Rubenus.

Accepto hoc testimonio Gisius⁸⁷, cum suis examinat Simonem quendam collegii organarium (erat is homo rufus et Latinae linguae ignarus, mediocriter tamen characteres pingebat, atque ideo ob penuriam nostrorum P. rector eo utebatur in litteris tam collegii, quam monasterii transumendis); hic litteras de armamentario ab illustrissimo cardinali confirmandas scripserat quidem, verum iis senatus promittebat tantum non transferendum armamentarium in inquietiores usus, nullam vero donationis mentionem faciebat. Inter cetera habebant litterae illae haec verba: „Quod volumus esse ius dictis Patribus acquisitum.“ Ea sic est interpretatus, quasi senatus omne ius armamentarii in Patres transfundisset. Examinatus ergo a Gisio, fatetur se litteras tales vidiisse et armamentarium collegio donatum, sibique eas nomine rectoris a Friderico Hudde, licentiato, datas. Gisius, ubi Fridericum Hudde audivit, eum quoque accersitum examinat. Negat se de litteris scire Hudde. Gisius magno eum animo esse iubet et, si quid detrimenti in veritatis testimonio sibi timeret, id se illi sufficienter compensaturum, interim fateretur audacter. Negat iterum quidquam sibi constare Hudde.

Pridie Nonas Februarii licentiatus P. rectorem accedit in templo s. Jacobi praesente domino Balthasare Snellio, suae regiae maiestatis fiscali, amico nostro, conqueritur talia ac talia se pati. Tum fiscalis: Constatne tibi de iis litteris? Nihil, inquit, omnino, quod et iureiurando fatebor. Idem paulo post rectori, qui cum ostenderet illi copiam contractus de armamentario non in inquietiores usus transferendo: Iotas, inquit, vidi, non alias. A meridie veniunt ad collegium d. Laurentius Ekius, secretarius, et Gisius rursumque urgent ille senatus, hic civium nomine, fateretur P. rector, quae sciret. Tum rector: Dixisti, inquit, Gisi, nuper, cum a me testimonium exigeres, litteras illas visas in cancellaria illustrissimi gubernatoris cardinalis, id cum dixeris, fateare, quis sit, qui eas viderit? Ille a Simone organario id prodiisse, non quod viderit, sed qui solus eas descripserit respondit. Tum rector rogare Gisium pacatius ageret, nec praeter morem domum religiosorum tot assecilis stipatus cum arma, hic nulla timenda esset, intraret, neque contra collegii immunitates et privilegia, non tam veritatis studio, quam materiam furoris extorquendi causa familiam nostram examine suo subiiceret, procederet ut cum religiosis et a sua maiestate urbi commendatis hominibus.

Sequenti die portae civitatis praeter solitum clauduntur, senatus cogitur, testes examinantur. Simon iureiurando confirmat litteras se vidisse. D. licentiatus, etsi nullo adhuc iuramento obstrictus, metu vero examinatus, vix sibi ipsi in verbis constat, unde plus suspicionis de senatu et Patribus comparatur. A prandio veniunt ad collegium a senatu missi d. Everhardus Husman, d. Spenckhusen et Laurentius Eke, secretarius; adest et Gisius cum reliquis tribunis et 50 civibus. Proponit Hus-

⁸⁷ Cf. Seraphim, Livil. Geschichte, II, 138.

mannus nomine senatus: versari tam senatum, quam Patres in praesenti periculo ob suspicionem illarum litterarum, quare, si quae sint Patribus datae, id faterentur. Mirari se, aiebat P. rector, quod plebs toties, tum scripto, tum ore tenus dato testimonio fidem adhibere nolle, dixisse se, et iam amplius nolle illorum examini subiici, cum immunitati Ecclesiae repugnaret. Tum Gisius inconditis clamoribus furere impudenterque et calumniose rectorem vocitare furem, aliis similibus coepit; litteras apud rectorem esse, neque iuramento hoc exigendum amplius, sed quaestionibus, tametsi sexcentis se iuramentis obstringeret, non se credere, quod papistis nulla sit fides adhibenda. Adstantes hoc incitati, similem in furorem versi: Utinam, inquit, vos nunquam Riga vidisset, vel quamprimum amitteret, currus ipsi et aurigas sponte itineri administraremus. Dum his et similibus illi agunt, signum campanae ad angelicam salutationem in templo nostro datur. Rector cum suis mox in genua provolvitur. Gisius: Orate, inquit, diligenter, ut Spiritus vos Sanctus illuminet! simulque cum suis commissitans post preces palam cives in necem Patrum instigat. Conclamant omnes: Litteras date, litteras aut capita! Litterae negantur, capita offeruntur. Urget tandem Gisius, ut P. rector non citatus, sed sponte ad domum civicam veniat audiatque quid testes dicant. Negat rector se spectare ad domum civicam; si testibus agere vellet, eos in collegium vocaret. Subinfert Gisius: Rogatus non venis, paulo post invitus venies. Interim, dum ita insurgerent, ut iam actum de collegio videretur, allaturum se rector pallium et secuturum promittit. Non contentus Gisius, rectorem sequitur ad conclave euntem, suspicatus, ne rector domesticos instrueret, quid cuique dicendum esset, si forte examini subiicerentur. Rector fratri cuidam annuens, euadem ad se vocabat. Conspicatus hoc Gisius: Quid, inquit, annuis? Times forte eum litterarum conscientiam? Ita tunc libertatis nihil rectori cum suis concedebatur. Vocat rector P. Joannem Vincerium socium secum ad curiam. Intuitus eum Gisius: Quo, ait, iste tendit? Ad curiam me comitabitur, inquit rector, nam sine socio non ibo, ut testem verborum meorum habeam. Dum se accingit rector, suadent cives, ob vitandum tumultum maiorem non accipiendum rectorem ad curiam, sed testes potius ad collegium vocandos. Hi dum vocantur, iubet Gisius, collegas omnes (Patres et fratres) in unum locum rector convocet, tardius venientes ipse per collegium cursitans Gisius increpat. Constitutis omnibus in loco, circumsedentibus etiam civibus, Gisius per medium obambulans ita in Societatem est inventus per horae fere unius spatium, ut in maiorem eam invidiam rapere non potuerit: Utinam, inquit, omnes vos senatores tantum odissent, quantum ego, nunquam eo res deducta fuisset, nunc autem in summum discrimen adducta civitas, a quo tandem liberabitur? Verum oportet, ex hoc loco initium sumamus. Alia, quae furibundus hic praeco effutiebat, honestis auribus repetere non libet; Patribus interea ruminantibus illud prophetae: Obmutui et humiliatus sum, et silui a bonis, dum consisteret peccator adversum me. Si quid afferebatur ad defensionem, id calumniis et clamoribus obruebatur. Si Demosthenis aut Ciceronis eloquentia utaris, aiebat Gisius rectori, nec tibi, nec tuis credimus; intra duos dies aut litteras dabis, aut morieris. Acclamatum a civibus: Ia, ia, ia. Gisius digitos ante oculos rectoris circumvolvens: Iam, inquit, in scirpo meo estis, explicabo filum aliter et rem quaestionibus tractabo. Interea adducuntur testes illi duo Simon, organarius, et Fridericus Hudden, licentiatus. Gisius ex opposito

se ponit rectoris, ut minimos observet nutus; cumque videret licentiatum intueri faciem rectoris, assurgens: Ne, inquit, eum intuearis! et arreptum ad latus sinistrum statuit velatum, ne quid intueri possit. Iussus dicere Simon repetit ea, quae supra iureiurando affirmaverat, se litteras manu sua a cardinali confirmandas descripsisse. Licentiatus vero se litteras quidem de armamentario vidisse, quid autem iis contineretur, non observasse, ait. Instat Gisius importune minas intentans et quaestiones; tum ille, contineri cessionem armamentarii mentitur. Rogatur, quo si gillo munitae fuissent? Respondit primo se ignorare, postea duplii inquit munitas sigillo. Conclamatum ab omnibus; convictos, convictos Jesuitas. P. rector cum diluere testimonia vellet, loqui non est permissus. Deinde Patres singulos et fratres, domesticos etiam, usque ad minimum portae custodem examini subiicit, omnes sine ullo reverentiae et honestatis titulo compellans. Quo facto exivere cives, Pater cum suis in clavi manere iussus, ubi omnes in genua pro volunti Deum, veritatis et innocentiae Auctorem, appellabant. Abiens Gisius cohortem unam militum, quae rectorem comitaretur et custodiret, in collegio reliquit et vigilis ad hortum supra maenia constituit. Testes in curiam deducti monitusque licentiatus, ut noctem illam insumeret in meditatione iuramenti praestandi, quod ut arbitrio Gisii facilius accommodaretur, carnifex ad curiam missus, ut licentiato ob oculos versaretur. Altero die viso carnifice licentiatus, simul etiam uxoris lacrimis affectus, mane sub horam octavam in curia periurat, vidisse se litteras, quibus senatus armamentarium collegio donat. Et iam actum de vita senatorum et incolumitate Patrum videbatur. P. rector litteras ad tribunum et alios in haec verba mittit.

Litterae P. Leonardi ad tribunum et alios, etc.

Gratia et pax Christi cum praecatione salutis. Spectabiles, Famati Consules, Tribuni plebis et Cives, video summo animi mei dolore civitatem graviter afflictam ratione litterarum, quae a me exiguntur. Rogo igitur, amore Dei, ne mei causa maiori dolore civitas conficiatur, neve eadem in detrimentum civium causa veniat, sed ut actioni suus quamprimum finis imponatur. Fateor coram Deo et toto mundo de litteris, quibus senatus, aut quidam de senatu, aut cedat armamentarium, aut spem det cessionis, nil mihi constare, nec habere, nec quicquam scire, tam vere, ut coram Tribunal Divino apparebo. Quod si etiam ullo tempore prodibunt litterae, quibus nobis antehac data fuerit cesso armamentarii, praeter eas, quaram exemplar ante biduum dedi, quo civitas tutior sit, eas nullius valoris fore promitto, qua de re, si libuerit, ad maiorem cautelam proprias dabo litteras. Quod si vero hoc testimonio vobis satisfieri non potest, ac plus fidei tribuetis duobus testibus (quorum alter Latinae linguae ignarus, alter vero heri satis inconstanter locutus), quam clarissimo senatui et nobis, non poterimus aliud coram Deo, invisibili Veritate, a qua omnis veritas, fateri. Si quid vero interea gravius tentare volueritis, prudenter vobis considerandum iudico: qua ratione id coram Divina Maiestate et supremo vestro magistratu tueri possitis. Datum 6 Februarii anno 1586.

Nihil ad has tota die responsum. Sub noctem veniunt ad collegium cum facibus et laternis ex senatu d. Everhardus Husman, d. Rothgerus

ab Horst⁸⁸, d. Laurentius Ekius. Gisius item cum tribunis et duobus testibus. P. rector cum suis stipatoribus custodibus obviam eis procedit. Pater Leonarde, inquit Gisius, visne nos comitari? Ille vero ad certam necem ratus: Paratus, inquit, sum. Legitur mox utriusque iuramentum et rogatur. P. rector idem fateatur, nihil enim sibi imminere periculi eo nomine, quod litteras a senatu acceperit, sed iis potius, qui derident. P. rector: Nihil, inquit, aliud a me habere poteritis, quam nudam veritatem toties allatam, quam et sanguine confirmabo, quo senatum a suspicione, vos a contentione liberem. Confirmatque iterum nihil sibi de litteris aliis constare, quam de armamentario non in inquietiores usus commutando, testium iuramentis non fiderent, cum alter linguae Latinae ignarus, alter metu percusus tanta inconstantia locutus sit, ut nunc negata affirmaret, nunc negaret affirmata; curaturum se testimonia vera ab illustrissimo cardinali Radziwillo et ex archivio Romano, quo transsumpta exemplaria transmittuntur, sub totius Societatis sigillo nunquam donationis armamentarii mentionem factam. Tum Gisius, non posse se ultra Patres urgere dixit, cum illi ad civitatis iura non pertinerent, sollemmodo rogare rectorem, ut, si illa testimonia Roma et a cardinali non haberentur, ipsaque civitas iudicem a sua regia maiestate habitura sit contra senatum, vellet rev. P. rector in testimonium veritatis tunc quoque comparere. Imo inquit P. rector, quod si ipsi iudicem non peterent, petiturum se a sua maiestate, quo senatus ab omni suspicione liberatur, ipsi inteligerent, nihil unquam Societatem in civitatis praeiudicium attentasse. Sic recesserunt Patremque rectorem a suis custodibus et collegium a molestia utcumque liberarunt.

Inter senatum vero et cives magis magisque odiis est decertatum, ita ut civitas toto anno hoc et sequenti in perpetua trepidatione et tumultu permaneret. Apparebat non duraturam pacem collegii, quamdui intestinum illud civium odium durasset. P. rector sequenti mox die, quae 8 fuit Februarii, Vilnam est profectus; ut testimonia ex archivio collegii illius, quo iam ante authentica privilegia cum aliis litteris et ecclesiae ornatu praemiserat, afferret, litteras item ab illustrissimo cardinali Radziwillo peteret, quibus idem testaretur. Magno ibi exceptus est Patrum fratrumque gaudio, quod eum iam necatum fama tulisset. Inde cum Grodnam ad serenissimum excurrere potuisset, noluit, ne conquestum de iniuria ivisse videretur, qui semper bene precatus Rigensibus adversariis fuerat. Pater ergo Possevinus ad suam maiestatem in negotio collegii ablegatur, ipse vero rector testimonium a cardinali (quem adhuc ad iter Romanum se accingentem reperit) in hanc formam impetravit.

Testimonium illustrissimi cardinalis Radziwilli de non visis litteris cessionis armamentarii.

Georgius miseratione Divina S. R. E. Presbyter Cardinalis Radziwill, perpetuus Administrator Episcopatus Vilnensis, Dux in Olica et Niezvies, S. R. Maiestatis in Livonia Locumtenens.

Supplicatum nobis fuit a R. P. Leonardo Rubeno, Collegii Soc. Jesu Rigensis Rectore, ut ad amovendam suspicionem a civibus Rigensibus

⁸⁸ Rotgerus thor Horst, 1578 senator Rigensis, 1588 subadvocatus civitatis, Jesuitarum electionem favebat. Mortuus 1597. Cf. Böthführ, 510.

per falsos testes contra spectabilem senatum et R. P. Leonardum conceptam de litteris quibusdam, quibus senatus cessisset armamentarium Collegio aut quidam de senatu, testimonium quoddam publica auctoritate nostra daremus. Cum itaque ad nos partim per eos, qui ante octiduum Riga advenerunt S. R. Maiestatis officiales, partim ante triduum, ab ipso R. P. Rectore, perlatum sit quosdam ibi disseminasse litteras, quibus cedit senatus armamentarium civitatis collegio, vel apud nos visas, vel transsumptas confirmandas fuisse. Insuper posse esse plures libros, ubi transsumpta privilegiorum collegii, quae fidem faciant, in iudicio nostro sigillo confirmata sint, quam unicum, quem Rigae, nostro sigillo munivimus. Nos attento eo, quod aequa potentibus noster non sit dengandus assensus, praeterquam quod dictum R. Patrem Leonardum ea fide et animi integritate toto hoc triennio, quo nobis charissimus ita fuit, perspectum habuerimus, ut de ea dubitare nunquam venerit in mentem, fatemur nunquam illas nobis ab eo litteras de armamentario oblatas fuisse, aut ullam a quoquam hominum mentionem factam, praeterquam earum, quae a senatu Rigensi datae sunt 30 Novembris anno 1584, quibus non datur armamentarium, sed agitur de fenestris claudendis versus s. Jacobum et armamentario in inquietiores usus non transferendo, quas petente eodem in cancellaria nostra Rigae 15 Aprilis anni 1585 auctoritate nostra confirmavimus. Nullum praeterea librum, ubi transsumpta privilegiorum collegii Rigensis a S. R. Maiestate fundati sint, quae fidem faciant, in iudicio nostro sigillo aut manus subscriptione confirmavimus, quam eum, qui in rubro pergameno est ac a nobis confirmatus 2 Septembris anno 1585. In quorum omnium fidem praesentes manu propria subscriptimus, sigilli nostri soliti appressione muniri iussimus. Datum Vilnae, 22 Februarii anno 1586.

Georgius Cardinalis Radziwill.
Lud. Fulgineus.

Serenissimus vero intellecto ex P. Possevino negotii collegii iniquo animo fert monetque sequentibus litteris, ne authentica collegii privilegia Rigensibus ostendantur.

Litterae serenissimi regis ad P. Leonardum, rectorem.

Stephanus, Dei gratia Rex Poloniae, etc. Venerabilis, devote nobis dilecte! Perlatum est ad nos, cives quosdam Rigenses, requisivisse a Devotione Tua et institisse illi, ut privilegia suo Rigensi collegio a senatu concessa, et Illustrissimo Locumtenente confirmata apud eos produceret, inque ea re satis proterve eos erga Devotionem Tuam sese gesisse; miramur vehementer eosque illos licentiae progredi, ut eam sibi potestatem usurpare non vereantur. Dabimus operam, ut eorum, qui id ausi fuerint, temeritas coercentur. Interea Devotionem Tuam hortamur, ut, cum in ea re agatur, etiam dignitas nostra, cumque vestrum collegium a nobis simpliciter ac directe pendeat, ut quaecunque habet privilegia, iam nostra auctoritate confirmata sint, ne ea, si forte ab aliquo civium de iis producendis appellata vel requisita fuerit, apud eos producat vel depromat, nisi forte eam esse expressam nostram voluntatem Devotioni Tuae certo constiterit, alioquin non sine indignitate nostra esset, si secus quidpiam ea in re fiat. Quare curabit, ut nostrae huic

admonitioni per omnia sese accommodet, quam bene valere cupimus.
Grodna, die XIIIII mense Martii anno Domini MDLXXXVI, Regni nostri
decimo.

Venerabili Leonardo Rubeno,
Collegii Soc. Jesu Rigensis Rectori,
devote nobis dilecto.

Stephanus, Rex.

Testimoniis Roma et ab illustrissimo cardinali acceptis P. Leonardus, ut promiserat, iterum in Livoniam reddit, cives antiquo more tumultuantes et intestinis odiis nimium inter se decertantes reperit, nihil profuere apud exulceratos animos testimonia oblata, praeterquam quod collegium sinebant immolestatum, quanquam civium discordia dubiam quoque et incertam collegii quietem reddebat, et quod caput malorum fructum circa animas multum impeditiebat.

Mense Junio P. Theodoricus Westphalus⁸⁹ Terpato Rigam venit, quo tempore duo e senatorio ordine Tastius, vir grandaeus et variis legationibus ad exterios principes clarus, et Gotthardus Wellingius, syndicus, quaestionibus subiecti in vincula detruduntur. Verebantur Patres, quod res erat, ne iterum collegio lis perpetua civium digladiatione intentaretur: monitus P. Leonardus ab amicis privatum civitate cessit et per collegii praedia occupabatur, nec amplius postea Rigam est reversus. Pater vero Theodoricus in locum eius superiorem collegii agere coepit. Erat Tastio filius, is parenti succurrere volens, sive amicorum suasu, sive consilio senatus, incertum, ad collegium cum multis civibus maestus venit, casum parentis exponit, clementiam exorat: iam iam capite plectendum parentem, nec posse morti eripi, nisi collegio et civitate cedere vellemus; daremus hoc misero, et sanguinis effusionem abitu nostro impediremus. Anxia Patribus visa petitio et suspecta nec facile, quod eligeretur, occurrebat. Hinc si sponte cessissent, seipsos in perpetuum urbe privassent, illinc ni cederent civium odium, et postmodum invitis, ut factum est, cedendum fore. Responsum tamen casum nos quidem viri optime de republica meriti dolere; quantumque in nobis esset, libenter alias opitulari velle, cedere vero civitate nos non sine insigni suae regiae maiestatis, totiusque regni iniuria posse, nec causam nos necis, sed tumultuantem populum dedisse: neque existimarent abitu nostro eum liberandum, quem odio diurno iam pridem ad necem quaevisserent. Triduo post producuntur optime de civitate meriti viri Tastius et Wellingius⁹⁰; ille mox capite plexus; hic, cum praedicantes consolationis ergo astantes reiiceret, et ministro iustitiae totique circumfusae multitudini innocentiam suam protestatus metum incuteret, reductus est iterato in curiam. Mirus deinde in foro excitatus populi clamor: Perdatur, perdatur Jesuita ille cum Jesuitis. Sicque reductus in forum obtruncatus est. Non aliam ob causam, ut appareat, quam quod tempa statim concedenda suae regiae maiestati suasisset, eiusque decretis esset obsequenter. Suspecti illi populo fuere de fide catholica, sicut et nonnulli alii, nec procul ab ea abfuere. Alios quoque Gisius de senatu morti desti-

⁸⁹ Theodoricus de Hawkesche, Westphalus, natus 1528, Romae Societatem ingressus 1553. In saeculo per quinquennium iuri operam dedit. Torpati per sesquiannum egit superiorem, postea vicerector collegii Rigensis usque ad 1590. Cf. Rostowski, p. 144 et 153.

⁹⁰ 1586 Tastius 21 Junii, Welling 1 Julii in foro decapitati.

naret, inter quos fuit ipse civitatis consul Bergius effecissetque, ni ille muliebri tectus veste ex urbe in arcem regiam profugisset. Non sedatus hic civium tumultus ad collegium acceditur, P. rector quaeritur, ille vero praemonitus secesserat in villam; Pater se offert Theodoricus, cui Brinckius (erat is tribunus, Gisii collega): Numquid, ait, consciis estis de fossis ad moenia civitatis arcem versus? Pater vultu oculisque miratus: Qualis inquit fossa? Illi, ut viderunt inscium, noviter enim adveniat, in silentio abierunt.

Advenit eo tempore e Polonia rev. d. Patricius, primus post restitutam fidem in Livonia episcopus; exceptus a nostris eo modo, quo excipi turbulentu tempore potuit: nec moratus diu Volmariam et Vendam ad sedem suam se contulit. Pater etiam Leonardus eo se recepit et apud eum propter inquietudinem Rigensium est commoratus, donec 1 Octobris ad P. provincialem, qui tunc in visitandis Ungariae collegiis occupabatur, discessit. Visitavit eodem tempore monasterium et templum nostrum magno comitatu illustrissima princeps Curlandiae, verum pro dignitate excipi non potuit, cum omnia tumultu impedirentur, Patribus per varia loca Livoniae dispersis, solo superiore cum aliquot fratribus domi residente. Quid potuit tristius collegio accidere? Omnia, quae optime ordinata fuerant a gubernatore, revocantur. Accessit missiarum omnium caput, quod mense Decembribus serenissimus rex Stephanus unicum collegii post Deum praesidium, vita ut erat excessisse, spargebatur. Quid iam amplius catholici in haeretica civitate, quid Societas ab infensissimis hostibus sperare potuit? vitam, vitam profundere omnes in votis habebant, sed iniuriam Ecclesiae aegre admodum ferebant. Rigenses illud, quod semper expectabant, ut catholici omnes civitate exterminarentur, hactenus metu prohibiti, nunc timore soluti aggreduntur. Itaque pro exequiis triumphum, pro laudibus in funebri concione columnias in regem mortuum congerunt.

Annus 1587.

Mortuus est etiam principio anni 1587 episcopus Livoniae Patricius, ubi nec dum octo integros menses in episcopatu egisset. Civitas persistens in superioris anni seditione mittit ad collegium Joannem Oberöwer, secretarium, petitum a Patribus copiam litterarum, quibus serenissimus rex Stephanus templum s. Jacobi civibus abstulerat. Data copia serio de Patribus civitate amandandis deliberatum et iam passim nec conciones, nec alia religionis exercitia in templo tuto haberri poterant, pueris et fece plebis lapidibus undique fenestras excutientibus. Fredericus cuprearius, cuius supra meminimus, occasionem nactus molam contra omne ius fasque, fissionibus et aqueductibus urget, monitus frequenter, desistere non vult. Mense Augusto⁹¹ non iam amplius mussitatur, sed palam Jesuitas pellendos proclamatur, ubi prius propugnaculum regium, mare intra et civitatem situm expugnassent. Discedunt cum milite. Interim libri et alia collegii supellex tuto, quantum licuit, loco constituta omnianque ad certum exilium ordinata.

Quarto Nonas Septembris, sicut et praecedentibus diebus, portae civitatis omnes clausae tota die tenentur, conveniunt frequenti senatu, diem integrum consultationibus terunt, plebiscitum denique conficiunt,

⁹¹ Die 25 mensis Augusti.

qua catholicae religionis usus interdictur. Patres abire iubentur. Circa horam quartam pomeridianam collegium adeunt advocatus uterque, Laurentius Eke cum ministris et aliis nonnullis de communitate. Ekius nomine omnium: Consideratis, inquit, Patres, perturbationibus perpetuis, quibus civitas nostra misere afflictata toto hoc tempore, quo hic fuistis, ut tandem pace aliquando restituta gaudeamus, visum est civitati, ut claves templi s. Jacobi primo tradatis, nec ultra post hac intra, vel extra urbis maenia religionis vestrae exercitia peragatis, ipsi denique statim in continentि urbe exeatis. Superior dilutis pro tempore argumentis et minis exilii praetextis dixit, quae ad rem spectare videbantur. Et quoniam nullus catholicorum alicuius auctoritatis ad manum erat, nec audiendi amplius locus et spatium dabantur, adjuncto sibi m. d. Thoma ab Embden, arcis Rigensis capitaneo, tum verbo, tum scripto de tam insigni iniuria regno illata solemniter est protestatus. Vix ad sequentis diei octavam horam antemeridianam concessa exilii prorogatio; custodiae interim adveniunt, et operarii a civitate missi, qui ad arcem efferant supellectilem. Sequenti die reddit iterum secretarius, inventarium rerum conficit, fratres domo excludit, templum cum tumultu occupat et plenis vocibus primam victoriae palmam: „Erhalt uns Herr bey deinem Wortt“ concinunt.

Migrarunt ergo nostri ex collegio⁹² ad arcem regiam, civitati adiunctam, maenibus tamen et vallo distinctam, miseruntque protestationem Terpatum, ubi nobilium conventus agebatur et legati ad novi regis inaugurationem eligebantur. Originale protestationis commissum a dominis commissariis domino Stabrowski, capitaneo Treidensi, qui illud secum ad publicum regni conventum detulit.

Nostris collegio cedentibus, manserunt nihilo minus in monasterio sanctimoniales Anna Töpel, abbatissa, cum Anna Nötken, quae simili, qua quondam ingruente haeresi constantia, nunc etiam omnium haereticorum Rigensium furorem toto exilii nostri tempore superavit. 9 Kalendas Novembbris missi ad eas nomine senatus et universae civitatis advocatus cum Ekio, secretario, et duobus ministris Laurentio Lemchen et Joanne Dahlen, qui significant statuisse spectabilem senatum, ut in ecclesia monasterii salvificum novi Evangelii verbum, ut quondam fuisse actitatum, palam populo praedicaretur, requirere tamen ipsarum virginum consensum, quem facile eas daturas sperarent. Respondit Anna Nötken suam maiestatem monasterio praeposuisse Patres Societatis, eos super hac quaestione audirent consensumque eorum expeterent. Rigensibus nihil sibi negotii cum Jesuitis, nec ad eos hoc pertinere asserentibus, velle se, ut ante fecissent, concionari, respondet iterum virgo mortuas pridem eas, quae tunc conciones eorum desiderassent, modo nullam superesse, quae illas expeteret. Lemchenius, ut aetatis suae rationem haberet tandemque ad Deum converteretur monet; conversam se, ait, pridem multoque esse antiquorem fide lutherana. Tunc in furorem versi ministri: Quid, inquiunt, consensum seminarum requirimus? Proxima dominica concionem in hac aede exspectate. Ego, rursum ait

⁹² Cf. E. Kurtz, p. 52—54. Annus, quo Jesuitae Riga exire iussi sunt, continetur in vocibus sequentibus:

Missa est, eXIto, nISI LVX, JesVIta reDIto.

DVM LVtherVs oVat, tV JesVIta fVge.

Missa est, DVna Vale. VoX est, eXIto Papaee.

(Collectanea ad hist. Liv. Ms. I, 62, 2 Arch. terrestre Latv.)

Anna Nötken, portas omnes ecclesiae occludam, si vim feceritis, regiae maiestati rationem nos reddituras scitote. Interim P. vicerector litteras dat Parnaviam ad commissarios, quatenus ii monasterii invasionem impidirent. Rogat itidem consulem, sineret is moniales sua pace perfrui. Ita factum est, ut, licet id serio ministri urserint, monasterium tamen intactum permanserit. Incidit paulo post in morbum Anna Töpel, monasterii abbatissa, subodorati autem fuerant Rigenses nostros Eucharistiam sacram infirmis quibusdam clam detulisse, ne idem abbatissae faceremus, venerunt quaesitum: audisse se caeremonias nos exercuisse contra civitatis vetitum venisseque rescire, an ita se res haberet? Quaesitum a nostris, quid per caeremonias intelligerent? Missam, aiebant. Negatum est missam in territorio civitatis habitam, de Eucharistiae deportatione mentio non facta. Petiit igitur P. vicerector, liceret nobis aegrotantem abbatissam adire confessionis excipiendae gratia. Hilchenius⁹³ responsum se daturum promisit, non tamen praestitit. Cunque iam morti vicina nunciaretur, petitum est iterum, liceret saltem morienti adesse. Respondit Hilchenius, omnia esse in periculo, et nisi cito rex aliquis constituatur, senatum totum et Patres fore in periculo. Vism ergo Patribus ob furorem populi declinandum non esse ad morientem eandem, quam alias sufficienter dispositam constabat. Ad 10 Kalendas Februarii anni subsequentis hora circiter 10 noctis pie in Domino obdormivit magnarum virtutum, praesertim vero patientiae et zeli, virgo. Sepulta ob iniuriam temporum sine ullo pulsu et solemnitate in templo monasterii, nostris in arce pro anima litantibus.

Annus 1588.

Toto tempore interregni minime otiatum; ad vicina loca subinde, interdum ad remotiora magno cum fructu factae excursiones. Alii in praediis procurandis finibusque contra haereticos tuendis occupabantur, nec deerant in arce, ad cuius templum catholici ex suburbis et pagis frequentabant, occupationes. Magnae interea perturbationes⁹⁴ universam rempublicam Polonam premebant certantibus de regno Sigismundo, Joannis Sueciae regis filio, et Maximiliano Austriaco. Nihilo quietior fuit respublika Rigensis populo contra senatum, nescio, quas ob causas adhuc tumultuante: alii vincti in curia detinebantur, alii metu dudum coacti exilium patriae praetulerunt. Unde res catholica et collegii negotia, nec cum regni proceribus, nec cum ipsis Rigensibus tractari potuerunt. Circa medium Februarii laeta nova de inauguratione novi regis sparguntur, mox confirmatur Sigismundum III, feliciter electum et regio diademate a regni ordinibus coronatum, gubernacula attigisse. Omnes quasi profundo somno excitati, ex longis interregni malis emersisse se gaudebant.

Riga, sibi conscientia patrati in catholicos facinoris, metu novi regis aliquantum coercita, contrahere se nonnihil ad modestiam coepit. Proconsul enim ipse privatum P. vicerectoris colloquium expetit, in quo

⁹³ Hilchen David, natus 1561 Rigae, studuit Tübingae, Heidelbergii, Ingolstadii, venit Polonię, ubi conversatus est cum cancellario Joanne Zamoyski. 1585 venit Rigam, secretarius, postea syndicus civitatis. Monuit senatum „die Jesuiten ja nicht über die Mauer wachsen zu lassen (13 Maii 1596)“. Mortuus 1610. Cf. Böthführ, p. 523.

⁹⁴ Cf. J. Schweizer: Antonius Possevinus und die polnische Successionsfrage im Jahre 1587. (Röm. Quart. für christ. Altertumskunde. Abt.: Geschichte 1909, p. 173—198.)

illud maxime agebat, ut innocentem se ab iniuriis collegio illatis ostenderet precatusque, ut iustum regis iram ab innocentibus saltem averteremus. Responsum illi, non intendere Patres civitati regem offendum reddere, illud tamen moleste ferre, quod liberum religionis usum in regia civitate prohibuissent, et adhuc pertinaciter prohiberent, caverent, ne scintilla in magnum aliquando erumperet incendium. Arcis etiam gubernator Patri vicerectori literas obtulit subscribendas et sigillo collegii muniendas, quibus coram rege testimonii loco uteretur, quod se strenue in Patrum causa adversus Rigenses gessisset eosque civitate amandatos in arcem benevole suscepisset. Interea novi regis commissarii Rigam adveniunt, debitum a civibus nomine regio fidelitatis sacramentum exigunt. Cives nisi certis conditionibus iuramentum praestare recusant, prudentia tandem commissariorum ad obedientiam revocati. Autores iidem fuere, Patribus protestationem de iniuriis collegio illatis dependentibus, ut propter praesentes civium motus negotium collegii in aliud tempus different, praesertim cum a sua maiestate, nihil in mandatis haberent. Expectatum ergo usque ad sequentem annum minori quidem cum molestia, quod novum catholicis praesidium accessisset, reverendus nempe in Christo Otto Schenking, episcopus secundus Livoniae.

Annus 1589.

Principio anni 1589 m. d. Stabrowski, quem in negotio nostro ad suam regiam maiestatem proiectum diximus supra, reversus est. Is se iniurias collegii in publico regni senatu fidelium retulisse multumque proceres regni ob insignem Rigensium audaciam commotos asserebat spemque dabat brevi temeritatem eorum cumulate reprimendam. Nihil ea res movit civitatem, quin aut novis iniuriis praeteritas cumularent, aut in iam dudum coeptis seditionibus pergerent. Unus ex primoribus in agro nostro Cellario fossam aquaticam in magnum praedii illius damnum fieri curaverat, nam et operariis viam ad aulam operarum gratia adeuntibus praecluserat et exeuntibus abitum eripuerat, quam cum nostri villici solo rursum adaequassent, ipse aliam multo altiorem fudit tacito cum civitatis consensu. Misit insuper ad arcem nuntios senatus Patribusque intimavit, ut ne M. Fridericum cuprearium in fundo Blumenthalensi aquaeductus fodientem ab opere impediремus, eo quod utrumque Dunae litus iurisdictioni civitatis subasset. Patres cum protestationibus contra nihil proficerent, aequo omnia animo ferre cogebantur, quoadusque Deus ipse causam suorum ageret, ipsique malorum omnium incentores Gisius et Brinck, tribuni, suis ipsorum consiliis capti, interirent, ut brevi factum. Cum enim turbarum omnium causae de discordia civium cum senatu orientur, senatu regias partes, licet occulte, civibus vero, Gisio capite, ministrorum et fecis totiusque haereseos tuentibus, factum est, ut Wellingius et Tastius, senatores optimi, plectentur, nonnulli in spontaneum exilium abirent; reliqui, qui in civitate supererant, populi iugum et tribunorum inviti ferrent. Diuturnum id esse non potuit, senatum etiam vires suas expromente venit ei in auxilium cum bona militum manu m. d. Georgius Farensbach, palatinus Vendenensis, insignis fortitudinis vir. Tota tunc civitas armis personabat resque periculis undique plena videbatur, sed Farensbachius cum suis forum occupaverat, tenebatque omnes in officio. Consul vero primarius Otto a Meppen, qui ob tumultus civitate cesserat, e castro Dolensi litteras

ad civitatem dat, quibus suadet, si salvam esse rempublicam et suis immunitatibus in posterum perfrui velit, tribunos Gisium et Brinkium, tumultuum auctores et reipublicae pestes, captos carcere concludant. Arduum id quidem, sed ad pacem communem et civitatis quietem omnino necessarium. Composuere interim utcunque cives Farensbachiumque pacatum convivioque solemniter tractatum civitate dimisere. Interea non cunctatur etiam serenissimus: maiores misit commissarios amplissima cum potestate iudicandi causam collegii, puniendi seditiosos, exules restituendi⁹⁵. Fuere illi m. d. Lithuaniae cancellarius⁹⁶ et m. d. Bonar, castellanus Cracoviensis, qui, magno comitatu Rigam venientes, in praedio nostro Blumenthalensi pro 21 Augusti pernoctarunt. Sequenti die venit etiam cum iis Rigam campidux Livoniae, cum manu non contemnenda. Ii auditis Rigensium causis Gisium equuleis tortum et Brinkium, necnon alios duos cives, ut seditionis auctores, frustra sese opponente civitate in medio foro capite plectendos condemnarunt; multos aere mulctarunt, exules restituerunt. Laboravit deinde multum m. d. Sapieha pro restitutione collegii; verum enimvero cum alter commissarius et campidux haereseos labi infecti, nonnihil conniverent et civibus faverent, reiectum est hoc negotium ad regem et regni comitia. Tertio Nonas Septembbris, cum iam commissarii redditum pararent, affertur mandatum regium, quo iubebantur Rigenses collegium in integrum restituere et calendarium Gregorianum recipere. Quod cum omnino recusarent, protestati sunt commissarii de insigni Rigensium inobedientia, protestatus etiam episcopus de templo non restituto, protestatus P. provincialis (qui iis forte diebus etiam Rigam advenerat) nomine collegii de iniuriis, quibus omnibus commissarii subscrispere et sequenti die ad suam maiestatem sese recepere.

Mense Octobri serenissimus rex Sigismundus visitato Revaliae serenissimo rege Sueciae, parente, per Livoniam redire in regnum voluit. Rigam ubi perventum, ingredi civitatem rebellem maiestas sua est dignata, tametsi id cives maxime expetiissent eamque ob causam triumphales arcus et quicquid ad pompam facere potuit, procurassent. Altera die missi a sua maiestate ad civitatem illustrissimus dominus palatinus Vilnensis et marschalcus, qui dicenter suam regiam maiestatem ideo civitatem ingressam non fuisse, quod cives mandato suae regiae maiestatis non satisfecissent, nec commissariis ecclesiam restituissent, monerent, ut iam sine tergiversatione tempa restituerent sub mulcta et gravissima suae regiae maiestatis offensione. Rigenses more suo variis consultationibus et dilationibus tempus terunt; responsum tamen se suae maiestati a prandio allatuos, aiunt. Affuere hora dicta proconsul Nicolaus Ekius cum civitatis syndico Hylchenio et primario urbis ministro Oderbornio, qui primus perorans coram rege, cum tota oratione nihil proferret, nisi hunc verborum sensum: Prosternimur ante pedes maiestatis tuae, nos, uxores, liberi nostri, misericordiam implorantes, regum est misericordes esse. Risum circumfusae multitudini movit. Cumque illum crebrius regni vicecancellarius d. Baranowski moneret,

⁹⁵ Rationes pro restituenda Societate in appendice; cf. etiam Arch. civ. Rig., arch. exter. c. 12, 7 (1589 27 I); Oratio a Davide Hilchen habita Grodnae; Litterae Cancellerii c. 12, 8 (1589 29 I); Responsum regis civitati Rig. c. 12, 24 (1589 13 II).

⁹⁶ Leo Sapieha, Lithuaniae procancellarius, dein dux exercituum et palatinus Vilnensis, ex parentibus acatholicis natus, 1586 fidem catholicam amplexus est, quam deinceps contra inimicos defendit.

ut verbis supersederet et rem ipsam proferret, nihil impetravit. Tandem consul proprius ad rem accedens, testabatur primo civitatem suae regiae maiestati servasse fidem, iustitiam et obedientiam; quod advenienti portas civitatis aperuisset, quod debitum suae regiae maiestati censem integre semper persolvisset, quod denique eidem claves ante pedes abiecisset, petere idcirco se, ne sua regia maiestas tempa civibus et religionem adimeret. Singula cum vicecancellarius miro artificio refellisset: Cetera, inquit, utcunque iustitiam minime testatam fecisset, suam maiestatem repetere tempa non civium, sed catholicorum: ipsi vero aliena destituere detrectarent, quod manifestum iniustitiae crimen esset, velle ergo omnino suam maiestatem, ut tempa restituant, si iustitiam testatam vellent. Illi cum secessum petiissent ac impetrassent, reversi dilationem in crastinum exorant. Vicecancellarius: Concedit sua maiestas, inquit, dilationem, verumtamen, si restituere tempa decrevistis, redite, sin minus, frustra tempus procrastinado teritis. Sic re infecta discessum. Sequenti die reversi consules cum communitate ac ministris, ut restitutionem deprecarentur, sed non admissi ad regium conspectum, quia reprehensi a vicecancellario ut inobedientes suae regiae maiestatis subditi. Rex cum se frustra detineri diutius a civitate videret, abitum in sequentem diem adornat, promittunt etiam cives affuturos crastina die cum responso. Mane sua regia maiestas, itineri accincta, in arcis vallo cum senatoribus inambulans usque ad horam nonam expectabat responsum. Post multa tandem redeunt consules, populi tumultuantis pericula praetendunt, Mitaviam (quo regi eundum fuit) se allatuos sequenti die responsum. Tacuit rex pro mansuetudine et clementia regia navemque consendens Dunam traiecit, sic tamen, ut aversa facie civitatem non consiperet, quod conspicati Rigenses, ignes et alia, quae pro regis abitu paraverant, intermisere. Advertit hic Lector inauditam civitatis audaciam et incredibilem regis modestiam in tanta subditorum civium temeritate et inobedientia. Proficidente rege insecuri cum Rigenses Mitaviam, profectus etiam eo P. provincialis, ut responso interesset, sed nec ibi quicquam effectum, praeterquam quod annuebant admissuros se sacerdotem externum, qui catholico ritu regi Rigam venienti a sacris esset. Interim Rigae supplicationes a ministris factae, ne papatus, ut aiebant, e civitate semel extirpatus, reinduceretur. Rex discedens bono animo nostros esse iussit deditque ad praefectum arcis Rigensis litteras, quibus commodiorem Patribus habitationem dare iubebatur et ecclesiae arcensis liberum usum, ut sequitur:

Mandatum regis ad praefectum arcis Rigensis, ut commodiorem Patribus mansionem in arce assignet.

Sigismundus III, Dei gratia Rex Poloniae, etc. Significamus praesentibus litteris nostris, quorum interest universis et singulis, quod cum tempore tumultus praeteriti a nonnullis perditis et seditionis civibus in civitate nostra Rigensi excitati sacerdotes Societatis Jesu ex collegio et templo d. Jacobo Apostolo dicato per praedecessorem nostrum D. Stephanum, Regem Poloniae, in usum et exercitium sanctae Catholicae Romanae Ecclesiae religionis eiusdem sacerdotibus Soc. Jesu donato et concessso, sint pulsi et electi, et ne in civitate Rigensi commorarentur, publico eiusdem civitatis edicto est interdictum, ut non modo locum in civitate non habeant, in quo habitent, verum etiam religio sancta Catho-

lica quasi postliminio in eandem civitatem revocata et reducta, deinceps pulsa et electa exulet. Nolumus autem Catholicos ibidem habitantes sine sacerdote et sine sacramentis vivere, cupimusque, ut ipsamet civitas Rigensis pulsis errorum tenebris resipiscat et ad unitatem Ecclesiae catholicae redeat. Idcirco dictis sacerdotibus Societatis Jesu cum primis de ecclesia providendum existimavimus, ut quidem providemus praesentibus litteris nostris templum nimirum seu sacellum in arce nostra Rigensi eisdem assignantes in usus ministeriorum sacrorum et verbi divini praedicationem, ad quod omnibus catholice vivere cupientibus, maxime vero Lothavis, liberum accessum permittimus, et, ne ea in re quispiam eos impedire aut negotium illis exhibere audeat, interdicimus. Concedimus etiam eisdem sacerdotibus Societati Jesu in arce nostra Rigensi liberas habitationes, quibus nunc utuntur, videlicet super primam portam muratam tam infra, quam supra ad tectum usque, nominatim vero tria hypocausta superiora et parvum inferius cum duobus cubiculis in arce interiori idque ad beneplacitum nostrum, vel quo ab ipsis Rigensibus civibus collegium et ecclesia d. Jacobi ipsis non fuerit restituta. Quod omnibus ac singulis speciatim vero generoso Thomae ab Embden, Capitaneo nostro Rigensi et pro tempore existenti, denunciamus mandantes, ut in usu tam ecclesiae, quam dictarum habitationum in arce nostra Rigensi eosdem sacerdotes Societatis Jesu conservet conservarique curet, atque adeo, si pluribus habitationibus aliquando opus habuerint, etiam illis plures concedere non dubitet, pro gratia nostra et officii sui debito secus ne fecerit. In cuius rei fidem praesentes manu nostra subscrispsum sigilloque regni consignari mandavimus. Anno Domini MDLXXXIX, Regni vero nostri secundo.

Sigismundus, Rex.
Stanislaus Kechinski.

Haec ad huius anni propria⁹⁷. Mulier Rigensis, cui filius semet frequenter in ignem praecipitabat nec iam miserae consilium ullum aut remedium superfuit, Patres tandem consulit, a quibus cum cereum agnum impetrasset et filio e collo suspendisset, cessavit morbus. P. Vincerius, cum sacro adventus tempore in animarum lucro ferventissime egisset in missione, absolutis divinis inter prandendum delatus ad hospitium subito linguae usum amisit diemque suum sequenti luce obiit, sive apoplexia, sive veneno ab haereticis hausto, incertum. Vir fuit magnae patientiae, ex primis, qui in Poloniā de Societate appulerant, primus, qui Lothavicam linguam multo sudore didicit, primus, qui in Livonia missionum fundamenta iecit, sepultus in Novomolensi ecclesia, ubi multas Deo animas lucratus fuerat. Postea vero, restituto Rigensi collegio, Rigam est translatus. Haeretici composita de morte ipsius famosa conciones sparserunt eum a spectris suffocatum.

Annus 1590.

Serenissimus Poloniae rex, e Livonia abiens in Samogitiam, in regia Schaulensi oeconomia aliquandiu substituit. Inde cum iam serio de

⁹⁷ Cf. E. Kurtz, p. 67—69.

recuperando templo deliberasset⁹⁸, mandata ad civitatem Rigensem mittit, templum ut d. Jacobi sub poena 50.000 aureorum Ungaricalium et manifesto inobedientiae crimen restituant, citationes insuper, quibus si regio mandato non paruisserent, ad suam maiestatem vocabuntur responsi de inobedientia incursa. Praeterea mandatum, quo sua maiestas inhibitionem contra Societatem factam de non usurpando intra vel extra moenia catholicae religionis exercitio revocatam et penitus annullatam pronunciabat. Multum hoc angebat civitatem diuque dubiam detinuit, quid suae maiestati ita serio mandanti responderet. D. Georgius Burbach (is a sua maiestate cum mandatis missus fuerat), cum procastinare senatum et in dies responsum differre videret, citationem obtulit. Qua accepta Rigenses citatione post longas consultationes tandem 27 Januarii die d. Burbach ad regem cum responso litteris obsignatis contento dimiserunt; ipsi ad sua reversi, molestare nos catholicosque omnes, vehementius invadere nocturnis etiam horis, vi domos et cellaria effringere, cerevisiam adimere et omni molestiarum genere afficere. Ministri etiam multa dictu nefanda et calamo indigna nostro concione proferebant, sperabant nostros hisce molestiis pertaesos omnino migratorios aut saltem non multum de reditu allaboraturos. Dum haec Rigae aguntur, litterae a Patre Skarga veniunt pridie Idus Junii, quibus m. d. capitaneus Dunamundensis Ostrowski a sua regia maiestate executor mandati regii constitutus nunciabatur, ut is templum s. Jacobi reciperet sacerdotique alicui saeculari traderet, sub quo etiam nostrae Societatis munia libere exercere possemus. Capitaneus, munus suum executurus, advocat ad hoc adm. r. d. Erthmannum Tolgsdorff, canonicum Vendensem. Venitur Rigam, mandatum senatui per famulos capitanei et officiales offertur, responsum expectatur. Famuli, ubi tres horas ante curiam expectando stetissent, Hilchenius, syndicus, ad eos egressus: mirari senatum, inquit, m. dominum capitaneum ipsum non accessisse in negotio tam arduo, se famulis responsum dare non posse, sed paulo post ad arcem ad ipsummet d. capitaneum allaturum. Veniunt a meridie ad arcem Hilchenius aliquie nonnulli et, nostram habitationem ingressi (ibi nostros expectabat capitaneus), oculis a Patribus aversis, primam capitaneo petitionem proponunt: Patres exire iuberet. Deinde mandatum regium non legitime porrectum, quod fieri debuerat per ipsum capitaneum conqueruntur. Rogant etiam, si quae plura haberet mandata regia, traderet, responsum se ad omnia post aliquot dies allaturos. Satisfactum iis in omnibus. Expectata dies aderat, quo iam capitaneus restitutionem templi omnino urgebat, illi rursum in sequentem diem et sequenti die iterum in tertium diem differunt, ita ut subiratus capitaneus abitum se et serenissimo ludibrium expositurum diceret; sed omnino promittebant iam in crastinum fore, ut exitum res sortiretur. Adest sequenti die iterum capitaneus, iubetur paulo post redire, reversus iubetur iterum per duos dies expectare, congregatis senatoribus et

⁹⁸ Cf. Arch. civ. Rig., arch. ext., c. 12,66 (1590 4 II): Instructio ecclesiastica anni 1590, pro nuntiis civitatis Rigensis in Varsaviam; litterae nuntiorum ex Varsavia, sub dato 15 Aprilis 1590 ad Senatum Rigensem; Oratio a Davide Hilchen in comitis generalibus Varsaviae nomine civitatis Rigensis habita 24 Aprilis et Responsum Regis datum internuntiis civitatis Rigensis, Francisco Neustadtio, proconsuli, Davidi Hellenio, syndico, Caspar ab Hoven et Gregorio Burae, tribunis eiusdem civitatis, quo iubetur a Rege reddi ecclesias S. Jacobi et S. Mariae Magdalene. In istis ecclesiis Jesuitis licet peragere officia divina.

in dies consultantibus. Ad sextam Kalendas Aprilis, cum videret capitanus in dies rem protracti, statuit nihil eo die se gustaturum, quoad usque regium mandatum exequeretur, idque civibus intimavit, statuerent in utramque partem, quod placeret, hic sibi iam standum. Decreverant vero iam pridie toto die in praetorio sedentes ministris praesentibus et m. domino Fahrensbachio⁹⁹ restituere templum. Respondet ergo capitaneo, statuisse se iam templum suae regiae maiestati tradere, visa tamen prius sacerdotis commendatione et Patribus omnino exclusi. Traditae sunt claves capitaneo, et is nullo comitante senatore templi utriusque possessionem accepit, et reverendo domino Erthmanno Tolgsdorff tradidit. Sequenti die egit praedictus capitaneus de domibus et aedificiis in coemiterio s. Jacobi similiter restituendis, sed Rigenses solemni more suo post longas et diutinas tergiversationes tandem eidem d. Erthmanno restituerunt, ita tamen, ut eum ad se vocatum monerent, per coemiterium liberum civibus transitum permetteret, Eucharistiam per civitatem infirmis non deferret, nullum cum Patribus commercium haberet. Dominus Erthmannus expiato templo divina in eo catholicò ritu iterum exercere coepit magno catholicorum omnium gaudio, organis et musicis Deo laudes decantatae, campanae compulsatae. Visum ita fuerat suae regiae maiestati, ut quandoquidem Rigenses extrema potius experiri, quam Patres admittere statuisserent, prius quomodo docunque saltem ex manibus eorum templum eriperetur, facilius postea fore Societati restituere. Et Dei providentia ac singulari favore, quem semper Societas in his turbis experta, factum etiam hoc est, ut collegii negotium etiam ad regni comitia reiectum sit. Tunc enim melior facta est restitutio, quam si nunc per impetum factum fuisset, ut ex infra dicendis apparebit.

Nunc, quae huius anni sunt propria. Continuerat mandatum regium, ut nostris quoque fas esset exercere munia Societatis in templo d. Jacobi, quod tametsi vehementer Rigenses impedire conati sunt, omnes tamen molestiae superatae et ad hoc res deducta, ut quoties liberet, divina in civitate officia exerceremus. Ruina per obitum P. Vincerii restaurata est adventu P. Andreae Busau¹⁰⁰, et illa, quae antea feliciter fuerant inchoata circa animarum salutem, hoc anno nihilominus feliciter perfecta; multi ab haeresi abducti, plures in fide catholica confirmati, plurimi ad meliorem frugem per generales confessiones adducti. Accessit parochia Uxkulensis, 16 millia passuum ab urbe dissita; eam iam amplius 30 annis lutheranae sectae minister administraverat. Cum vero iam bona illa a Rigensibus in manus catholici cuiusdam domini pervenissent, nostri amandato ministro populum catholico ritu imbuerunt, duratque gratia Dei in hodiernum diem in fide tunc suscepta. Scholae quoque in arce restitutae; horti 14 a civibus recuperati. Illud memoria dignum. Festa sanctorum lutherana haeresis hactenus aversata fuerat Rigae, hoc tamen anno festum Severini diem celebrare instituit. Oc-

⁹⁹ Georgius Fahrensbach, habuit manipulum militum, quo pugnavit in Hollandia pro recuperanda libertate, postea duxit exercitum suum, qui maxima ex parte ex Germanis constabat, contra Tartaros in Russia, rex Daniae eum dominum Osiliae fecit, dein in ministerio Stephani Bathorei se et suos dedit. Cf. L. Arbusow: Die Geschichte der Rig. Stadtbibl., p. 12.

¹⁰⁰ Andreas Busau, Pruthenus, natus Braunsbergae circa 1555. Societatem ingressus ibidem 1575. Praefectus seminarii et concionator Braunsbergae, postea concionator Claudiopoli et praefectus studiosorum. 1590 venit Rigam.

casio eius fuit: venerant, ut diximus superiori anno, commissarii a rege missi Leo Sapieha, cancellarius, et Severinus, quidam calvinianae haeresis acerrimus propugnator. Is, cum regia auctoritate restituere debuisset nostros iamque in eo negotio multum desudaret Sapieha cancellarius, alter astu contra mentem regis afficit, ut Societas suis sedibus non restituatur. In paeclaram rei memoriam nomen tanti viri calendario in locum s. Severini, pape et martyris, inseruerunt, eo modo, quo solemnia festa inseri consuevere, et diem calviniani hominis lutherani, cum sint ipsi, annua solemnitate obeunt.

Annus 1591.

Restituto templo d. Erthmanno Tolgsdorff et ad catholicum ritum utcunque iam adornato Anna Nötken, ultima monialis, in suprema aetate constituta, cum iam multis annis pedem extra septa monasterii nunquam extulisset, tantoque gaudio animi repleta est, ut in dies s. Jacobum visitaret sacraque et conciones in eo audiret, confluente ad eam frequentia populo et tamquam prodigium admirante. Festo animarum die, cum divinum officium tribus amplius horis in ecclesia protraheretur, illa, vix ossibus haerens, terrae fixis genibus adhaerebat et nullo se fulciens scanno perseverabat, ut mirum videretur, quomodo tam annosa virgo tanto tempore, ne loco se movens, in frigore durare potuerit. Absolutis divinis gratias agebat maximas Deo, quod ita eam eo die exhilarasset, ut officium et cantilenas, a 50 annis non auditas, audire potuerit. Mense Januario huius anni cum publica regni comitia Varsaviae haberentur deque nostrorum restitutione ageretur, in morbum incidit, sic tamen, ut tota infirmitate nullum signum doloris ostenderet, vocato ad se d. Erthmanno, post peccatorum confessionem rogat in eodem eam sepulchro condi curaret, quo Adelheidis Wrangell, quondam abbatissa, iaceret, quem locum sana eidem domino iam ostenderat; deinde sine tumba more aliarum virginum asseri impositum corpus humi mandaretur. Efficeret etiam, ut mortua a nullo unquam homine, maxime externo aut haeretico, conspiceretur, quod fieret, si faciem sudariolo consui iuberet. Agoni proxima perpetuo submissa voce psalmos recitabat graduales ad singulos versus signans se cruce et pectus tundens. Cumque matronae circumstantes dicerent, non posse eam mori in lecto, apprehensamque vellent in terram deponere, collecto spiritu dixit: Sinite, vultisne me citius mori, quam Dominus meus? Deficiens viribus plena dierum, sacramentis omnibus munita, vitae et virginum sacrarum Rigensis monasterii finem imposuit anno salutis 1591 octava Januarii, cum vixisset annos 110, in monasterio 80. Quantum haec pertulerit ob monasterii et fidei catholicae defensionem, colligit Lector ex iis, quae supra diximus. In extrema aetate senio simul et morbis debilitata, nunquam tamen in animum inducere potuit, ut vel in minimo religiosae vitae statuta et monasterii consuetudines desereret. Mortuae cadaver nullum circumfusis horrorem incutiebat, sed facies multo elegantior, quam viva fuerat, apparuit. Fassus est ipse d. Erthmannus se extraordinariam animi voluptatem in mortuae virginis funere sensisse. Petita d. Erthmannus fideliter ei servavit, namque sepulchrum Adelheidis Wrangell, quondam abbatissae, effossum inventumque corpus, integrum et immotum, longos et flavos capillos, supra asserem, ubi sepulta fuerat, ex quorum contactu inusitata voluptas intuentium animos

occupavit. Ibi appositum corpus Annae Nötken, ut quae in vita coniunctissimae et in fide catholica tuenda coniunctissimae fuerant, mortuæ etiam simul quiescerent. Facie eius tela consuta, ne eam ullus mortalium amplius conspiceret, cum tumulo imponeretur, tela expansa a quatuor finibus eousque tenebatur, donec corpus terra obrutum esset, tunc linteo ablato turmatim circumdabant Rigenses tumulum, curiosius eam videre cupientes, cumque praeter terram nihil viderent amplius, confusi abierunt. Hic licet mirari divinam clementiam, quod hanc virginem post omnes alias et ad illud tempus servare voluerit, quo serio de Societate restituenda Varsaviae agebatur: si enim citius sublata fuisset, Rigenses et templum et monasterium occupassent, et maiori difficultate ex eorum manibus eripi potuissent. Vivente ea, quaesitum est, ut quandoquidem iam sola superesset, diceret, si quid sciret, in utilitatem monasterii et futurum collegii bonum. Dixit immunitates et libertates et maxime de libera lignatione subditorum nostrorum Blumenthalensium in silvis Rigensibus, quae omnia ex ore dicentis publicus notarius exceptit, inventarium etiam rerum confectum, quae postmodum omnia collegio cessere. Interea Rigenses, mirum dictu, quantum Societatis redditum impeditre conati sunt, iam procerum animos muneribus delimendo, iam hinc inde etiam ad exterros reges cursitando. Praevaluit nihilominus aequitas et ipso Agnetis die sacro publicis in comitiis solemne decretum sua maiestas de Patribus in integrum restituendis tulit omnium senatorum, etiam a fide catholica alienorum, calculis approbantibus. Multa ibidem in laudem Societatis, multa in propositi nostri commendationem a præcipuis senatorii ordinis viris, magnifico præsertim domino Leone Sapieha, cancellario Lithuaniae, dicta. Præcipua decreti clausula sic se habet:

Decrevimus autem prout et decernimus per præsentes templum s. Jacobi et monasterium s. Mariae Magdalena, intra moenia civitatis nostræ Rigensis situm, cum omnibus ad ea attinentibus, fundis, dominibus, censibus et sacra supellectili vigore transactionis inter civitatem Rigensem et serenissimum antecessorem nostrum Stephanum factae, necnon vigore fundationis eiusdem antecessoris nostri Patribus Societatis Jesu perpetuo deberi. Ad eosque legitime pertinere tenerique citatos proconsules, consules totamque communitatem civitatis nostræ Rigensis, quamprimum eo nomine requisiti fuerint, eadem templo cum omnibus, uti præmissum est, fundis, attinentibus et censibus, tam iis, qui ad ea antiquitus spectant, quam qui ex ordinatione serenissimi Regis Stephani debentur, et per citatos retenti sunt, necnon cum rebus omnibus ablatis et omni sacra supellectili Patribus Societatis Jesu, tamquam inique et sine ulla illorum culpa electis et spoliatis, integre restituere eosque in pristinam possessionem pacificam eorundem templorum mittere, neque imposterum eosdem Patres impedire, quominus cultum divinum more et ritu catholico pacifice exerceant et in illa civitate nostra securi versentur, suisque sedibus et iuribus perfruantur. Insolentias autem, si quas inquieti homines in eosdem Patres excitare voluerint, civitas et magistratus Rigensis pro sua potestate et auctoritate compensare debet ac tenebitur sub alia simili paena quinquaginta millium aureorum Ungaricalium toties, quoties præsenti decreto nostro et omnibus eius articulis et clausulis satisfactum non fuerit, fisco nostro irremissibiliter succumbente. Pro damnis autem et iniuriis, quas in sui

electione Patres praedicti passi sunt, salvam eisdem actionem reservamus praesentis decreti nostri vigore, etc.

Decretum ita latum Varsaviae in Livoniam pervenit 4 Nonas Martii, datumque negotium a sua regia maiestate m. domino Matthiae Lienek, praefecto Novogrodensi et Uxkulensi, viro catholico et nostri studioso, ut quamprimum suum sortiretur effectum. Et iam iamque promulgandum erat, cum superior monasterium ingressus, futuras Sociorum habitationes invisens, sacrum ibidem celebraret, accurrit mox secretarius civitatis cum aliis duobus nos contra responsum regis facere, cives moleste ferre et protectioni renunciare vociferans, caveremus nobis, si quid acciderit, nostrae id culpae ascriberemus. Ipsos potius, aiebant [l.: aiebat] P. superior, contra regium edictum nodum in scirpo quaerere, cum fuerit sacrum privatum, iamque noverint omnes, quid in edicto contineatur, acceptare se tamen monitionem ostendebat et expectaturum, donec mandatum promulgaretur. Nec segniter mandata peregit praefectus, adiutus ab alio praefecto Treidanensi d. Petro Stabrowski, insigni calviniano, nullam ut Rigenibus differendi amplius redditum nostrum fecerint potestatem. Multa quidem illi praetendebant: provocationem factam (nam post edictum supra memoratum a comitiis ad comitia provocaverant cachinnis prudentum explosi), tumultum populi, sed graviter reprehensi, maxime ab haeretico capitaneo, mulctam postulanti subito, ni faxint. Manus imprimis dedit senatus, populo etiam postmodum herbam porrigente. Libet hic quorundam sententias a veritate quasi expressas attexere: Si, inquiunt quidam ex civibus, papistica religio in civitate nostra locum habitura est, quin potius viros doctrina et integritate conspicuos admittimus. Tumultum obiicentibus responsum ab aliis: Experientia docti novimus Jesuitas non fuisse auctores tumultuum, quippe pulsis iis longe gravioribus seditionibus exarsisse rempublicam exactionibus non ferendis, intestinis insidiis regia maiestate offensa, tantum non ad excidium deductam. Itaque ex arce evocati Patres (quinque fuere et fratres quatuor superiore P. Theodorico Westphalo) templorum ac domorum pristinam possessionem post quintum exilii annum anno 1591 Aprilis die 26, domino Erthmanno Cracoviam ad novitiatum nostrorum discedente, receperunt. Ab eo tempore res magis fuere pacatae habitaeque in utroque templo et sacello b. Virginis semper triples conciones: Germanica, Polonica et Lothavica. Conversatio tamen cum civibus metuentibus videlicet invidiam difficilior reddita. Scholae quidem apertae, sed severe admodum est cautum, ne quis civium filios nostrae disciplinae committeret.

Annus 1592.

Restituta Societate confusi sunt multum nonnulli, maxime vero ii, qui per ludibrium dicere fuerant soliti, citius turres civitatis per aëra volaturas, quam Societatem redditram. Obticuere adversarii omnes, cum pacata viderent omnia circa monasterium, cuius habitationes hoc primum anno Patres feliciter occupaverunt¹⁰¹. Accessit initio Januarii P. Georgius von der Awe¹⁰², novus collegii rector. Is, ut numerum nost-

¹⁰¹ Cf. E. Kurtz, p. 76—78. Senatus Rigensis magnam ostendit erga collegium benevolentiam. „Auctoritas senatus efficaciter sacerdotes catholicos in apostolatu iuvat“ (Kurtz, l. c. p. 79).

¹⁰² Georgius von der Awe, Borussus, natus circa 1562, Societatem ingressus 1574, 1592 rector collegii Rigensis.

rorum auctiorem redderet, impetravit collegio Rigensi domum probationis adiungi, factus est ipse etiam tyronum magister, adiuncto sibi P. Fabiano Quadrantino, qui Cracovia cum novitiis advenerat; horum ut fervor, ita nonnullorum casus collegio attulit emolumentum, ut paulo inferius dicam.

Rigenses, quam sub Radzivillo cardinali inchoaverant causam, fermenter nunc sunt prosecuti de braxatione cerevisiae subditis nostris prohibenda, vi enim et armis, non sine collegii detrimento, eam impediabant¹⁰³. P. rector, tum ut fomitem aversionum tolleret, tum etiam ut vexationem redimeret, interponente se reverendissimo domino Ottone Schenking, episcopo Vendensi, contractum cum senatum iniire coactus est, ita ut subditis cocturam interdiceret, ipsi vero duas tabernas liberas collegio relinquerent; duravit hic contractus usque ad annum 1600 cum collegii dispendio. Postmodum permissa iterum subditis libertas contractu expirante. Rigenses ad solitas iniurias et violentias conversi, donec tandem res penitus a serenissimo, ut supra dixi, composita est.

Adiacet d. Jacobo sacellum b. Virginis muro solum ab ecclesia distinctum; illud Rigenses in prophanos usus converterant, illud a nostris in pristinam formam est redactum et sodalitatis Deiparae usibus ac Lothavicae gentis concionibus destinatum. Anno 1605 cum in dies populus ille numero cresceret, nec iam locus amplius auditores caperet, translata est concio Lothavica in templum s. Mariae Magdalene, Polonis vero ut paucioribus assignatum sacellum. Templum s. Mariae Magdalene, vetustate obfuscatum, picturis et fenestrarum novis exornatum, devotioni tyronum servit. Ex iis quidam, cum anno 1594 expletis tyrocinii annis dignitates, quas animo conceperat, relicta vocatione esset consecutus, praepositus Wolmariensis factus, omnium odia in se concitavit, ab omnibus contemptui habitus, nihil unquam ex animi sententia, quod ipse postmodum saepe deploravit, perfecit, donec tandem in patriam profectus, misere in flore aetatis spiritum exhalaret. Alterius longe terribilior fuit exitus, Raphaelis Wasielewicz. Erat is natione Ruthenus e districtu Polocensi egregiis alioquin donis a natura efformatus, verum paulo inconstantioris ingenii. Expleverat prope biennium in tyrocinio, cum spem concipit adeundi wladicatum (nos episcopatum dicimus) Polocensem, si propositum vitae genus desereret. Instat importune petitque dimitti, vix domum pervenerat ad amicos, cum animi causa silvam ingressus videre voluit operarios arbores in aedificium sternentes, iacuit ex ea parte, qua minime periculum videbatur, et obdormivit. En trabs grandis in eum minatur ruinam, acclamat rustici, prosilit ille semisopitus, et dum effugere vult, magis incidit, comprehendens inter absctae arboris stipitem, ruens lignum per medium momento divisit, colligunt membra dissipata famuli et cum luctu domum referunt.

Fructus animarum extraordinarius urbem intra vero hoc memorabile. Honesti civis filius multis annis morbo caduco laboraverat, spe frustrata a medicis. Primarius urbis haereticus consilium dat, ad Patres ut ducatur, venit et divina opitulante gratia per sacri olei unctionem et aquae lustralis aspersionem, principio quidem non omnino, sed tamen multum adiutus est, nam neque tam crebro, ut antea, neque tam vehe-

¹⁰³ Cf. Documenta in Archivo civ. Rigensis, Arch. exter. cistae 7—17 praesertim c. 13,30 de 30 Nov. 1592.

menter collidebatur, cum secundo veniens eisdem sacris mediis usus fuisse, perfectae sanitati est restitutus. Alter mercator chyrographo se cacodaemoni obstrinxerat, nec iam miser ab infestatione et crebra daemonum oppugnatione valuit liberari, venit tandem ad collegium, exponit, quod erat ministris se destitutum et derelictum, opem ferremus misero, quam possemus; huic quoque media spiritualia adhiberi coepit, et fuisse Dei bonitate adiutus, nisi defuisse constantia ipsi in proposito: odorati enim ministri eum apud nos remedia quaesivisse, illico hominem abstractum ablegant, ut in hodiernum diem, ubi lateat, sit incomptum. Multi alii quoque sacrarum rerum virtutem sunt experti ita, ut ipsi haeretici nonnunquam lustralem aquam, thus benedictum etc. petunt venerint. Nonnulli (quod novum hactenus in Livonia) per spiritualia Societatis exercitia exculti, inter quos ipse reverendissimus episcopus Vendensis magna cum haereticorum admiratione dicentium Jesuitas ipsos regni senatores quasi vinctos, ne pateat ulli ad eos accessus, detinere. Idem non raro conciones in templo nostro infulatus frequenti auditorio habuit. Libenter nostrorum opera in visitationibus episcopatus utitur, praesertim in gentilitiis superstitionibus et haereticis revocandis, verum cum his posterioribus maior fuit difficultas.

Annus 1595.

Cum Livonicae nobilitati in iudicandis provinciae causis sua regia maiestas commissarios suos praefecisset, illique summa cum potestate Vendam appulissent, mandatum ab iisdem, ut templum haereticis Lemselii (civitas ea est prope Baltici maris litora) adimeretur. Negotium datum m. d. Stanislao Kos; effecit ille sat feliciter, haereticis nihil contra hiscere audenteribus. Patres, mox advocati, prima ibi religionis catholicae semina iaciunt et populum illum magna ex parte ad Ecclesiae gremium revocant. Sed quoniam remotiores erant, quam ut visitari frequentius apte possint, Patribus discedentibus inimicus homo superseminavit zizania. Post aliquod tempus, cum novellam illam vineam iterum visitaret unus e nostris, reperit totam nobilitatem loci illius in armis. Pater, more suo in ecclesiam ingressus, aptat, quae sacrificio necessaria erant, subsequitur turma, militari furore, bombardis armata et gladiis, Patrem aram adornantem circumdant, hortantur, ut exeat, nisi maiora experiri velit; cum negaret Pater et regiam auctoritatem allegaret, ipsis bombardas intentant, persistit nihilominus noster, mortem potius eligens, quam templum haereticis, animas tartaro reddere; illi arreptum extra ecclesiae limen exturbant, munitoque seris templo, scilicet cum praeclarri facinoris triumpho abeunt. Pater de violentia et, quod inermem sacerdotem aggredi ausi fuissent, protestatus, in alium locum convocatos catholicos confirmavit. Haeretici vero ecclesiam vi occupatam tenuerunt ad belli usque Suetici finem, postmodum iterum occupata a generoso d. Joanne Farensbachio, catholicis cessit usque in praesens.

Annus 1596.

Sequentibus annis, ut et his proxime praeteritis, pacem utcunque collegium a Rigensibus habuit, praeterquam quod acerrime suos ab ecclesia et disciplinis nostris, nunc admonitionibus publicis, nunc occultis observationibus arcerent. Accidit, ut vir e primaria nobilitate Curlan-

dica, lutherana labe infectus, d. Joannes a Lüdinghausen, dictus Wolfius, filios suos nostris erudiendos traderet eo, quod triennio in scholis haereticorum consumo nihil penitus in litteris aut bonis moribus profecissent. Hinc se ministri vehementer opponere et omnem lapidem movere, ut a proposito hominem averterent, sed ubi nihil efficiunt, per syndicum civitatis Hilchenium, principem Curlandiae, similiter lutheranae sectae cultorem, molestant tamdiu, quoad ille imponeret parenti, ut filios avocaret. Avocat invitus parens, ita tamen, ut statim eos extra provinciam ad collegia nostrorum mitteret. Inde reversi et catholica pietate optime imbuti, singularia industriae suae indicia praebuere, nam et parentes ipsos boni filii et multos de consanguineis, subditos omnes, haeresum tenebris erutos, in luce Ecclesiae constituerunt, et adhuc, quae Dei clementia, pergunt inter mille Curlandiae Livoniaeque persecutions. Hi primam e nobilitate glaciem fregere, et anno 1618 primam in Curlandia ecclesiam suis sumptibus, magno suo et confinium catholicon emolumento et fructu extruxere. Pueris Rigensium die quodam sub concione fenestras templi nostri lapidibus quatentibus, apprehensus unus ex iis, senatui erat sistendus primo, post emendationem promittenti paena donata est; intellexit hoc senatus et sponte sua conquisitos carcere mulctavit, non ut petulantiam cohiberet, sed ut a templo nostro ceteros deterreret; apparuit hoc postmodum in pueris, qui tametsi negotii causa a parentibus in collegium mitterentur, adigi non potuerunt, ut intrarent, eo quod dicerent, qui collegii ianuas semel intrarent, in perpetua captivitate detineri. His ineptiis et terricula mentis non pueri tantum, sed etiam aetate provectiores a nobis et consuetudine nostra absterrentur. Verum compensat Dominus passim defectum hunc extra urbem, ubi invitis etiam heris et parentibus famuli et pueri, dummodo sacerdotem nostrum conspiciant, accurrunt. Puella quaedam, domino haeretico instigante, ministro confessa, panem coenae acceperat, mox stimulis conscientiae agitata, ejectum ex ore canibus devorandum proposuit; accurrit postmodum ad nostrum inadvertente hero sub praetextu vituli cuiusdam quaerendi, quem ex conventione pastorum curaverat in silva quadam non ita remote a templo relinqui; interea arx clauditur, illa peccata confessa catholice communicat, et ad arcem cum vitulo revertitur. Eiusdem heri filia, invita in haeresi ab utroque parente detenta, quamprimum per nuptias parentum curam evasit, aperte se catholicam pronunciavit, parentibus et marito haeretico necquicquam frementibus.

Annus 1597.

Anno insequenti insignem Societas laudem meruit in publico quodam inter episcopum et capitulum negotio composito. Viguerant a prima episcopatus fundatione inter episcopos et capitulum graves discordiae ratione bonorum capitularium, non sine insigni catholicae rei detrimento haereticorumque scandalio, tentata a multis ante fuerat compositio, nunquam tamen perfecta, quoadusque P. rector Michael Ottonius Becanus¹⁰⁴. hoc anno Wolmariam discedens, feliciter rem inter utrosque transegit, et, ut firmiter stabilita pax coalesceret, inductus reverendissimus

¹⁰⁴ Michaël Otto Becanus, Hollandus, natus 1550 in Beek (Hilvarenbeek) diocesis Sylvaeducensis in Hollandia. Societatem ingressus 1570. Cf. Rostowski, p. 205, 222; P. Kroess: Geschichte der Böhmischen Provinz, Wien, 1927, p. 24—53.

certa bona capitulo et canonicis assignavit. Episcopus hoc pacto magis collegium et Patres suspicere coepit, Rigam veniens domum nostram pro humanitate sua et insigni animi propensione invisit, exceptus est a discipulis oratione gratulatoria, quorum ingenio atque indoli cum in praesentia bona omnia precatus est, tum vero domi apud suos hospites adiunxit: Utinam orationi hodiernae praecipui quique affuisser cives, ut viderent, quam sancta apud catholicos est iuventutis educatio, quanta reverentia erga eos, qui in Ecclesia Dei sacramenta administrant. Neque enim haeretici nostri suos ministros honore aliquo singulari aut observantia prosequuntur, ut uno isto facto licet cognoscere¹⁰⁵. Unus e fratribus, collegii emptor, mane forum adiens marsupium invenit, sex annulos aureos, lapides pretiosos aliquot et nonnihil pecuniae continebat, amiserat hoc mulier quaedam civis. Rem perditam haberi in collegio scripto p[ro]ae foribus templi affixo indicat P. rector, tota civitate fidelitatem Patrum et ingenuum candorem efferunt et collaudant. Accurrit mulier tribus comitata civibus, recenset amissa, repetit inventa, largum inventori p[re]mium expromit; negatur opus esse p[re]mio, res compertas, ut tollat, iubetur. In caelum illa efferre virtutem nostram, atque ad suos conversa: Nihil, inquit, simile in ministris nostris, hi viri sunt viri boni, hi veri christiani, nunquam ego haec inventore ministro recuperassem, in splendorem uxoris haud dubie redigisset. Plures sunt huiusmodi notae, quibus ministri etiam a suis sectatoribus ornantur, verum cum per se sint manifesti, pluribus exemplis ut declarentur, non egent¹⁰⁶.

Annus 1598.

Ad reverendissimum, cuius supra facta mentio, redeo. Insignis eius et his in locis non visa haereticis boni p[re]esulis apparuit modestia et singulare humilitatis exemplum. In templo nostro 12 pauperum pedes in habitu pontificali abluit haereticorum spectaculo lacrimantium et admirantium caeremoniae maiestatem. Die Resurrectionis omnes caeremonias ipse scienter et decore peregit. Concionem inflatus Germanico sermone habuit, stabat in medio templo circumfusa haereticorum multitudo, eximia suavitate p[re]esulem disserentem audientes, non haereticos, sed catholicos iam factos diceres: nec multi multum a via salutis aberant; intellectum enim ex certis civibus plurimos eorum esse, qui catholicam fidem obviis ulnis amplectenterentur, nisi timore quodam humano et persecutionum metu absterrerentur. Nihilominus nobilis quidam clam ad collegium veniens de catholica fide amplectenda serio et diu est collocutus, uxorem quoque ad id inducturum se promisit. Quod idem ab alio cive paulo ante hunc factum fuit. Alter ultro venit ad collegium et duas casulas sat pretiosas, quas e templo aliquo olim acceptas domi suae occultaverat, nobis dono dedit, quarum altera ex holoserico rubeo, altera e serico violaceo, utraque insignibus crucibus ante et retro antiquo more decorata fuit. Studiosi vero non pauci clam nostros accedeabant petentes, ut privatim instituerentur, p[re]ceptores suos ignaros et qui ventris solummodo, non discipulorum curam gererent cau-

¹⁰⁵ Cf. E. Kurtz, p. 104—105.

¹⁰⁶ Cf. E. Kurtz, p. 102—103, 108.

sati. Fuit inter eos Hermannus quidam Samsonius¹⁰⁷, abiectus puer, nunc civitatis primarius minister, gratiam, quam tunc expertus est, nunc tum lingua, tum calamo mendaci perstringendo catholicos reddit. Femina quaedam adeo infensum gerebat animum in Patres, ut diceret visuram se diem, quo nostri per lictores civitate pellerentur; en reperitum flagellum Dei in feminam malesanam: ipsa enim brevi ob infanticium capite truncata est, idque praeter morem prope collegium nostrum.

Tyrocinium, quod cum collegio coniunctum supra diximus, numero et pietate semper floruit. Uni ad novitiatum tendenti mater in ultimo digressu cilicum et disciplinam dedit, ut sic armis spiritualibus Christo militaret. Alterum mater eiusmodi litteris ad religionis ardorem incitavit: „Accepi, fili mi, laetissimum de tua vocatione nuncium, et supra quam dici potest gavisa sum in Domino: ipse enim tu nosti, fili mi, desiderium meum, quomodo nihil aliud cupiam in universo mundo, quam ut et tu et ceteri duo fratres tui fideliter Deo ad finem usque serviatis, hae meae sunt divitiae, hi thesauri longe optimi; neque enim alias divitias aut thesauros quaero praeter hos. O quantum gaudium concipiet cor meum, fili charissime, si quemadmodum vocationem, ita et perseverantiam tuam intellexero: si, quod absit, te vacillare, aut post tergum aspicere didicero, quid mihi reliquum erit praeter lugubrem mortem et triste sepulchrum? Quamobrem rogo te, si vere filius meus esse vis, ne me contristes matrem tuam. Sis fortis et invictus in incepta militia, certa viriliter, veniet tempus, quando aeternam coronam de manibus Christi adipiscere. Iam te materna mea benedictione prosequor, iam te trado, offero, do, dico, fili mi, Domino Deo ac Creatori meo. Vulneribus Christi Domini ac Salvatoris mei te insero atque immergo, ut iam non sis meus, sed eius, qui te creavit atque redemit, cui uni placere studeas.“ Haec de novitiis¹⁰⁸.

Nihil hic de perpetuis excursionibus nostrorum, deque fructu earundem dico, cum eae omnibus annis communes fuerint, atque in dies magis magisque profecerint, ita ut quocunque tota Livonia ad Dei gloriam et Ecclesiae Romanae augmentum factum est, hoc collegio Rigensi referendum sit, cum alias pauci admodum sacerdotes externi, religiosi vero alii nulli in Livonia hoc tempore fuerint. Itaque infantes baptizati, rudes instructi, excisae arbores, quibus divini cultus tribuebantur, matrimonio coniuncti et, quae antiquissima fuit huius provinciae consuetudo, apostoli in patronos pro tota vita ipsis exposcentibus distributi. Solet enim populus agrestis, ubi sacerdotem videt, occurrere et apostolum aliquem rogare sibi assignari, illum praecipua singuli veneratione colunt, eius festum diem sacrosanctum habent, eum in omnibus tutelarem et patronum invocant, neque ullus sponte aut sorte apostolum sibi eligit, sed a nostro sacerdote assignatum diligenter observat. Et apparet mira simplicis plebeculae erga fidem catholicam propensio, ministros haereticos de-

¹⁰⁷ Hermannus Samson, natus 4 Martii 1579, Rigae, studuit in Rostok et Wittberg, 1608 venit Rigam, inspector scholarum civitatis, praedicator ad ecclesiam cathedralem, a Gustavo Adolphо factus superintendens totius Livoniae. Indefesse oppugnavit tum verbis, tum scriptis catholicos et praesertim Jesuitas, apud quos ut puer humaniora didicit Rigae. Fundavit Rigae academiam et docuit theologian. Mortuus 16 Decembri 1643. Cf. C. A. Berkholz: Hermann Samson, Riga, 1856; G. Kleeburg, p. 110.

¹⁰⁸ Cf. E. Kurtz, p. 121, 122.

testantur, ad nostros catervatim accurrunt, in festis praesertim b. Virginis salem, aquam, caepas, allium, thus ad benedicendum apportant, aut benedicta a nobis contra morbos et beneficia petunt. Non postremus collegii huius fructus, quod non solum totius fere provinciae agricolae ad fidem conversi, verum nobiles et cives sensim ad fidem et caeremonias assuescant, advenae catholici sacerdotes sacramenta inveniant. Verum fuit hoc durante pace, bello vero cuius sequenti anno iam aliqua facta initia cursus laborum nostrorum praepeditus.

Annus 1599.

Visum est P. provinciali Friderico Barscio¹⁰⁹ bona collegii et singulorum praediorum fines visitare ac renovare, ne subsequenti tumultu bellico limites penitus interirent. Datum negotium duobus Patribus, qui convocatis antiquoribus rusticis (quorum in limitibus discernendis praeципua est auctoritas apud Livones) multo labore silvas et nemora agrosque praediorum circumiere, signa in monialium litteris expressa perquisiere. Multa diuturnitate temporum neglecta, multa vetustate consumpta invenere, nonnulla penitus sublata. Inter cetera fuit in vicinia Pariensis praedii vir nobilis, vulgo Wigandt dictus, huius antecessores demolito scopulo magnam sibi terrae partem per media monasterii bona usurpaverant, magna cum iis et diuturna actio fuit, ut anno 1615 cum negotium apud suam maiestatem compositum fuit dicemus. Idem actitatum in aliis praediis.

Cum iam omnino rumor belli invalesceret et Polonicus exercitus subsidiarioꝝ circa Rigam praestolaretur, vectae sunt venum (ut alias) ex praedio Pariensi picis tonnae 12 ad collegium; insignem haec res materiam calumniandi obtulit Rigensibus; spargebant enim passim, conspirasse cum milite Polono Patres; ille ut civitatem extrinsecus aggredieretur, hi intrinsecus pice accenderent. Eo perventum, ut non populus solum, sed primarii etiam viri errori subscriberent, quin et milite et armis collegium refertum credebant. P. rector, ut fabulam tolleret, picem illico evehi curat. Mittitur interea syndicus cum aliquibus e senatu ad collegium exploratum rei veritatem, per collegium ad interiora quoque cellaria ducti, cum nihil reperissent, insigniter confusi abiere.

Habita etiam solemnis disputatio in arce Mitaviensi inter P. Michaelem Becanum¹¹⁰, collegii rectorem, et Paulum Oderbornium, ministerorum Curlandiae superintendentem, ad instantiam illustrissimae dominae Annae Ketler et matris eiusdem, Curlandiae ducissae, quam ea oc-

¹⁰⁹ Fredericus Bartsch, natus Braunsbergae, Societatem ingressus Romae 1572, studuit theologiae Viennae, 1587 laureatus Vilnae. Docuit Braunsbergae et Posnaniae theologiam et polemicam. Rexit collegia Braunsbergae et Vilnae, administravit provincias Polonam et Lithuaniae magna prudentia, confessarius regius novem prope annos in aula Sigismundi. In castris apud Smolencium contagioso morbo correptus occubuit 3 Kalendas Decembris 1609 aetatis 60, Societatis 37, sepultus praesente rege Vilnae in ecclesia S. J.

¹¹⁰ Mich. Otto Becanus: Ein Gespräch von der religion, auf dem fürstlichen Hause zur Mittaw, zwischen M. O. Becano S. J. und Paulo Oderbornio superintendanten in Curlandt in gegenwärtigkeit beider durchleuchtiger Frawen und Fürstinnen mitt ihrem Hoffgesind... gehalten A. D. 1599 in Augusto, Wilna 1605 (Pag. 22, in 4, rarissimum, Rigae, in bibl. terr. 23306).

cassione conversam voluit; duravit ea praesente praecipua nobilitate Curlandiae in quartum diem, magna cum catholicorum laude, quae quoniam typis excusa, nihil est, quod de ea amplius dicamus¹¹¹.

Annus 1600 et 1601.

Bellum Livonicum inchoatum felicem laborum nostrorum cursum etsi non interruptum, praepedivit tamen non modice. Cuius originem, causas et successum, cum huius loci non sit, supervacaneum est referre. Illud solum, quod aliquam exercendae virtutis occasionem praebere Patribus potuit, aut quae in castris Polonicis, ubi duo nostri¹¹² assidue fere labore in animarum salute occupabantur, contigere, breviter ad rei memoriam hic commemorare omnino est necesse. Horrenda illa quidem et quae vix fidem apud posteros invenient, iusto tamen Dei iudicio peccatis exigentibus talia permitta, ut Livones Moscovitico flagello nondum emendati, Suetico demum consumerentur. Cum enim nobilitas fere tota in haeresi mordicus persisteret et diuturniori pace copia rerum afflueret, factum quod inde evenire solet, ut in summa libertate et abundantia panis, uti in Sodoma vitam quoque Epicuream et Sodomitis non absimilem ducerent. Longum esset enumerare omnia. Convivia extruebant alternativam, quibus non dies, sed menses insumebant, multi toto anno convivia conviviis terminabant, tanta petulantia et luxu, ut non scyphis, sed dolis in mensam expositis sibi propinarent, ibi vestium luxus, caedes in duellis, oppressiones pauperum, sodomia in laude erant; nulla honestatis ratio, timor Dei nullus, ut mirum non videatur, adeo iustum Dei ultionem in eos desaevisse. Dati primum in reprobum sensum, ut ante a religione catholica, sic nunc derum a legitimis dominis serenissimis Poloniae regibus desciscunt. Cum enim anno superiori cum commissariis regni quaedam non ex sententia composuissent, aversi a regno et proceribus Poloniae Carolum, Sudermanniae ducem, serenissimi regis Sigismundi III patrum, sollicitant, quatenus is in Livonię veniat, se ei dominium provinciae et possessionem tradituros. Nihil moratus ille, ingenti manu Polonis insperatus Livonię intrat, arces occupat, praesidia constituit et tradentibus se Livonibus brevi tempore totam provinciam pervadit. Patres re deliberata tyrocinium Polociam, supellectilem ecclesiasticam Vilnam transferunt, sociorum etiam numerum diminuunt, ita tamen, ut necessarii in collegio remanerent. Haec dum Rigae aguntur, Terpatum ab hoste occupatur, Patres illius collegii in diram captivitatem abducuntur (ubi omnes, uno fratre et duobus exceptis Patribus, mortui, de exilio in patriam caelestem, ut credimus, evolarunt).

¹¹¹ Addamus hic, quae de collegio Rigeni anno 1599 dicta sunt in codice N. 12006, p. 52 (Bibl. Pal. Vindebonena).

Collegium Rigense in Livonia habet adiunctam domum probationis, in quo degunt ex nostris nunc 49. Sacerdotes novem. Praeceptores duo, qui duabus classibus Grammatices primae et secundae praesunt, tertius est scholasticus, qui operam navat conscientiae casibus. Coadiutores temporales 8. Reliqui novitii. Collegium ex fundatione nullis certis lectionibus est obligatum, sed vicarium unum pro templo s. Jacobi alere tenetur. Reditus annuus habet 3000 circiter. Hoc plus minus; ex his detrahendum est, quod ordinarie expenditur in vicarium, factores praediorum, familiam hominum externorum collegio servientium. Hoc circiter 420. Ex residuo ali possunt circiter 40 ex nostris. Sunt vero etiam multa in collegii bonis, quae paulatim ad notabiliter maiorem cultum deduci possunt ita, ut paulatim etiam 50 personis sufficere posse videatur. Debita hoc tempore nulla.

¹¹² P. Petrus Kulesza, de quo ulterius sub residentia Vendensi, et P. Nicolaus Markewicz.

Riga utpote in finibus, quoniam ab hostium incursionibus libera adhuc erat, ibi, cum ruri non licuit, Patrum industria se convertit, idque non sine evidenti Dei favore et animarum fructu. Dominica enim Palmarum m. d. Gothardus Joannes Tysenhausen, ex prima et antiquissima Livonum familia, dominus in Salez et Nabben¹¹³, trium item arcium capitaneus, haeresim, in qua natus fuerat, acerrime propugnabat, actum cum illo ante fuerat, utpote viro alias docto et eruditio, nihil tamen effectum, praeterquam (ut apparuit postea), quod semina iacta futurae conversionis. Nam praeter omnem expectationem missa eleemosyna ad collegium, Patrem rectorem Michaelm Becanum ad se invitat, convocaverat alios quoque amicos et consanguineos haereticos ad convivium. Inter epulas conversus ad Patrem palam se catholicum ex animo et imposterum in catholica Romana Ecclesia velle vivere et mori professus est. Apprehendit convivas omnes stupor, maxime vero cancellarium Curlandiae d. Gotthardi patrum, is tandem a sententia eum avertere volens, temerarium esse factum, dixit, consuleret prius viros doctos lutheranae sectae, curaturum se duos insignes ministros et alios, cum quibus conferret prius, quam fidem mutaret; annuit iussu rectoris d. Gotthardus; sed cum statuto die ministri non comparuissent, Rigam veniens octiduo per exercitia se colligit confessioneque facta Ecclesiae est restitutus, nunc etiam cum laude, non sine suorum dolore, in eadem perseverat. Spectabilis senatus maiori officiorum genere collegium prosecutus, nam et Patri Hyeronymo Dandino¹¹⁴, provinciali, Rigam adventanti consueta civitatis donaria per syndicum Godemannum¹¹⁵, virum doctum et nobis benevolum, misere, florenos item 100 amicitiae et mutui amoris gratia. Syndicus vero suo nomine vas vini collegio obtulit, et quoties se occasio bene de nobis merendi tum coram senatu, tum coram plebe offert, non intermittit.

Interea hostis maxime per Livonię saevire incipit, arces et castella omnia praeter Dunamundam et Rigam nullo prohibente occupat¹¹⁶. Venerat iam Kokenhausum usque et mense Martio civitate capta arcem (in qua se pauci, sed magni animi et roboris viri concluserant et extrema potius perpeti, quam portas reserare pertinaciter statuerant) expugnare non valuit. Magna tunc per Livonię trepidatio, magna calamitas, hostis impune omnia flammis et caede vastabat. Multi nobilium regias partes tueri volentium, infestante itinera hoste elabi non potuere; nec modus erat silvis et latebris se occultandi, cum ipsi provinciae nobiles, quos praefectos militum Carolus constituerat, omnia loca nota et perspecta haberent. Accedebat, quod fames agrestem populum infestabat malorum omnium maximum. Dum haec aguntur, an-

¹¹³ Patres Societatis aedificarunt capellam lapideam in bonis Tysenhausensibus Nabben, ubi pridem arx Ordinis Theutonici erat. Hic erat imago Dei Genitricis miraculis praeclara, quam multi fideles a milliaribus plurimis visitarunt. Tempore Suecorum capella deleta, sed et hodie locum aerae conspici potest. Cf. Adolf Richters: Baltische Verkehrs und Adressbücher I, p. 305; Prof. Paul Kampe: Baznicu celtniečiba Vidzemē 1660.—1710. in Acta Universitatis Latviensis A. P. II, 2. p. 160, 161, cf. etiam Liepupe (Pernigal) p. 146. De primo possessore dictorum bonorum Nabben Joanne Gottardo Tysenhausen cf. H. Hagemeister: Materialien zu einer Geschichte der Landgüter Livlands, Riga 1836, p. 161.

¹¹⁴ Cf. Wielewicki, I, p. 271, 272; II, 29, 31.

¹¹⁵ Dr. Jacobus Godemann, syndicus civitatis 1598, natus Colbergiae. 1604 se Varsoviam vertit, factus est secretarius regius, mortuus Regiomonti 1628. Cf. Böthühr, 533.

¹¹⁶ Cf. Rostowski, p. 199 et Wielewicki II, p. 13.

nunciatur adventare palatinus Vilnensis Radzivillus cum exercitu hostis ferociam repressurus, cui cum obviam procederet episcopus Vendensis adiuncto sibi collegii rectore Georgio von der Awe, tunc collegii Terpatensis exactus rector, parum abfuit, quin ambo in manus hostium incidunt; dum enim Sueci currum episcopi spoliant, episcopus cum rectore eandem cimbam ingressi parvam, necquicquam sclopetis hostium insequentibus effugiunt. Palatino Livoniam cum exercitu ingresso maior facta annonae caritas, neque enim provincia exhausta tantus exercitus sustentari valuit; unde passim milites, qui pabulatum mittebantur, agri colas in silvis captos lento igne e stramine accenso cremabant, ut fate rentur, si quid in visceribus terrae frumenti haberent. Duro hoc tormentorum genere plurimi excarnificati sunt, et omnes, quae supererant, fruges e terra erutas miles absumpsit. Inaudita hinc postmodum subsecuta fames. Circa finem Augusti Kokenhausum recuperatum, qui in arce se concluserant, equis primo consumptis, canes postmodum et feles absumpserant, tandem lora et calceamentorum coria prunis imposita, glij res ultimo et mures absumpserant, glis duobus veniebat Polonicis grossis. Sic infelices illi duraverant antequam ab obsidione liberarentur. Quod in arce, hoc postea per totam Livoniam actitatum, ingemiscente nobilitate, quo splendida illa quandam Livonum convivia devenissent. Praelio commisso septem millia de flore nobilitatis Livonicae interierunt. Inde cum exercitu Runneburgum perrexit palatinus, quod cum aliquamdiu obsedisset, audiens adventare cum recenti exercitu Carolum Sudermannum, cessit in Lithuania sine ordine. Actum iam de Livonia videbatur, nisi m. d. Joannes Carolus Chodkiewicus¹¹⁷ cum 500 Lithuanis et Georgius Farensbach cum 1500 Scotis occurrisse et coniunctis viribus hostis impetum retardassent. Rigenses, ne hosti latibula ante civitatem relinquerent, hortos omnes et totum suburbium incendunt¹¹⁸. Ingens tunc miserorum fletus et eiulatio audiebatur, cum domibus extra urbem accensis, locum in civitate p[re]a multitudine non invenirent. Patres, ut miseris succurrerent et senatui gratificarentur, domos collegio vicinas concessere. Complebantur illae, ut singula hypocausta 7 vel 8 familiae cum liberis et coniugibus occupent. Ceteri ex frondibus tugu riola sibi in coemiterio nostro exerentur. Cingit interea civitatem hostis, sed paulo post, cum adventare serenissimum regem et Zamoiscium, magnum generalem, exercitus Polonici ducem, cum copiis audisset, fuga sibi consuluit. Rex eos insecurus Wolmariam usque, eam cinxit, quod ibidem Carolus, Caroli Suetici exercitus ductor, celeritate nostrorum praeventus se inclusisset. Verum cum continuare obsidionem serenissimus ipse non potuisse, avocatus gravioribus regni negotiis, relecto ibidem Zamoiscio, regni cancellario et generali exercitus duce, ipse Rigam secunda dominica Adventus advenit; et, tametsi viam p[re]a manibus haberet, invisere nihilominus ecclesiam nostram s. Jacobi voluit magna cum Rigensium senatorum et totius civitatis admiratione.

¹¹⁷ Joannes Carolus Chodkiewicz, pocillator Lithuaniae, dux campestris, denique palatinus Vilnensem, gubernator Livoniae et supremus dux exercituum Lithuaniae. Multa praeclara egit studio religionis catholicae amplificandae, domicilia Societatis J. Der pati et Rigae ornavit et stabilivit. Mortuus 1621. Cf. K. Gadebusch: Livil. Jahrbücher II, 1, 58—72, 136 sqq.

¹¹⁸ Cf. Wielewicki, II, p. 21; A. Bergengrün: Eine livl. Relation über die Ereignisse in Livland aus der Zeit 1599—1602 in Mitt. XVII, 97—164.

Incredibilis tunc Livoniam fames exagitavit. Silvae, viae, domorum solitudines cadaveribus passim humanis replebantur: nec erant, qui miseros terrae mandarent, passim a lupis et bestiis vorabantur. Superstites omnes tanquam ad asylum ultimum Rigam confluabant, plateae plenae inedia confectorum; ibantque cadaveribus non assimiles, frequenter in terram prolapsi, animas exhalabant. Senatus certam in eos frumenti mensuram assignat, ex quo pulmentum in dies miseris conficiebatur, quo cum post multorum dierum inediā avidius refecti fuisserent, miserius extinguebantur, et tanto numero, ut et locus et sepelientes morientibus deessent. In solo monticulo ad s. Georgium in unam foveam undecim coniecta hominum millia, in aliis coemiteriis numerum excedit. Alii, cum iam canes et feles deficerent, cadavera e sepulchris, fures e patibulis, latrones e crucibus in escam suffurabantur. Magna gratia fiebat, si ditiori alicui equus aut canis moriebatur, illam mox domum acervatim circumdabant et corpus illud inter se discerpebant. Si forte viator hospitium ingrediebatur, nihil praeter cadavera, simul cum semivivis hominibus iacentia inveniebat; hi cultris mox armati certam sibi ex equo, quantum quis potuit, carnium scindebant. Sic viae reddebantur penitus infestae. Circa Runneburgum latro insignis viatores infestabat, is postmodum captus, fassus est non auri aut divitiarum cupiditate ductum facinus perpetrasse, sed ventris causa, duodecim solum homines intra duos annos occisos se devorasse. Horret animus reliqua, parentes filios et filias, illi e contra parentes, fratres et sorores occisos a se edebant. Puer 12 annorum parentem senem, eadem ductus necessitate, securi percussum comedit. Referebant Patres, qui in missionibus versabantur et extremum animabus auxilium ferebant, inventisse se in hospitiis mortuorum membra, manus, pedes et alias disiectas partes, quas vivi sibi in cibum servaverant. P. Barscius, qui suae regiae maiestati a confessionibus erat, cum e castris Rigam veniret, vidisse se aiebat languidum prae inedia hominem intensissima hyeme cadaveri equino incubantem et dentibus crudas ex congelato equo carnes lacerantem. Huiusmodi epulis refecti postmodum in graves incidebant morbos, tumescebant corpora et nigris replebantur maculis, unde miserae et infinitae mortes.

Patres, quoniam milite nostro circa Wolmariam occupato maior ab hoste securitas dabatur, partiti inter se opus, alii Rigae, alii Lemseli, alii in castris misere morientibus praesto erant: in plateis et compitis confessiones exceptae, mortui sepulti et, quantum fieri potuit, omnibus succursum. Circa Lemselium tantam invenere cadaverum multitudinem, ut, si omnibus sua sepultura foderetur, dies defecissent et pollinctores; quare fossis magnis ducentos, trecentos simul sine numero et ordine terra obrui curarunt. Et quia necessitas magna fuit, ei quoque pro viribus subventum, et quicquid in collegio farinae superesse potuit, in usus pauperum erogatum¹¹⁹.

Annus 1602.

Post discessum regis in Poloniam, cancellarius capta Wolmaria Carolum Caroli vincum misit, ubi ad annum usque 1613 in vinculis permansit. Aliae quoque arces tum armis, tum per spontaneam ditionem

¹¹⁹ Cf. E. Kurtz, p. 148 et 150.

receptae; sed exercitus, frigore et rerum inopia vinctus (neque enim iam quicquam etiam ignibus extorquere ab agricolis potuit) conspiratione facta adversus duces, deserere militiam inchoatam minitatur et plenis vexillis in Lithuaniam remeare. Angebat ea res multum regni primates, cancellarium et commissarios, nec iam ullis promissis avocare eum a sententia potuit. Enituit tunc magna Patris nostri Petri Culesii industria et auctoritas. Is, re intellecta, tintinabulo per castra convocat primarios ad tentorium pro sacro erectum dicitque pro concione tanta animi contentionе et motu, ut omnes in sui admirationem rapiat. Et quod regni commissarii amplis promissis impetrare non poterant, efficit Pater, ut omnes exclamarent, mansuros se non ducum, sed unius sacerdotis auctoritate commotos. Totum exercitum tunc 10000 una concio detinuit in officio, et sacerdos ille ac Societas magnam apud proceres et renipublicam hoc nomine gratiam meruit. Vocatus postmodum a sua regia maiestate cancellarius m. d. Zolkiewski¹²⁰ reliquit campiducem, et cum illo m. d. Joannem Carolum Chodkiewicum, quorum ille etiam diu post avocatus, hic vero infinitis molestiis et incredibili labore reliquas arces, et postmodum etiam totam Livoniam hosti eripuit.

Annus 1603.

Duravit luctuosum illud famis et pestis ceterarumque publicarum cladium tempus et in nostram etiam domum redundasset, nisi piorum eleemosinis adiuta fuisse¹²¹. Matrona quaedam 100 florenos, altera moriens omnium bonorum mobilium ecclesiae s. Jacobi tradidit possessionem. Generosus etiam dominus Joannes Sirnei, tormentorum in bello praefectus, tormento ante arcem Felinum¹²² peremptus; ecclesiae nostrae, in qua sepeliri voluit, 200 florenos donavit. Duo toto anno in perpetuis versati sunt missionibus; alter se totum residuis ex fame, peste, bello Lothavis impendens, multorum millium morientium confessiones excepit et tum corporum, tum animarum salutem curavit; alter in castris agens, insignia charitatis obsequia exercuit¹²³, frequenter inter volantes tormentorum globos cadentibus humi miseris et animam agentibus cum manifesto periculo succurrentum fuit: infirmis lecti sternendi, cibi affrendi et gentibus emendicandi, mortui pro conditione et necessitate sepeliendi; nullum denique vulneratis aut contagioso morbo laborantibus officii genus praetermissum est. Et quamvis etiam s. Francisci ordinis hominibus hae partes subveniendi afflictis communes essent, non tamen eorum industria nostrum studium in tanta hominum copia diminuit. Quae cum apud omnium generum homines magnum amorem et favorem Societati parerent, tum vero duces et principes magno nostri desiderio tenebant, nihil ut agerent in animae causis inconsulto Patre nostro. Audie-

¹²⁰ Stanislaus Zolkiewski, castellanus Leopoliensis et equestrium copiarum praefectus, vir boni communis amantissimus et regis observantissimus.

¹²¹ Cf. E. Kurtz, p. 153—157.

¹²² Mense Maio huius anni captum a Polonis arx Felinus, in cuius oppugnatione occupuit Farenbachius, exercitus regii in Sueciam supremus dux, qui a principio belli Livonici egregiam suam operam reipublicae Polonae praestiterat.

¹²³ P. Petrus Kulesza, P. Nicolaus Markiewicz et P. Martinus Ostiensis capellani militares, quotidie hortati sunt castrenses ad leges observandas, ita ut dictitarent praefecti militum tentoria sua, quae alias rixarum, rapinarum tabernae erant, istorum sacerdotum industria iam gymnasia esse probitatis et tempa. Cf. Rostowski, p. 202 et Wielewicki II, 162—164.

rant quadam die hostis adventum, tametsi, ut fieri solet, principiis occurrentum esset, nullus tamen aut equum descendere, aut arma sumere voluit, quam cum sacerdote contulisset. Fit coniuratio non prius obviandum hosti, quam omnes se penitentiae et Eucharistiae sacramentis munivissent. Votis respondit eventus, vix sacerdos rem divinam peregerat, cum milites, nixi genibus dimissisque in terram frontibus benedictionem excipientes, auditio classico equos in praelium instructos insilunt invocatisque Jesu et Mariae nominibus primi hostium numero et apparatu maiorem aciem perrumpunt, via patefacta illaesi multos vulnerant, caedunt, fugientes ad 18 Germanica millaria inseguuntur et ligatos plerosque in castra reducunt; ultimus ille belli dies fuisse, ni Revalia, urbs munitissima, in quam se hostis abdiderat, et paucitas nostrorum obfuisse. Post huius pugnae aestum cum miles noster nullum frigus (quod tunc erat intensissimum), nullam famem sitimque nullam denique virium debilitatem sensisset; soli Deo et sacerdoti nostro, per quem expiati fuissent, victoriam ascripserat nunquam se deinceps, nisi expurgatis conscientiis, praelia commissuros elatis vocibus conclamantes. Haec foris.

Domi novus rector ex congregatione provinciali Calissiensi accessit P. Andreas Busau, exceptus est a senatu solita munerum missione. Pro feriis Paschae ducum Curlandiae soror, relicta illustrissimi quondam principis Alberti Radziwilli Marschalci vidua¹²⁴, ad collegium misit a 26 Germanicis milliaribus et sacerdotem expetiit (pia haec femina licet duos sacerdotes saeculares aleret, nulli tamen praeterquam nostris animae maculas detegere solet), is in medio haereticorum, ubi a 50 amplius annis catholica nulla visa, palam caeremonias per festa paschalia peregit, ipsam dominiam cum gynecaeo totaque aula sacramento refecit, haereticis confluentibus et maiestatem rei mirantibus.

Annus 1604.

Flagrante adhuc bello Livonico et eius incommodis e tanta hominum multitudine, quibus quondam Livonia scatebat, vix pauci superfuere, arces dirutae, exusti pagi, oppida conflagrata, multis miliaribus discedebatur, nullus omnino obtutui se offerrebat homo: in arcibus solum dirutis nonnulli habitabant, sed quotidianis militum infestationibus obnoxii. Nostros non aliter, ac si deos aliquos terrestres suscipiebant, quorum praesentia non solum refocillabantur, verum etiam a gravissimis militum pressuris eripiebantur. Agri passim toto hoc tempore inculti iacebant, seges nulla, nulla messis, ubique pavor et saeva mortis imago. Munia nostrorum eadem, quae praeteritorum annorum, hoc huius proprium. Cum m. d. Joannes Carolus Chodkiewicz, suae regiae maiestatis generalis per Livonię commissarius ac totius exercitus campiductor, una cum coniuge non parum essent a Societate alieni, iam tanta animis illorum existimatio de Societate conciliata est, ut nostros omnino semper sibi adesse exoraverint: et frequenter dixerunt, se praesentia nostrorum notabilem in aula advertisse morum in melius mutationem, absentia vero corruptionem: affectum illorum non tantum litterae ad nos missae te-

¹²⁴ Albertus Radziwill, frater cardinalis Georgii, a Jesuitis a calvinismo reductus ad Ecclesiam tempa catholicis ab haereticis erupta restituit. Mortuus Vilnae 1593. Uxor eius Anna, filia ducis Curlandiae Gotthardi Ketleri, zelosa catholica, faatrix Societatis.

stantur, sed etiam avidus quidam totius aulae ad nos recursus. Ipse il-lustrissimus, cum bellum Livonicum prosequi vellet, iter ingressurus, nobilitate praecipua comitatus in collegium prius valedicturus ac nostorum orationibus se exercitumque commendaturus descendit, singulos amplectendo et magno affectu conatus suos commendando discessit. Post eius abitum habita est oratio triduana pro felici expeditione; intellectumque est postmodum eodem tempore, quo supplicatio habita, Lithuanum praelio victorem insignem hostium numerum profligasse. In grati animi testificationem illustrissimus Chodkiewicus, vicit, casulam d. Jacobo pretiosam cum omnibus ad eam pertinentibus, item antipendium argenteo filo elaboratum Rigam dono misit.

Libet hic etiam referre conversionem cuiusdam, qui nunc est noster, quam ille magno animi sensu multoties refert, insignem in se Dei bonitatem, quam per Societatem acquisivit recolens. Erat ille tunc iuvenis 18 circiter annorum in scholis sub haereticorum Rigensium disciplina, haereticis erroribus, ut iuventus illa solet, valde deditus. Notitiam postmodum, nescio quomodo, cum Patre quodam nostro contraxerat, eum familiarius (licet occulte metu tutorum et praceptorum) adibat, difficultates proponebat, non tam veritatis, quam vanitatis studio. Non multo post Patris colloquio devinctus, de catholica religione suscipienda animum adiicit, unicum votis obstaculum erat amicorum necnon tutorum et praceptorum rigor et in catholicam religionem odium, et periculum erat, ne, si se manifestasset, in Germaniam ad loca penitus haeretica allegaretur. Consilium ergo invenit et Patri familiari suo aperit velle se deserere propinquos, amicos et haereditatem, et occulte ad academiam aliquam catholicam studiorum causa proficisci. Fit, ut dixit; aurigam conductit, sed commode exire e civitate non potuit, ne fugam cives adverterent, primum se ergo in currum ponit, vestibus undique contegit et sic civitate cedit. Casum currus frequenter, dum per urbem et longa suburbia vehitur minabatur, haereticis aspicientibus et suspicantibus id, quod erat, nemo tamen quid veheretur, quaesivit, sed inter se solum mussitabant: puerum illo curru evehi. Profectus Brunsbergam, iactis bene catholicae religionis fundamentis, Societatem postmodum est ingressus. Huius exemplum secuti alii, et non multum dissimili modo ad fidem catholicam accesserunt.

Annus 1605.

Carolus Sudermannus Mansfeldium cum ingenti exercitu in Livonię mittit, et iam non amplius arcibus expugnandis militem distrahere, ut ante fecerat, sed ipsam provinciae caput Rigam adire iubet. Recrudescere tum primum bellum Livonicum visum, nam 14000 armatus Mansfeldius Dunamundam appellit, relicta arce, ut in mandatis haberet, ad fossam, vulgo Mülgrabe dictam, militem ad 15 Augusti diem exponit. Discurrit impune hostis et omnia circum ferro et flammis vastat. Et quamvis in civitate magna esset trepidatio, eo quod insperatus hostis advenisset, nec militem civitas stipendiarium sufficientem haberet, tamen senatus animabat omnes, palam professus malle se extrema perpeti, quam iugum hostis experiri. Indicta in templo nostro supplicatio 40 horarum, privatae etiam orationes et inediae spontaneae, etiam corporis flagellationes susceptae eo maiori fervore, quo magis imminere periculum cernebatur. Mittit duos cum litteris et tibicine Mansfeldius ad ur-

bem. Propius accedentes cum reverentia et multis genuflexionibus litteras manu praetendentes civibus e vallo perscientibus ostendunt. Nobiles e moenibus explodendum in perfidos exclamant, quod mollibus promissis et pollicitationibus animos civium flectere venirent. Expludit quidam et duos (ut aiunt) interemitt, tertio profugiente. Aegre hoc admodum Mansfeldius habuit, qua si iura gentium¹²⁵ Rigenses violassent, moxque templum s. Gertrudis, etsi quas, extra moenia aedes reperit, accendi iubet. Intactum tantum s. Georgii xenodochium permittit, quin et eleemosynam egenis elargitus, ut faciliores in expugnatione urbis superos experiretur. Placuit Mansfeldio secundo animos Rigensium tentare, rursumque alios legatos cum litteris ablegat, suadet civibus, videcent, quo in loco res Polona esset, militem exiguum, remotum regem, portum iam amissum, ingentes Suecorum vires. Spondet insuper amplias urbi immunitates, arces vicinas Kokenhausium usque civitati subiiciendas, et similia. Responsum est verbo a Rigensibus, parceret permissis Mansfeldius, habere se dominum regem Poloniae, nec velle perfidiae crimen incurrire, abiret, nec amplius postmodum cum eiusmodi legatione veniret. Desperata deditio Mansfeldius leviores assultus aliquos tentat, sed semper repulsam passus. Ad 10 Kalendas Octobris ipse Carolus cum reliquo exercitu extremam tentaturus aleam adest, civitatem cingit, tribus in locis exercitu collocato. Maior hinc in civitate metus, maxime quod celeritate hostium praeventi frumenta in villis collecta invehit in urbem non potuerint: multi civium missis negotiatoribus urgebant, ut occultis viis ea adveharentur. Erat inter eos collegii quoque factor Jacobus Kahl, nunc advocatus, vir industrius et natandi peritus. Is collegii frumentum in praedio collectum navique impositum iam secundo flumine demittebat, advertit hoc hostis in littore et scaphis conscensis eo meatum omnem collegii et aliorum civium intercipit. Factor noster natando evasit. Collegium in magnas angustias redactum fuisse, ni Deus ipse longam obsidionem avertisset. Carolus legatos ad se natum dirigit, velle se pacem prius civibus et salutem offerre, acceptarent eam, ne ad graviora se descendere cogerent, iusta se ira in Polonos armasse iustasque bellandi causas habere: cum enim voluerint papismum et Jesuitas in Sueciae regnum contra leges invehere et arces quosdam illi regno adimere; hinc se iustum bellandi occasionem et sumptuisse, esse paratum Livonię etiam et civitatem ab hac peste vindicare, Jesuitas praescribere, collegium Augustanae confessioni consecrare, privilegiis munire, urbis immunitates augere, arces vicinas subiicere, nihil non in civitatis gratiam praestare, dummodo se pacifice tradere vellent. Si pacem respuerent, brevi interitum civitatis visuros. Responsum illi oretenus eo fere modo, quo ante Mansfeldio: Jesuitas mali nihil civitati facere, absisteret minari, globos se et pulveres inventuros, quibus civitatis intentum prohiberent. Iam castra locarat Carolus, munitiones et instrumenta ad futuram oppugnationem aptaverat, cum Carolum Chodkiewicium cum exercitu Lithuaniae ex ulteriori Livonia adventare inteligit. Inopinatus hic adventus omnia Sudermannii consilia mutavit, obsidione soluta, adventanti Lithuano obviam procedit. Hoc solum in praesentia memorabile. Erat ad xenodochium s. Georgii martyris simulacrum ab antiquis catholicis pro more erectum, illud conspicatus haere-

¹²⁵ Jura gentium sensu scholastico significant iura naturalia. Cf. Thomae Aquinatis: Summa theol. I, II, q. 95, a. 2, a. 4 et II, II, q. 57, a. 2, a. 3.

ticus quispiam de exercitu Caroli, furibundus brachium mucrone a simulacro avellit. Vix aliquot horarum spatium intercessit, cum ipse liberius ante urbis moenia vagaretur, ecce tormenti globo tactus, brachium eidem summo impetu avellitur; ex quo vulnere etiam paulo post interiit. Agnovere omnes manifestam Dei vindictam in scelerato. Est duobus a civitate Germanicis milliaribus locus, Kirchholm dictus, in quo primitiae fidei christiana ante annos circiter 400 erecto ibidem templo in insula Meinardus posuit. Ibi quondam primi christiani conflictu cum ethnicis habito primam victoriam reportarunt et totam Livoniam suavi iugo fidei subiecerunt. Hic Lithuanus castra metatur, pugnae locum eligit, hostem simul et victoriam praestolatur. Sudermannus, multitudine suorum confisus, securior vadit, et non tam pugnam, quam victoriam meditatur, convivium suis praecedenti die in praedio collegii Blumenthal extruit. Bona circumiacentia in duces partitur, triumphum ante victoriam concinit, sequenti die locum pugnae accedit et collem eminentiorem cum suis occupat. Ubi se duo hi exercitus conspicati sunt, mirum dictu, quantus utrumque ardor incesserit, hos vincendi, illos pugnandi. In acie ubi ab utraque parte constitere, en illustrissimus dux Curlandiae Fride-ricus Ketler cum 300 cataphractis Dunam tranat in auxilium Lithuano, quod conspicatus Chodkiewicius spem concipit manifesto se numine ferri. Erat 27 Septembbris, dies s. Stanislao, tutelari Poloniae, sacer, hor-tatur suos Chodkiewicius pro opportunitate Dei gloriam, Ecclesiae aug-mentum, regis honorem, Lithuanae gentis nomen agi, pugnarent pro patria, pro vita, pro religione, pro nominis immortalitate. Iamque ita animati videbantur, ut hostilem aciem primi invadere non dubitarent, ni vetitum campiducis et collis, quo hostes superiores erant, impedissent. Sudermannus vero exiguos manipulos aggredi cunctabatur, maluit enim, ut post intellectum spatium fugae concedere. Circa horam 9 matutinam, ubi diu statum, nostri fugam simulant, insequitur hostis magno clamore et collem deserit; mox conversus noster aciem reparat, concurritur infestis signis Lithuanus eo maiori animo, quo minori copia in mortem praesentem ruit, undique non nisi Jesu et Mariae nomina personant, paucis horis pugnatum, cecidere de hostibus 9 millia, reliqui in fuga caesi. Sudermannus ipse, vix elapsus, ad naves se recepit. Memorabilis sane victoria, et non nisi Deo assribenda; constabat exercitus Lithuanus 3300 viris, Sueticus 14000. Desiderati nostri 50, vulnerati 40. Biduo post Chodkiewicius arcem Rigensem cum captivis et spoliis victor est ingressus, postmodum in templo nostro cum primario milite in grati animi significationem hymnum Ambrosianum solemniter decantavit. Ad 18 Kalendas Octobris nobiliores, qui pugnando occubuisserint, magna solemnitate tubis et tympanis omnia complentibus in templo nostro praesente campiduce sepulturae sunt commendati. Praelio vulneratis et per varia civitatis hospitia distributis omnia charitatis et humilitatis obsequia praestita, maxime vero animabus provisum. Eleemosynae loco collegio accessere floreni 250, quibus utcunque inopia sublevata; nihil enim ex praediis et villis haberri potuit, hostibus et milite nostro omnia devastante. Supellectili ecclesiae accessit ex spoliis hostium scutella argentea in usum calicis a milite oblata. Haec de pugna. Haereticorum ad Ecclesiam redeuntium solitum numerus excessit, centum enim quadraginta hoc anno Romanam Ecclesiam agnovere. In missione Samogitica, cum quidam sacerdos nostrum magno gentis illius bono versatus fuisse, contigit, ut Sagorense oppidum inopinato igne conflagraret, ecclesiam cum

flamma corriperet, civis arreptam pixidem cum venerabili hostia in proximum praedium detulit; hic quoque domestici se minime securos viidentes, pixidem cum aliis rebus currui onerato imponunt et fuga sibi consulunt. Postero die sacerdos noster accedit, locum pixidis inspicit, hostia non comparet, quam indagantes invenerunt effusam in herbas, iacentem non procul a praedio ita puram et illaesam, ut cum omnia loci pecora illinc transivissent et onerati currus transvecti fuissent, illa illibata manserit. Pater cum processione inde illam transferens, locum lapide cooperuit, quem cum postero die invenisset, invenerunt duas cruces lapidi impressas, quas antea nemo in eo adverterat.

Annus 1606.

Magnum in moribus agrestium corrigendis bello Livonico inventeratis Patres studium posuere. Cum enim toto famis tempore carnibus humanis vesci fuissent soliti, nunc quoque cum alia edulia suppeterent, abstinere ab iis non potuere. Alii more ferarum per speluncas et silvarum invia latitantes ad communem hominum consuetudinem redire voluere: videbatur postere sine lege, sine Deo. Sacerdos noster loca quaedam nemorosa Livoniae ad ipsos Moscoviae terminos adiens, gentem invenit barbaram et ab omni cultu abhorrentem. Mores eorum habuerant: arbores colebant, querum maxime et tiliam, quarum illam masculum, hanc feminam nuncupabant, deos varios pro creaturarum varietate adorabant: alium Deum coeli, alium terrae, alium piscium, alium animalium, alium agrorum, alium hortorum, alium equorum, alium boum, quibus singulis pro singularum necessitatibus supplicabatur. Intellecta reliqua ex ipsis, quodam sene mores suorum referente. In sacrificiis, inquit, panem in formam serpentis aperto ore et cauda prominente offerunt, aut duo ova querui certis temporibus supponunt, ignes extruunt circumque potitantes choreis indulgent. Circa sepulturas et defunctionum animas haec servant: sepeliendis panem alterum capiti, futurae famis remedium, alterum manui Cerbero offerendum ante Paradisum alligato ingerunt, duos etiam solidos, naulum Charonti. Brumali tempore etiam plaustrum lignorum sepulchro imponunt, quibus se calefaciat. Die animalium epulo extracto animae nominatim vocantur, exprobratur iis primo, quod toto anno ab iis defensi non fuerint a bestiarum morsibus, fulmine, et tonitruis, tum invitantur ad esum, ubi sat diu expectatum, ferula in ignem coniiciuntur, scopis domus undique verritur, parietes securibus feriuntur, animae expelluntur. Post ipsi accumbunt et gentilitio plane more epulantur. Haec senex. Pater eos cum idolomaniae argueret, non posse se aliter facere, respondebant, quam quam a maioribus accepissent, praesertim cum aliam fidem nescirent et a 70 annis non nisi ter homines in nigris vestibus (sacerdotes intelligebant) vidissent. Senem illum bene instructum et sacramentis expiatum Pater reliquis praefecit et se commodiori tempore venturum, et christianam eos doctrinam doctrum promisit. Idem sacerdos alibi, cum passim festis diebus laborantes videret, serio egit, ut a sacrilega consuetudine eos absterreret; sed cum parum perficeret verbis, Dei vindicis iram intentavit, maxime vero Deiparae, unicam antiquorum Livonum et totius provinciae patronam, cuius in festo tunc laborabatur; mox divini Numinis ira, ut dixerat Pater, subsecuta est: cum enim iam segetes herbam egressae maxime luxuriarent, fulmine a coelo in nihilum redactae sunt. Multos hoc a sac-

rorum dierum opere absteruit, promiseruntque sacerdoti nunquam se sanctissimae Virginis dies violaturos. Sensit etiam alter, haeresi lutherana infectus, divinam ultionem, quod subditos catholicos die Virginis assumptae sacro a templo detinuisse et servilibus muniiis occupasset: fulmine enim et huius tacta domus ipsum etiam afflavit, ut multo tempore mortuo similis decumberet. Sic Virgo beata desertores suos, ut corrigantur, admonet. Unum adhuc referam. Matrona nobilis cum dira quaedam ore haeretico in sanctam Dei Matrem evomuisset, mirum dictu, morbo labiorum illico correpta nullibi remedium invenire potuit, donec labiis exesis, dentes linteo patentes paenam divinam celare cupiens opprobrium hominum effecta, tegere insanabilis cogeretur.

Venit denique missionarius Pater Wolmariam, ut iubilaeum ibidem a S. D. N. Paulo Papa V concessum promulgaret et homines illos in crastinum ad sacra disponeret. En hostis ex improviso adest; nulla fuit civitatis munitio, praesidium nullum, clamor undique et trepidatio ci-vium, magis de periculo Patris solliciti, quam suo, quod sibi clementiam exorare posset, Patri non nisi mors, aut perpetua manerent vincula. Hortantur ergo Patrem, urbi desolatae se non crederet, sed fuga quantocius elaberetur; paret ille, curruque cum socio consenso, equum, quem unicum habebant, summo impetu propellunt. Advertit hostis fugientes; Mansfeldius imprimis praemium proponit amplum, qui Jesuitam captum reduceret, insequuntur summo equorum cursu, Pater abscissis loris, relicto curru et rebus omnibus equum cum socio concendit, et in proximum nemus subit, hostibus pene sequentibus. Moram Gauia fecit, per quam cum traiecerint, nec iam amplius fugientem vidissent, persequi destiterunt. Relictas sarcinulas cum ecclesiae ornamenti rustici quidam indigenae occultaverunt et postmodum integras ad collegium retulerunt. Wolmarienses cives, spoliati rebus omnibus, Rigam venerunt, magnum eis fuit solatium, quod Patrem evasisse salvum invenissent. Hi quod catholici essent, locum Rigae habere non potuerunt; hospitia ergo eis in caemiterio nostro et victus necessarius ad triduum concessus. Mansfeldius capta Wolmaria impune iterum per Livoniam cum milite vagatur. Noster enim ob non soluta stipendia in Lithuania concesserat.

Annus 1607.

Cum iam per Livoniam iterum non liceret, instructa est missio in Samogitiam cum multorum gentis illius fructu. Vir nobili loco natus, calviniana peste infectus, ad canitatem iam pervenerat, is vitam suam totam, in sycophantiis, scurrilitatibus, iocis ita transegerat, ut apud omnes hoc nomine celebris haberetur, et quoniā difficulter eiusmodi ad saniorem mentem redeunt, eo quod omnem admonitionem ludibrio excipiant, sarcasmis illudant, magnam in eo divinae clementiae gratiam fuisse necessum est, quod ita serio resipuerit, ut omnes pene mirarentur. Adveniente sacerdote nostro, cum hominem ad conscientiam reduxisset, in alium virum mutatus est, ut postmodum gravitas eius in agendo, morum modestia, verborum parcitas, crebra ob annos vitae impie traductos suspiria, omnes quotquot cum intuerentur, in stuporem converteret; nobiles qui praesentes erant, inopinato spectaculo e sacerdote frequentissime sciscitati sunt, quidnam homini fecisset? et unde tanta homini alteratio? Alii praeteritae eius vitae consciī, eum cachinnis excipere, vexare iocis coeperunt. Sed omnia ille patienti animo su-

stinuit; manifesta seriae conversionis argumenta ostendens; demum magno animi sensu uberrimisque lacrimis universae vitae scelera Patri patefecit, et postmodum omnium admiratione longe a priori diversam vivendi rationem instituit. Magna etiam in aliis facta morum mutatio, confluentibus a multis milliaribus, ubi nostrum agere audivissent, ut peccatis conscientias emundarent. Cum Rigensibus pax fuit, multumque nostris affecti videbantur privatae maxime personae, unde libenter, quando licuit, cum nostris conversabantur.

Infirmus quidam in suburbio visitatus a nostro, statim abiuratis lutheranorum praestigiis sacrae confessionis remedium animae morbis adhibuit: eius domunculam nocte in sequenti grunnientium porcorum specie immundi inferorum spiritus tanto impetu forinsecus invaserunt, ut eam a sedibus imis inversuri viderentur, infirmus lecto affixus sanctissimum nomen Jesu ingeminans et signo se crucis muniens, postero repetita exomologesi et aquae lustralis aspersione ab infestationibus est liberatus. Multos hoc anno spectris infestari contigit, unam solum commemorabo mirabilem simul et miserabilem nobili cuidam illatam vexationem: huic circa domum suam ad ripam deambulanti avis suavissimo cantu ita demulxit aures, ut eum nonnihil longius ab aedibus allectum abduceret; audit postmodum voces per aëra ingeminari: Miserere, miserere! Timore percitus, domum quantocius recurrit; insequitur fugientem dicta avis et per patentes fenestras hypocaustum ingressa varium cecinit: Miserere, subinde Miserere ingeminans. Avem insequitur phantasma anum simulans, nec sinit ulla hominem quiete perfrui. Quadrigas Rigam sacerdotem nostrum accersitum expedit; interea conclave nobilis spectris ursorum, luporum, ranarum, serpentum undique circumcurrentium completerat, in collum et guttur misero insiliunt, mortem minantur. Confluit familia omnis et nixis humi genibus Deum precantur, litanias ingeminat, sacerdotem unice expectat. In sextum iam diem calamitas pertracta, nobili nec cibi, nec somni copia permissa. Tunc rursus ternae aves concinunt seque faeminarum nominibus appellant, liberationem pollicentur, si eleemosynas dederit. Ponitur pecunia in locum designatum, abripitur, plus exigitur, datur, durant nihilominus phantasmata. Adest tandem sacerdos, domum aqua lustrali conspergit, imagines Christi in cruce patientis exponit, cerea consecratae agnum et sanctorum reliquias e collo afflitti suspendit, omnibus domesticis exomologesim indicit. Dum sacerdos aures paenitentibus praebet, vociferantur spectra, cutem Patri e capite abstrahendam, ni cedat. Confessionibus absolutis, nobilis meliuscule habere coepit, corpus diurna inedia confectum reficit, strato incumbit et post tot noctium continuas vigilias suaviter obdormit. Mane experrectus iisdem, quibus antea, impetravit telis: ad iteratam peccatorum confessionem consilio sacerdotis se disponit, ea absoluta refectus sacro Christi Corpore ab omni postmodum infestatione est liberatus.

Annus 1608.

Vigente in Polonia seditiosa illa conspiratione procerum quorumdam contra regem illustrissimus d. Carolus Chodkiewicus cum praesidiario milite Livoniam deserere et sua maiestati suppetias ferre adactus est. Interim hostis occasionem nactus totam Livoniam pervagatur, Dunamundam (est ea inter praecipuas Livoniae munitiones) frequenter

ante tentatam, nunquam expugnatam, nunc milite destitutam accipit. Continere se tum Patres a missionibus propter hostem debuere, una tamen minus periculum per vasta Resistensium ac Ludiensium nemorum horrida loca est instituta, ubi per aliquot mensium spatia homines illos barbaros beneficiis ac nemoribus assuetos visitando doctrinamque sacram tradendo sunt versati. Inventus rusticus grandaevus, qui ab annis 70 infinitam infantium multitudinem indebita forma baptizaverat: Accipe, inquiens, Patrem et Filium et Spiritum Sanctum. Correctus error in iis, quos vivos reperire poterant, reliqui, quantum fieri potuit, ab gentilitiis superstitionibus abducti.

Annus 1609.

Illustrissimus d. Chodkievicius cum milite in Livoniam reversus est, magno eorum gaudio, qui quotidie hostium telis et excursionibus expositi gemebant. Illustrissimus maxime in votis habuit, ut principio duas praecipuas munitiones, alteram Parnaviam, Dunamundam alteram, hosti eriperet, ad quae cum non tantum viribus humanis, sed Dei maxime auxilio opus esse intelligeret, sacra et publicas in templo nostro supplicationes, quae toto obsidionis tempore durarent, institui rogavit. Ipse cum milite Dunamundam obsessurus concessit. Affuit evidens Numinis favor pio principi, cum enim Sudermannus suis Dunamunda inclusis suppetias et auxiliares copias ferret, invento ibi exercitu nostro copiam sibi mutuo pugnae fecerunt. Pugnatum aliquandiu acerrime, quoadusque Svecus parte militum amissa in fugam versus est, commeatus hosti eruptus, arx etiam omni apparatu bellico instructissima recepta. Observatum est, eodem tempore praelium commissum fuisse, quo a multis ferventissime in templo nostro, inter quas ipsa illustrissima domina campiducis coniux in modum crucis prostrata, supplicatum fuerat. Tot innocentum suspiria exaudita, felix pugnae auspicium declaravit. Illud sane illustre divini favoris et praesentiae argumentum fuit, quod sequenti post pugnam die milites nostri per illum locum, per quem pridie hostem equis armisque graves aggressi fuerant, inermes transire nullo modo potuerint, adeo paludosus et uliginosus erat, ut omnino Divina manu sustentante pugnasse pridie viderentur. Parta victoria dux exercitus cum primariis centurionibus ac praefectis Rigam profectus in aede d. Jacobi divinae bonitati grates solemniter persolvit, votum, quod ante conflictum Deo nuncupaverat, reddidit, casulam, antependium, pluviale e pretioso serico auro intertexto d. Jacobo obtulit, praeter alias complures eleemosynas in victualibus collegio datos. Coniux eiusdem cum diu multumque petitam facultatem obtinuisse, collegium comitata e praecipua nobilitate personis cum magna consolatione invisit, eleemosynam non parvam, clam in mappulam ligatam eleemosynae loco reliquit. Illud praeterea in hoc praelio memoria dignum contigit. Militem quendam diu ante ad maculas animae eluendas hortatus erat sacerdos noster, restitit ille semper, ante congressum vidit sacerdotem illum a longe in castris et conversus ad astantem: Iste, inquit, Pater in oculis mihi est, mortem prae sagire videtur, quod aures toties suas danti confessionem non prebuerim. Ut dixit, praelio miser occubuit.

Non minori felicitate Parnavia recuperata est, licet diuturniori mora. Affuit militi semper sacerdos noster, orationes publicas et 40 horarum supplicationes in castris instituit morientibusque salutem, vulneratis sub-

sidum, omnibus, ut fortiter pro honore Dei pugnarent, animos addidit. Expugnata civitate exercitum furentem a variis facinoribus et caede coëcuit, magna cum Societatis commendatione. Haec in castris.

Ad alia loca Livoniae et in Samogitiam fuere missiones non minori fructu, quam aliis annis. Uxorem quidam morbo decumbentem habebat, ea non modo confessionem, sed et sacerdotes ipsos abominabatur, curat tamen inscia ea maritus accersiri Patrem nostrum, qui aegram spiritu-alibus medicamentis iuvaret. Ipsa haud dubie malo genio docente intelligens sacerdotem adventare, viribus licet exhausta, proripit se e strato et in vicinas silvas abdit, multum diuque quaesita, inveniri non potuit, donec ipsamet eodem edocta magistro sacerdotem abiisse cognoscens, domum se recepit, tum maritum graviter incusare, sacerdotes et sacramenta execrari blasphemо ore coepit, quarto die post balneum ingressa, in eodem bene lauta et nitida, optimisque, quas habuit, vestibus induita, fraeno equi se suspendit. Luctuosum hoc spectaculum magno circumviciniam implevit terrore omnesque spretae confessionis paenam incidisse interpretabantur.

Alia quoque etiam manifesta criminis paena Deus, quantum sibi sacerdotum et sacrarum rerum illusio displiceat, ostendit. Rigae ipsa nocte Nativitatis sacra, cum matutinae preces agerentur, confluxit more suo ingens haereticorum colluvies spectatum caeremonias catholicorum, et quoniam preteritorum tumultuum hac ipsa nocte excitatorum memores erant, ne quid simile contingere, metu simul et reverentia arcebantur, ut nihil immodestius agerent. Unus tamen aliis audacior homo, alias vilis et infimae sortis, scurrilem in modum sacris nostris illudere, boare, os intorquere, alios sui similes ad risum et ineptias provocare, per summam petulantiam omnia turbare in templo coepit. Edidit severitatis suae divina ultio exemplum. Reversus domum integer et sanus, identidem adhuc ridicula quaedam de nostris ritibus garriebat, post lumen mundare aggressus, in ipso opere subito illum manus dificiunt, mox lingua obrigescit hiantique ore (ut ante in templo fecerat), guttur intorquens, ne verbum quidem edere potuit; in nigrorem denique versus, infelicem animam exhalavit. Haeretici magicis hoc Jesuitarum artibus, alii morbo epilepsi ascribebant, prudentiores paenam Dei agnovere.

Annus 1610.

Pacem cum Rigensibus his annis utcunque habitam minister quidam solvit: mortuo enim Lemchenio, suffectus est ei iuvenis quidam homo arrogans et linguosus Hermannus Samsonius, is (obscuris alioquin parentibus natus), ut auctoritatem sibi aliquam apud vulgus conciliaret, bellum Jesuitis tum concionibus, tum scriptis libris indicit. Quietem, quam Patres ante eum habuerant, ille ignorantiae suorum attribuens dixit pro concione: Non habuisse civitatem hactenus, qui adversariorum ora (Patres intelligebat) obturare posset, se Herculem in sacris litteris, Jesuitarum coryphaeum, flagellum papismi futurum. Talia etiam cum invidia suorum homo vanus et propriarum laudum buccinator commemorabat, nunquam tamen hactenus adire Patres, aut minimo verbo de articulis controversis agere ausus est. Concionibus modo in invidiam nos plebis et civitatis inducit, ut rude vulgus liberius nos convitis in publica platea proscindat, et certo quodam nomine Hermanni per ludibrium vocitet. Ante annos aliquot miles quidam Belga, Hermannus dic-

tus, civitati serviebat, is ad Societatem animum adiiciens, precibus obtinuit, ut ad eam in coadiutorum numerum admitteretur. Brevi tempore insignem in spirituali vita et religiosis virtutibus progressum fecit. Is cum quodam die per civitatem cum socio iret, milites ad portam excubantes et suum quondam commilitonem conspicati. Salve, inquit, Hermanne, ut te mutatum videmus? Arripuit hoc circumfusa multitudine, et non nostros solum, verum quemcunque catholicum conspicati, Hermannum per ludibrium nominabant et insignem patientiae exercendae materiam praebebant. Avocari ab hac convitiandi consuetudine etiam senatus publicis admonitionibus vulgus non potuit, donec regio mandato serio territi, utcunque abstinent.

Mense Augusto e vivis excessit P. Franciscus Brandonius, magnae virtutis et eruditionis homo, sed morbis perpetuis obnoxius. Erat is ex civitate Rigeni oriundus, eo animo Rigam remissus, tum ut familiarius cum suis concivibus agendo prodesset, tum ut valetudinem in aura patria emendaret. Uno ante obitum mense cum adm. ill. domino Olao Algino, canonico Vendensi, tum parocho nostro excurrens, offendit in ambitu ecclesiae cathedralis Herculem illum in Sacris litteris. Libenter parochus eam arripuit occasionem et hominem compellans, arrogantiam eius, ut fieri solet, per risum reprehendit Herculem eum in Sacris litteris esse, id est, tantudem de Sacris litteris nosse, quantum Hercules. Pater noster, ut litigantes componeret, sibi disputantis munus depositit. Agitur quaestio de ministrorum vocatione; concurritur undique ab haereticis. Pater evidentissimis rationibus nullam apud haereticos vocationem, nullos esse sacerdotes ostendit, ita ut Hercules ille abiecta clava confusus staret, et cum nimius iam populi concursus fieret, ne tumultus aliquis oriretur, rescinditur colloquium. Minister more suo sequenti die pro concione defecisse Jesuitam plenis buccis mentitur. Parochus, qui solus ex catholicis disputationi interfuerat, scripto eam, ut facta fuerat, promulgat, sicque inscrita ministri manifeste est patefacta. Mortuo Patre variae de eo fabulae in vulgus configuntur, alii fulmine tactum, alii subitanea morte in veritatis testimonium extinctum dicebant. Auxit rumorem matris clamor. Ea haeretica, dum filium in collegio decumbentem audiret, accurrit et ad filium omnino admitti instat. Praeter morem id esse, respondet, nec admitti feminas ad collegia, sineret eum, nec sollicita esset, cum eius cura plus, quam materna haberetur. Illa impotens animi et femineo ululatu, crudelem religionem, crudeles Jesuitas nominat, quod matrem ad filium, filium ad matrem admittere nollent, idque passim per urbem spargit. Unde inferebant, noluisse nos matrem testem mortis admittere. Samsonius convictus magis nostros execrari coepit, libris scriptis et concionibus nos oppugnans, praesentiam nunquam admittens, quoadusque anno 1616 libido dicendi ac scribendi a sua regia maiestate ei est interdicta, tametsi nec tunc contra regis diploma temperare sibi potuerit. Magnum nobis apud plerosque cives odium homo hic arrogans conciliavit, ita ut minati fuerint secundam nobis expulsionem, quasi primo vi et contra civitatis privilegia fuisse admissi. Expostulatum coram burgrabio de hac ceterisque iniurias. Responderunt illi pleraque negando, et ut fidem facerent, admiserunt nostros ad publicos civitatis carceres, ut ibidem confessionem rei exciperemus, quod raro admodum, aut nunquam concedunt.

Reliquus missionum fructus fuit cum superioribus annis communis. Illud singulare: quaedam cum tota vita peccatum celasset, die Nativi-

tatis Domini divinam hostiam sumens, deglutire eam non valuit. Miraculo territa, ad pedes sacerdotis accurrit, fatetur culpam, gratiam impetrat.

Annus 1611.

Cum toto hoc tumultuantis belli tempore Ecclesia Livonica pessundata fuerit et variis oppressa calamitatibus, ut ea iterum in ordinem redigeretur, auctores fuere Patres apud episcopum, ut is (quandoquidem non longe abesset nuncius apostolicus) eum in Livoniam, aut ab eo cum delegata potestate, nuncium impetraret. Mittitur r. d. Joannes Maria Bellitus, nuncii apostolici apud regem Poloniae causarum auditor, is ubi clerum Livoniae convocasset, synodum diocesanam in templo nostro cum episcopo peragit. Capitularium causas partim inter se, partim cum externis componit, ecclesiae ordinem inspicit et restaurat, concilii Tridentini decreta, hactenus in Livonia nondum recepta, promulgat, omnia in suum ordinem redigit. In quibus omnibus praesentia nostrorum et consilio uti voluit, placuit etiam, ut examina sacerdotum Livoniae per nostros in collegio perficerentur. Finem actionum synodalium unus e nostris oratione ad Christum habita imposuit. Omnibus peractis visitatorem P. rector e Livonia abeuntem prout et venientem exceperat, ita in collegio oratione salutatum et Societati mire devinctum Vilnam usque est comitatus. Episcopus vero, ut statuta synodalia effectui manciparentur et animarum saluti magis prospiceretur, consilio cum capitularibus habito, residentiam nostris Vendae cum domo et agris assignavit, quae tamen non nisi anno 1614 a nostris habitari copta est, prout tunc dicimus.

Missionum fructus ordinarius. Tres viri nobiles, desertis haereticorum castris, magnum Ecclesiae Livoniae augmentum addidere, nam et subditis eorum omnibus ad veritatis lucem ianua aperta est. Idem praestitit arcis cuiusdam praefectus, qui, parentem conversum videns, eundem imitatus et sacerdoti nostro morem gerens, omnes suos subditos secum ad Ecclesiae gremium adduxit. Non ita alter, quem cum diu frustra ad fidem hortatus fuisset, negavit; tandem filiolam saltem, quam triennalem habuit, fonte sacro tingi curaret; ille, ut importunas Patris preces eluderet, baptizatam iam affirmabat. Pater absente eo et matre connivente puellam baptizat. Intelligens ille hoc, mirum quanto odio in Patrem ferebatur: verum dignas paulo post paenas furoris dedit, cultro enim ab altero confossum sine paenitentia ad Tribunal Dei mortuus perrexit. Pax cum senatu habita, praeterquam quod carcerem, ubi miles catholicus ob homicidium ad supplicium damnatus, cum confessionis causa Patres expeteret, adire fuerit vetitum. Accessit tandem minister lutheranus ad eum, qui cum panem suum promeret, ita ex manibus eius disparuit, ut diu quae situs inveniri non potuerit.

Annus 1612.

Atrociores se nobis in omnibus praebuere Rigenses et novas molestias collegio facessere coeperunt¹²⁶. In causa fuit insula in Dunæ

¹²⁶ Cf. Arch. civ. Rigensis, Arch. exter. Register I. 1611—1612. A die 12 Aprilis 1611 usque ad 15 Dec. 1612 magnae lites erant inter Jesuitas et Rigenses de piscatione, de Sixten-Holm, etc.

alveo piscationibus percommoda. Haec cum intra fines praedii nostri Blumenthalensis sita esset et ab immemorabili tempore ad monasterium pertinuisse, Rigenses vero eam sibi per vim et iniuriam sicut alia ecclesiae bona non multos ante annos vendicassent, P. rector iure collegii producto orat senatum, insulam collegio restituerent, aut ab usu eius abstinerent, quoadusque destinatis a sua maiestate commissariis negotium despiceretur decretoque regio eis terminaretur. Examinati interim testes seniores, quorum memoria sacrarum virginum tempora attiniebat. Omnes uno ore, nihil iuris Rigenses ad eam habere dixerunt. Delata tandem res ad regem, a quo cum per quadriennium decisio expectaretur propter importunas Rigensium instantias et iniquas informationes, multa necesse fuit odia ob controversam insulam sustinere. Cum enim ab usu eius et piscatione ante regiam decisionem non abstinerent, suasu praefecti arcis caeterorumque nobilium retia illis accepta sunt; ipsi vicissim ut iniuriam vindicarent, fines nostros armata manu invadunt, subditos verberibus afficiunt, retia pescatoribus nostris rapiunt. Anno tandem 1617 commissarii, a sua regia maiestate missi, inspectis finibus testibusque examinatis, ut quod insula in nostro fundo excrevisset, quod semper in virginum possessione fuisset, tota collegio adiudicata, ut dicemus suo loco. Plebs odium in nos conceptum in Patres Bernardinos effudit: venerant illi Carolstadio vulgo Krettinga ex Samogitia in monasterii causis. Cum civitatem ingredierentur, lapidibus et luto excepti sunt, vix salvi ad collegium pervenere.

Reliquus annus, tametsi in turbis et iuridicis actionibus transactus, non tamen caruit suo fructu animarum labor. Qui peccata confessi 4 hominum fuere millia, quorum nonnulli etiam haereticorum nexibus erepti. Femina sexagenaria ab incunabulis haeretice instituta, cum morbo decumbens intelligeret sacerdotem nostrum transire, nec adesset, qui euntem vocaret, ipsamet sese lecto proripiens sacerdotem, ut potuit, clamando accersit, eius pedibus advoluta confessionem fecit, illud vel maxime profusis lacrimis dolens, quod tanto tempore haereticis aures praebuisset. Alter agebat annum 80 ita obfirmatus in perversis opinionibus, ut assereret se de vita prius, quam de sententia migraturum; hoc tandem anno mutata mente tanto animi dolore catholicam fidem amplexus est, ut mutationem dexteræ Excelsi facile agnosceres. Nec satis putavit sese Deo reddisse, cupiebat etiam fratrem eiusdem boni participem; quare consenso equo sacerdotem praeveniens ad fratrem proficiscitur, et tota nocte cum illo agens effecit, ut haeresi excussa, Ecclesiae reconciliaretur. Horum exemplum alii 4 senes imitati, simili remedio animum perfidia liberarunt. Alii in differenda paenitentia divinam ultiōnem experti. Cum enim quidam toto sexennio bona monentem sacerdotem fatigasset, tandem stipulata manu promittit confessionem: verum cum negligentior in implendo promisso extitisset, eadem manus, qua fidem dederat, paralysi solvit: territus tam inopinato casu sacerdotem acciri iubet, et divinam agnoscens ultiōnem, magna contritione noxas eluit. Femina quaedam octogenaria ad fidem catholicam reversa, multis praesentibus nobilibus retulit, cum haeresis Livoniam primum occupare coepisset, virum quendam a se visum corpore nudum Livoniam obeuntem, qui Germanis praesertim, uti auctoribus, haeresim exprobaret, asserens eam aliud nihil esse, quam meram confusionem et animarum perniciem. Praedixisse item praeposito Habselensi fidem catholicam ad tempus improborum pedibus conculcandam, post annos vero

80 nitori suo restituendam. Hunc hominem non solum ab haereticis irrisum, verum etiam, ut silentium ei imponerent, carceribus inclusum, sed nihilominus sequenti die in foro solutum apparuisse, morte a Revolensibus mulctatum, postero die in foro stetisse eadem pronunciantem, tandem divisum in partes, redivivum apparuisse, ut vel sic a Deo admonitionem proficisci intelligerent. Nec irrita praedictio, quantum enim catholica fides ab eo tempore in Livonia profecerit, ostendit Lothava gens tota fere ad fidem conversa.

Annus 1613.

Annus hic cladibus et molestiis, quibus Rigenses collegium affecere, insignis fuit: non enim ipse senatus solum, sed privati etiam cives, dummodo aliquo praetextu damna inferre subditis collegii non dubitarunt, Fuit inter eos Benedictus Hintus¹²⁷, qui cum per suum agrum hiemali tempore viam publicam duxisset et aliis liberum transitum sineret, nostros subditos illuc iter agentes equis spoliabat. Senatus quoque lignationem in silvis civitatis Blumenthalensibus ab antiquo liberam impedire conatus, equos lignatoribus rapiebat: quin et eo audaciae processere, ut equos collegii viis publicis stabulis detinerent, lora conscinderent, confringent rotas. Omnia haec quamvis publico civitatis nomine fierent, praefatus tamen Hintus in causa esse videbatur, qui haec omnia odio privato ductus faciebat. Kengerakercensibus¹²⁸ (pagus is est collegii) armata manu vis illata, confracta vasa, cerevisia ademta, viatoribus manus innectae, nihil denique non actum, quo subditis collegii molesti essent, et pauci iam admodum templa frequentare pree metu audebant. Patres cum senatum de iniuriis accedere vellent, audientia denegata. Omnia haec cum ficerent, nihilominus cum mense Maio P. Simon Niklewicz¹²⁹, rector Vilnensis, nomine provincialis collegia Terpatense et Rigense visitaturus in Livoniam venisset, accessere ad eum consules et Patres tanquam iniuriosos civitati accusarunt, petebant, ut ipse mitius ageret et negotia collegii cum civitate amice componeret. Responsum eis: quod attineret ad primum caput de iniuriis, scirent ipsi nullam civitati iniuriam a Patribus illatam, nisi eam iniuriam vocare vellent, quod antiqua monasterii iura tueantur, quin iustius Patres de iniuria toties illata conqueri posse. Ad alterum, de amica compositione, eam difficilem esse, cum res iam ad suam maiestatem delata ibidem agitetur, cuius sententiae standum esse: acturum tamen se, ut intelligat senatus, non esse Patres, qui nollent vel in minimo civitati obsequi¹³⁰. Haec cum audiissent, mitius aliquantulum egere, maxime cum iam mandata regia, quibus ab iniuriis abstinere iubebantur, valvis ecclesiae affixa essent. D. burgrabius ipse Joannes Fridrichs 300 florenos promisit in redemp-

¹²⁷ Hintus vel Hintze, cf. Protocollum notarii (arch. civ. Rigensis, Arch. exter. I, 29 Martii 1613) de 5 protestationibus urbis Rigae contra Jesuitas, ibidem: Designatio injuriarum et violentiarum a Jesuitis eorumque subditis civitati illatarum (1595—1613).

¹²⁸ Kengarags, Kengeragge.

¹²⁹ Simon Niklewicz, Leopolitanus, rector Pultoviae 1608, rector Vilnae 1611, praep. provincialis Lithuaniae 1615—1620. Pultoviae docuit philosophiam et deservit peste afflictos. Mortuus ibidem 1632.

¹³⁰ Arch. civ. Rig., Arch. exter. 1613 de mediis pro amicabili compositione inter senatum et collegium propositis a P. Visitatore anno 1613.

tionem captivi Patris Andreae Leomanni¹³¹, rectoris Derpatensis, apud Svecos, quam summam mercatoribus Lubecensibus, per quos redemptio facienda erat, dare voluit; sed non eo res devenit. Cum enim inducuae inter serenissimum Poloniae regem et regni Suetiae proceres statuendae essent, conventum, ut utrinque captivi dimitterentur; sic inter alios captivos sequenti anno redditus Pater, quem septima iam aetas vinculum tenuerat. R. d. Joannes Tecnon, ecclesiae Vendensis archidiaconus, expetitum sibi e Patribus nostris socium¹³² accepit, quo cum bimestri spatio Livoniam totam est pervagatus magno labore et fructu, ecclesiae visitatae, antiquae parochialium fundationes restauratae, ministri haeretici aliquibus locis partim pulsi, partim impediti. Alterum¹³³ sacerdotem in Lithuania usque episcopus Samogitiae confessionis causa evocavit. Tertius¹³⁴ in perpetuis versatus missionibus manipulos non contemnendos in horreum Domini intulit: nonnulla relatu digna referam. Pertinax quidam haereticus, filiam catholici ducere volebat dissuadente sacerdote nostro, praevaluuit tandem haereticus, quod se et uxorem in fide catholica relictum et a sacerdote catholico benedictionem petiturum promitteret, at postmodum contra datam fidem praedicantem huius operis administrum adhibuit, consentiente sponsa, quae iureiurando se obstrinxerat non nupturam tali modo. Affuit brevi ultio divina: paulo post nuptias tempore messis hordeaceae, praesentibus septem operariis messem colligentibus, vento vehementi et vertiginoso insurgente femina praefata abripitur et medio milliari Germanico abducta in paludem abiicitur, in qua sensibus destituta triduo morata ac tandem inventa, tota lurida viribusque orbata educta est. Ubi de praesentia sacerdotis nostri intellexit, accurrit lacrimabunda facti paenitens, confessione sacra Deo est reconciliata.

Lemselii (civitas est ad mare Balticum, 12 habens Riga millaria Germanica) capti tenebantur aliquot beneficiis dediti, ignibus paulo post exurendi; vocatus ad eos Pater, omnes ad mortem aequo animo subeundam disposuit et bene contritos ad rogum deduxit. Primus eorum accusatus fuerat, quod beneficiis causa mortis cuiusdam feminae paulo ante disiunctae extisset, negavit diu et, ut fidem faceret, ariolum se consuluisse dixit, qui alium feminae mortis causam diceret; iamque dimittendus erat, cum m. d. Joannes Fahrensbach, cui suberat, consilio reperto, effodi demortuae cadaver curat, totum horridum, tabe consumptum et vermis scatens, adductus veneficus, iubetur manum cadaveri imponere, mirum dictu, mox ad tactum ex tabefactis naribus et ore sanguis recens profluxit, agnovit miser facinus; et mortis se cum libenter professus eum, cum iam optime contritus in rogum coniiciendus esset, inter caetera fassus est: Anno 1612 veneficos omnes cum principe suo Rigae in templo quondam archiepiscopali cathedrali, nunc haeretica labe infecto, ipsa nocte Natalis Domini, iuxta computum antiquum, conventum celebrasse; principem eorum cacodaemonem sedisse non procul ab ara maxima, in cathedra eminentiori, habitu Germancio holosericeo et novem capitibus insignem, singula capita pileo holosericeo nigro tecta.

¹³¹ Andreas Leomannus, rector collegii Dorpatensis, a Suecis 1606 de statione Vendae in Sueciam abductus in carcerem; revertitur anno 1613, rector collegii Rigensis 1614—1617, mortuus 1620, sepultus Orsae. Cf. Rostowski, p. 236.

¹³² P. Ertmannus Tolgsdorff.

¹³³ P. Joannes Stribingius.

¹³⁴ P. Petrus Kulesza.

Cathedram circum stetisse famulos bis centum habitu omnes Germanis similes. Tunc accessisse veneficos singulos et dama anno illo patrata exposuisse, quae cum solito pauciora essent, dixisse Lothavica lingua cacodaemonem: Filii, filii, pauca haec sunt, nec reliquis annis aequi-paranda. Feminam vero proxime astantem respondisse: excusatos haberet, quod belli nunc et famis tempora plura fieri prohiberent. Tunc omnes ad maiora a principe incitatos, convivio ibidem assedisse, et cum omnes laute vescerentur, neminem tamen satiatum asserebat, cum panis spumae maris similis fuerit et omnes a convivio famelicos se senserint. Tandem auditos varios organorum concentus passimque omnes per templum cursitando per modum chorearum noctem usque ad gallicinium transegisse, tunc dimissos, quemlibet ad sua redisse. Se, qui haec referebat, cum sociis Riga Lemselium unius horae spatio plana omnino via devenisse, omnes tamen veluti concussos et gravissimo labore fatigatos sequentem diem somno consumere debuisse. Mox alter se quoque huic conventui interfuisse aiebat, sed quod tardius venisset, ianuam templi clausam reperisse, cumque pulsans staret, introspexisse per rimam, et viso illo novem capitum monstro, cruce se signasse, tum ianitorem derepente advolasse et alapa inficta. Quid tibi hic cum cruce nebulo? ac sic ad epulas intromisisse. Quaesitum est primo, quidnam praemii daret cacodaemon pro obsequiis: Nihil omnino, respondit, sed in futuro saeculo maiores delicias in inferno habituros suos, quam in coelo promittit. Item quaerentibus: Quomodo toties ad sacra Christi Corporis mysteria accedere ausus fuisset eiusmodi peccatis irretitus? Se id fecisse, ait, commodi causa, et quod illo remedio a multis maioribus abstinuerit, quae certo certius patrasset, si sacra communione reflectus non fuisset, celasse vero in sacris confessionibus peccatum, quod cacodaemon non diu eum supervicturum diceret, si peccatum sacerdoti manifestasset. Haec omnia publicis testimoniiis ex ore bene contriti hominis excepta sigillis praesentium virorum nobilium tum roborata, postmodum vero passim a reliquis beneficis tum sponte, tum in quaestionibus ut certissima confirmata. Triduo post capti reliqui horum complices, primus cum in templo Lemselensi spectante a longe populo confessionem sacerdoti nostro faceret et primum peccatum praeter beneficium narraret, bufo venenatus ante pedes Patris, nescitur unde, mox ut visus disparuit. Altero confitente proxime in praedio Schirsten serpens mirae magnitudinis ante ianuam domus repere visus, mirantibus omnibus et iureiurando asserentibus, plurimis annis in praedio illo serpentem non visum. Hi quoque ad rogum ducti eadem de conventu Rigensi fassi sunt, addideruntque biduo post (instabat lutheranis s. Joannis Baptista dies) novum conventum futurum, quod ex subsequenti pruina colligere deberent. Ut dictum, factum: per octo enim subsequentes dies tanta ruina subsecuta est, ut teneriores in campis fruges penitus perierint. Quaesitum insuper, num in Societatis Jesu templo s. Jacobi tales conventus habere soliti fuissent. Non licere hoc beneficis, respondit, eo quod res sacrae ibidem serventur. Unde apparet iusto Dei iudicio, quod cum haeretici divisorum imagines atque ipsum sanctum sanctorum Christum in sacra hostia e templis suis eiecerint, sedem in iis collocasse daemoniorum principem et suos ibidem conventus celebrare.

Juvenis cuiusdam insignis fuit ad fidem vocatio et in eadem constantia; is cum esset puer circiter annorum 12 e primaria civitatis huius familia oriundus et scholas haereticorum frequentaret, prohibitus praे-

ceptorum parentumque mandato, ne unquam collegium aut Patrem aliquem Societatis adiret; ille cum iam spiritu Dei duceretur, nec domi se posse voti compotem fieri putaret, Vilnam ad consanguineos mitti rogat, ibi cum iam inter catholicos versaretur, videt quadam die in publica supplicatione ordinem per plateas euntium et in terga propria saevientium, haesit in pueru aculeus pietatis, nec fieri posse putabat, ut ea religio sancta non esset, ubi talia fieri videret. Mox semel atque iterum collegium adit occulte, et ut erat facilis ingenio, Patrum colloquio multum est delectatus, eo tandem devenit, ut catholicam fidem amplecteretur tantumque nostros prosequeretur, ut avelli non posset. Et quoniam consanguineorum vigilantia votis suis obstare videret, relictis iis et ampio patrimonio admitti ad seminarium pontificium orat; multum ea res amicos turbavit, Patres adeunt, ereptum sibi puerum queruntur, restitui rogant. Cum parum proficerent, frater senior puerum dolo captum extra urbem educit, ibi vincutu manus et pedes in currum coniicit Rigamque celeri pede revehit: mirum dictu, quid non tentarunt, ut a sententia puerum avocarent, nunc minis, nunc blanditiis, nunc adhibitis virgis. Ministro denique Samsonio traditur, is sophisticis rationibus et disputatiunculis diu multumque laborat, sed nihil proficit pueru omnia illudente, et si quid difficilis occurrebat, ad Patres Societatis provocante. Deinde nactus occasionem clam Vilnam profugit, inde Braunsbergam missus, cum aliquot annis operam litteris navasset, ordinem s. Francisci minorum est ingressus, necquaquam laborantibus amicis, matre dolore mortua.

Mense Septembri possessionem praedii Palmoisz collegium accepit, eo quo sequitur modo. Anno 1538 duo viri nobiles Andreas Koskel et Wolfgangus a Schirsten pactis quidem diversis, alter mutui acceptioonis, alter liberalis donationis monasterio s. Mariae Magdalene censum debabant perpetuum, qui ex certis eorum bonis immobilibus in districtu Lemseliensi ad hoc obligatis exigendi erant. Jam vero mutata religione et monasterio, cum praefati nobiles eorumque haeredes multis annis censem solvere neglexissent, anno 1585 mandato illustrissimi et reverendissimi Georgii Radzivilli, gubernatoris Livoniae, collegio ut successoribus summam illam persolvere aut bonis cedere sunt compulsi. Anno vero 1602, cum praefatorum nobilium haeredes Henricus Koskel et Gualhelmus Schirstein contra fidem serenissimo datam Caroli Sudermaniae castra secuti fuissent, bona illorum immobilia fisco regio et Lemseliensi territorio, cui m. d. Georgius Farensbach, palatinus Vendensis, regis nomine praefuit, sunt adiudicata. Certior deinde factus serenissimus, quod bona ea hypothecata collegio fuissent, ea cum omnibus suis pertinentiis, addito insuper praedio Igitis, quondam Fromholdi Patkel perduellis, collegio Rigensi liberalitate regia de consensu procerum regni dono dedit. Magnificus etiam d. Georgius Farensbach, cum in oppugnatione arcis Felini sclopeto traiectus morti vicinus esset, Patribus eadem bona libens cessit. Eius tamen filius m. d. Joannes Farensbach, cum ea bona vicina haberet, maluit pro iis aliud praedium, hoc de quo agimus, Palemoisz collegio dare, quod et fecit consensu reverendi P. Joannis Argenti, qui illud hoc anno nomine Societatis in possessio nem recepit et approbavit. Idem P. Argentus cum visitatorem ageret, conatus est longas inter senatum Rigensem et collegium lites amica compositione finire; verum cum videret eos spe tantum et inani ver-

borum plausu se et collegium detinere, nec quicquam ad amicabilem compositionem offerre, magnum vero collegio detrimentum moliri, iure apud serenissimum censuit procedendum.

Annus 1614.

Pace utcunque cum Sueco firmata supellex ecclesiastica, quae iam 13 annis Vilnae servabatur, Rigam mense Januario est revecta, quamquam non diu post ob novos exurgentibus motus revehi iterum debuerit. A Rigensibus solita perpessi sumus incommoda: nam et subditos armata manu invaserunt, et fruges in agro Cellario saltibus et choreis (sic enim divinorum festa, maxime s. Joannis Baptiste celebrant) conculcavere, custodes pugnis et fustibus exceptos in fugam compulere, nullam pe-tentibus iusticiam administravere. In Pargensi praedio etiam non modica terrae portio, quondam ab haereticis iniuriose avulsa, cum eam hoc anno Patres mandato regio cum deputatis commissariis repeterent, Ascheradensis tenutarius armata manu occurrens totam commissionem impedivit; sed cum sequenti anno ager ille recuperatus sit, ibidem rem actam referemus.

Residentia Vendensis superioribus annis fundata, hoc demum a duobus sacerdotibus cum totidem fratribus habitari coepit, magno loci illius emolumento et animarum lucro.

Ad 14 Calendas Decembris extraordinario fulmine turris ecclesiae cathedralis Rigensis tacta, nec profuit, quod in summitate globi ante 14 circiter annos (ut vulgo dicitur) reliquarum loco Germanica Lutheri Biblia incluserint. Praefato enim die, cum omnia frigore acri concreta rigerent et tota nocte praeterita, ac die subsequenti saeva tempestas nivibus omnia turbaret, inter horam 9 et 10 antemeridianam densis cum nivibus subita corruscatio civitatem collustrat, quam subsecutum cum grandine tonitrum, trabem turris praecipuam confregit, reliquas laesit.

Annus 1615 et 1616.

Annus hic magna ex parte in litibus et variis controversiis consumptus. Ternae enim commissiones habitae¹³⁵, magnis cum collegii tum modestiis, tum sumptibus, tametsi non omnes suum consecutae sint finem. Nec id mirum videri debet: cum enim collegium a principio fundationis, bona violentiis haereticorum alienata, ius habuerit sensim repetendi, facere aliud non potuit, quam quod aequitas postularet, licet cum odio nonnullorum id coniunctum fuerit.

Prima commissio habita in causa Pariensi contra postero d. Alexandri Wigant. Ingruente enim haeresi in Livonia (ut in anno 1599 dixi) nulloque iam superstite, qui sacrarum virginum nomine monasterii bona defenderet, vir quidam nobilis Wigant e districtu Ascheradensi agrum cum duobus pagis ad praedium Pargense antiquitus pertinentem invadit et, ut facinus lateret, limites ipsos et scopulos ab antiquis positos demolitur, agrum sic bonis suis adjunctum posteris tenendum reliquit, non meliori quam ipse acceperat fide. Anno 1599 cum iussu Patris Friderici Barscii, viceprovincialis, fines ex antiquissimis monialium litteris visi-

¹³⁵ Cf. Arch. civ. Rig., Arch. exter. de designatione actionum et controversiarum a Jesuitis contra civitatem Rigensem coram commissariis propositarum, anno 1616 (12—15 Sept.; 24—30 Sept.).

tarentur, signa omnia terminorum litteris contenta et lapides perquisiti ac magno cum labore reperti sunt, iis solum exceptis, quos invasor per iniuriam demolitus fuerat. Apparuit manifestum crimen m. dominis commissariis a sua regia mte. ad praesens negotium impetratis, nullum tamen adhiberi tunc potuit remedium ob absentiam Nicolai Christophori Radziwilli, palatini Vilnensis, ratione Ascherade, quo bona praefati domini Wigant, pertinebant. Subsequentibus annis cum Ascheradensem arcem m. d. Sigismundus Kazanowski teneret, praedicta vero Alexandri Wiganti bona ad d. Petrum Modrzewski, inde ad d. Joannem Solohub pervenissent, designati iterum a sua maiestate commissarii locum controversum adeunt, fraudem factam detegunt, scopulos deiectos restaurant et Patribus adiudicant, nemine ab adversa parte contradicente. Ab euntibus commissariis tenutarius Ascheradensis collecta militum manu armis sese opponit, restauratos scopulos iterum demolitur et totam commissionem irritam reddit: hoc saepius cum fecisset, hoc demum anno 1615 efficaciter rem sua maiestas componi voluit. Delecti commissarii reverendissimus dominus Otto Schenking, episcopus Vendensis, m. d. Joannes Fahrenbach, capitaneus Lemseliensis, m. d. Matthias Weszowski, capitaneus Roneburgensis, m. d. Stephanus Ciechomski, succamerarius Vendensis, nobiles domini Severinus Tanski et Georgius Czampscki, commissorialis per Livoniam, omnes bono stipati comitatu: hi ad locum controversum ubi venissent et litteras de finibus antiquissimas inspexissent, testimonia item ac probationes partium audiissent, tulere sententiam, ut termini omnes iuxta litteras monialium reviderentur. Sequenti die quaesiti limites immenso plane labore. Apparuit d. d. commissariorum in collegium et totam Societatem studium; cum enim per abrupta nemora et loca plane lutosa ac invia aliquot Germanicis miliaribus eundum esset, idque non equis aut curribus (quod aditus iis non pateret) et in summis Augusti caloribus, omnia ea d. d. commissarii superare in gratiam collegii voluerunt, ut ipsimet antiquos praedii fines viderent. Inventi lapides cruce archiepiscopali ab uno, ab altero latere pedo abbatissae insigniti, quorum nonnulli arborum radicibus aut musco concreverant (iam enim ab hominum memoria renovati non fuerant), ut mirum et non sine Dei numine manifesto reperiri potuisse omnes agnoscerent. Perventum ad locum controversum, hic quondam ingens lapis super foveam carbonum positus fuerat, dictus vulgo Lede akmens, quod glaciei non absimilis esset, eum ante 70 annos rustici Ascheradenses mandato capitanei sui combusserant, in paenam vero alter mente captus, alter obcaecatus misere perierunt. Hic diu disceptatum a partibus, sed evicit demum veritas sententiaque a commissariis regio nomine lata, ut agri, silvae ac pagi intra eum locum a domino Wigant hactenus iniuste occupata collegio cederent. Erectus ibidem in perpetuam rei memoriam scopulus, qui litem imposterum discerneret. Ad praedium reversi d. d. commissarii lassi penitus difficili itinere fassi sunt, nunquam se id in ullius hominis gratiam facere voluisse, quod eo die in Patrum Rigensium ac totius Societatis gratiam fecissent. Decreto facto, cum commissarii officio suo perfuncti abiissent et Patres quietem se iam habituros sperarent, venit rursum stipatus Solohub et scopulos a commissariis erectos per omnem iniuriam demolitur. Patres, cum aliud in promtu medium non esset, audaciam eam totumque negotium in publicas tabulas ad suam maiestatem referendum inscribi curant.

Altera commissio circa 25 Augusti contra senatum et civitatem Rigensem habita est eo maiori difficultate, quo potentiores adversarii; negotium fuit de insula, cuius mentionem principio anni 1612 fecimus. Erat ea continua quondam cum fundo nostro, postmodum vero aquarum illuvie abscissa, intra terminos tamen Blumendalenses persistens. Senatus cum a multis annis eam usurpando collegio omnem usumfructum impeditisset, supplicatum fuit a nobis, ut sua maiestas certos designaret commissarios, qui negotio inspecto item adeo molestam et diurnam dirimerent. Rigenses quidem per reverendissimum Ottonem Schenking et alios urgebant, ut sine regia auctoritate pacifice inter partes conveniretur, nec Patres ab eo alieni fuere. Nunquam tamen senatus, quae ad pacem spectare videbantur, concedere voluit, unde adactus P. Gregorius Ciszak, collegii procurator, in Lithuania mense Maio profectus et commissarios a sua maiestate designatos in causa controversa Rigam invitavit. Erant ii adm. rev. d. Melchior Eliasewicz, canonicus et administrator episcopatus Samogitiae, generosus Joannes Mlecko, eiusdem provinciae iudex, generosus d. Alexander Raiecki, mareschalcus Wilkomiriensis, qui cum constituto die Rigam ad arcem regiam cum reverendissimo episcopo Livoniae convenienter, comparuere partes. Patres ubi rei controversae summa capita, d. d. quoque commissarii mandata et suae regiae maiestatis voluntatem exposuissent, senatus invalidam commissionem causare subterfugere forum, ad suam regiam maiestatem appellare incipit. Annuento episcopo res dilata est iterum, magno collegii sumptu, quod commissarios tanto tempore sustentare, idque sine emolumento cogeretur. Infectis rebus dicta dies Rigensibus post 8 septimanas ad suae regiae maiestatis tribunal comparendi. Commissarii nihilominus ad locum controversum deducti, ubi visis terminis iuxta antiquas monasterii litteras, testes examinarunt. Erant ii monialium quondam subditi, senes rustici, quorum in controversis limitibus praecipua semper est auctoritas. Hi asserebant meminisse quod ante 20 circiter annos Rigenses eam insulam possidere coepissent, ante ab immemorabili tempore continuam fundo monasterii fuisse. Omnia haec in publicas tabulas relata suae maiestati proponenda.

Tertia denique similiter contra senatum ratione hortorum agri Cellariorum suburbani commissio fuit¹³⁶. Cum enim iam anni contractus emphiseos facti initio foundationis pro Pentecostes festo anni insequentis 1616 expirarent, intimari senatui fecit Pater rector Andreas Leomannus appropinquare terminum contractus, componeret se spectabilis senatus ad hortorum restitutionem. Respondent illi se collegio non hortos, sed agros restituere paratos, domos vero, sepes, arbores et omnem meliorationem ablaturos, prout et nonnullis re ipsa abstulere. Pater procurator collegii mandatum regium severum offert, quo desistere ab incepto omnino iubantur. Contra senatus sub iuris civitatis amissione civibus contraventionem imponit. Pater rector cum id in magnum collegii detrimentum vergere viderat, ad valvas templi et coemiterii patentes affigit, quibus declarat non esse mentem suam homines in agro Cellario habitaturos ad fidem catholicam cogere (hoc enim senatus et ministri plebi persuaserant), sed eadem libertate gavisuros, qua gavisi fuissent, cum a senatu eos tenebant. Hoc lecto cives mitius agere coe-

¹³⁶ Cf. Arch. civ. Rig., Arch. exter. IV, 9, N. 3, de 12 controversiis civit. Rig. contra Jesuitas, anno 1616; et acta commissarialia inter Jesuitas et civ. Rig. occasione violentae expulsionis IV, 9, N. 5.

perunt, senatus vero per reverendissimum episcopum conquestus est, quod Pater rector publica edicta affigeret, quibus plebs contra senatum incitaretur. Domini ergo commissarii nihil aliud fecerunt, quam quod hortos spectarint ad serenissimum melius informandum.

Discedentibus commissariis Pater etiam procurator Gregorius Cisz-lak Warsaviam usque iter suscepit, omnium commissionem capita ad serenissimum retulit et feliciter rebus confectis, ipso Natalis Christi die Rigam rediit, decreta nova attulit. Traditum primum domino Solohub in negotio Pargensi, quo cedere possessionem iubebatur et ob demolitos limites in paenam 200000 florenorum condemnabatur, insuper ad iudicium regium citabatur. Territus ille sat severitate culpam in collegio paenamque est deprecatus et tradita possessione in Lithuania abiit; sicque Deo propitio medii saeculi lis finita est. In aliis cum civitate controversiis novi commissarii a sua regia maiestate sunt deputati, ut sequenti anno dicemus.

Labor in animarum salute ordinarium tenuit cursum, per pagos ostiatim confessiones auditae, multi ad confirmationis sacramentum novum Livonibus inducti, multorum odia in amicitiam redacta. Erant inter eos duo primarii viri, quorum dissidio tota Livonia periclitari videbatur. Eos rector privatim adiens eo deduxit, ut datis dextris publice in ecclesia in mutuos amplexus ruerent.

Negotio cum Solohub composito, duo restabant cum Rigensibus de insula et hortis componenda, quorum primum cum ita celeriter fieri non posset, et collegio ante regiam decisionem magnum emerget damnum, oblatum est senatui interim sequens mandatum.

Mandatum serenissimi regis Poloniae de piscatione Patribus collegii Rigensis non impedienda ante decisionem insulae.

Sigismundus III, Dei gratia Rex Poloniae, etc. Spectabilibus et Famatis Burgrabio, Proconsuli, Consulibus totique magistratui Civitatis nostrae Rigensis fidelibus, Nobis Dilectis gratiam nostram Regiam. Speciales, Famati Fideles nobis dilecti. Graviter coram nobis conquesti sunt Patres Soc. Jesu Collegii Rigensis, se a Fidelitatibus Vestris in libera piscatione ad ripam insulae, inter ripas bonorum suorum, magis vero prope ripam insulae ad Steinholm Patrum, noviter ortae contra omne ius et aequum turbari ac impediri et anno currenti in mense Julio de facto subditis eorundem per immissos satellites armatos, ob eam piscationem pulsis, rete salmonum violenter accepisse et per aliquot hebdomadas detinuisse, et licet Fidelitates Vestrae rete acceptum rusticis Patrum restituerint, piscationem tamen inhibuisse in grave praejudicium et damnum ipsorum non mediocre, cum eadem insula non solum nata sit inter ripas bonorum Patrum, sed et fundo eorum plane contigua facta, et sic iure communi et ex omni aequitate ad eiusdem pertineat. Mandamus itaque serio Fidelitatibus Vestris, ne praedictos Patres in ea piscatione impedian (cum alibi in bonis Blumenthal nunc piscari non possunt) et absque ulla eo nomine molestia et difficultate eos in quieta et libera ea piscatione usque ad decisionem eiusdem in Judicio Nostro conservent. Pro gratia nostra aliter non facturae. Datum Varsaviae, die 20 Novembris, anno 1615, regnum nostrorum Poloniae 28, Sveciae 22 anno.

Sigismundus, Rex.
Florianus Groth.

Hoc oblato P. procurator statim punctionem inchoavit. Displicuit id senatui sparsitque missurum se punctionem impeditum, quod tamen facere non ausus, maxime cum P. procuratorem punctioni astare videant. Ad 28 Junii missus secretarius cum aliquot civibus ad collegium expostulatum, quod tradito vesperi mandato mox in mane sequens punctionem institussemus. Responsum punctionem mandato regio liberam nobis fuisse, potius nos quaerere a spectabili senatu, num regio mandato obsequi vellent? Ad quod, cum illi se ad senatum referrent, diu actum est, ut cathegoricum ab iis responsum haberetur. Post multa pleniora se datus sua regiae maiestati de insula informationem, aiunt, interim omnibus modis se illam defensuros. Ad 4 Calendas Septembres commissio denuo in arce Rigensi instituta est, sed tum ob Rigensium factiones, tum a parte senatus haereticorum commissariorum excusationes factum est, ut iustitia fieret, non sine dolore et magnis collegii impensis. Duravit hoc ad finem Septembres tum iterum post longas concertationes nulla votorum decretorumque concordia, aliud catholicis, aliud haereticis commissariis statuentibus, et dupli scripto acta consignantibus; unde iterum ad suam regiam maiestatem appellatum.

Interim Rigenses more suo rogatum mittunt, subditis nostris cocuram cerevisiae interdiceremus. Responsum est, convenisse iam ante senatum cum rev. P. Joanne Argento visitatore, ut deprehensis rusticis nostris in civitatis fundo cerevisiam acciperent, uterentur sane ea licentia usque ad decisionem regiam, caverent tantum, ne domus subditorum vi et armis invaderent.

Paulo ante finem emphiteutici contractus intimatum senatui, futurum brevi, ut collegium hortos suos repeat. Mirari se senatus respondit, quod ante terminum et lite pendente in repetendo agro molestare civitatem vellemus, expectaremus tantisper, quo superata lite ad forum regium deducta decerneretur. P. rector finem adesse ex litteris contractus ostendit, nec unquam dubitatum fundos agri Cellariorum ad collegium pertinere, sed de limitibus solum litem esse, quae nullam agri restitutionem impediret. Senatus iterum urget decretum regium expectaremus; praeter limites nempe controversum esse de domibus et sepibus hortorum. Rector praeterquam quod citra magnum collegii dispendium decretum regium expectari non posset, exponere se ait manifesto periculo amittendi hortos, si expectando decretum regium Rigensibus ultra terminum hortos permitteret; quare noile se omnino prorogare intromissionem. Illi cum nihil haberent, quod contra agerent, rogant, ut re deliberata rev. P. rector mitius responsum in ipso termino emphiteuseos daret. Affuit statuta dies, cum r. d. Nicolaus Markiewicz, ecclesiae Vendensis scholasticus, nomine collegii adit burgrarium, dixit velle Patres Calendas Decembres prosequi omnino suam intromissionem via iuris. Nihil illi contra Calendas Decembres, cum senatus de hortorum restitutione sileret. P. rector, stipatus nobilibus quibusdam viris, agrum Cellarium adit eum in possessionem collegii recepturus, proclamat de more praeco variis in locis expirasse tempus emphiteuseos, hortos imposterum collegio cessuros. Cum nemo inveniretur, qui contradiceret, inscriptis inquinilorum nominibus, eisdem iniunctum est, ut collegio post hac parerent. Renuunt illi dicuntque mandasse senatum, ut contempta proclamatione ministerialis nostri senatui, non collegio parere pergerent. Patres protestati contra, testimonium Varsaviam ad collegii procuratorem ibidem apud serenissimum agentem transmiserunt. Ad-

venere etiam hoc anno commissarii regii ad principem totamque nobilitatem Curlandiae in regni negotiis ill. et rev. d. Joannes Kucborski, episcopus Culmensis, et m. d. Maximilianus Przerembski et alii, qui, antequam in Curlandiam irent, unum e collegii nostri Patribus toto tempore adesse sibi voluerunt, eidemque abeentes in commissariatus sui memorialem eleemosynam ad summam aram in templo nostro extruendam sunt elargiti.

Annus 1617.

Annus hic molestus valde ob vanos et extraordinarios casus fuit, non enim solum iuridici processus cum senatu et civitate continuati, verum etiam alii privati cum civibus instituti, tametsi omnes, quae Dei in Societatem semper fuit clementia, feliciter peracti. Principio P. procurator Varsaviae litium omnium et controversiarum radices s. r. maiestati exponit supplicatque humiliter, ut finem iis aliquando sua maiestas imponere dignaretur. Rex cum finem rationibus humanis et testimoniis iniiri non posse, nec Rigenses absistere urgendo videret, duo statim negotia iureiurando partibus imposito decernenda existimavit¹³⁷. Insulam ergo controversam collegio adiudicat, si antiquitus eam monialium fuisse, tres de collegio Patres iuramento confirmare vellent, quod cum 16 Junii die P. rector cum duobus aliis Patribus Hieronymo Kirstein et Andrea Livone fratre, in publico conventu fecisset, insulae integrum possessionem acquisivit. Altera fuit de area funiculareorum ad fundum agri Cellerii, quam cum senatus suam diceret, iureiurando burgrabiis Nicolaus Ekius cum duobus viris patriciis interposito obtinuit. Sic causae duae graves diuque agitatae finem tandem sint consecutae. Supererat ea de hortis, quos tametsi Patres praeterito anno tacito cum senatorum ac civium consensu recepissent, tamen quod senatus iurisdictionis exercendae potestatem in delinquentes (sine qua inanis omnino et gratuita esset hortorum possessio) item meliorationem cum domibus et sepibus cedere collegio noluerit, prorogatum est negotium usque ad annum 1619. Regio decreto etiam hoc componendum.

Circa initium Februarii senatus praecipuos e suo numero ad collegium destinat cum quaerela, quod delati ad suam maiestatem innocenter fuissent, quasi populum non coërcerent sufficenter ab iniuria Patrum, specialiter vero, quod Natalis Domini nocte petulantia in templo cum Patrum turbatione fuissent excitata, cum tamen nulla ad spectabilem senatum eius facti a collegio intervenerit delatio, novum ipsis fuisse audire unum e Patribus in divinis lapide fuisse petitum. Verum id quidem fuisse, subiunxit P. rector, inquietiorem eam noctem solito fuisse, petitum sacerdotem nostrum lapide, luminaria nonnullis orantibus petulanter extincta, matronae pileum e capite avulsum et alia eiusmodi: utrum tamen aliquid ea de re ad serenissimum scriptum sit, sibi non constare. Quod si P. provincialis, quo officiante haec acciderunt, aliquid ea de re suae regiae maiestati innuit, habuisse se facti sui praegnantes rationes. Praeterea, addit rector, quandoquidem sibi a rev. P. provinciali iniunctum fuerit, ut graviter coram spectabili senatu quaereretur

¹³⁷ Cf. Arch. civ. Rig., Arch. exter. IV, 10, N. 6. Index controversiarum principalium ex actoratu Jesuitarum in 40 punctis; decisio omnium litium, inter Jesuitas et civit. Rig. 3 Martii 1617; decisio causae Jesuiticae sive controversiae coram DD. Commissariis generalibus civitati Rigensi per Jesuitas. Aº 1599 motae et 1617 in aula regia reassumptae et decisae. (MS. Dorpat. Univ. Bibl. N. 24 et 27, Bd. I.)

de fratre socio suo in plateis scommatibus excepto et lapide ex alta domo petito, se hac occasione usurum pro compendio petereque, ut id ipsum spectabili senatui suo nomine intimare velint, interea indagaturum se domum reosque, quos ubi invenerit, praetorem quoque de iis facturum certiorem. Eodem die fratres nostros duos per forum eentes puer contumeliis et vocibus iniuriosis perstrinxit. Cum id praetori intimare vellent, dominus pueri rogavit, ut parcerent, deferre, se sufficenter id in puerο vindicaturum, statimque fuste eum ad arbitratum nostrorum excipere voluit, sed renuerunt nostri satis fore affirmantes, si imposterum se emendaret. Verum quanta subsecuta sit emendatio, ex hoc constat, quod paulo post in unum e fratribus stricto gladio irruere quidam non sit veritus. Cum enim iis diebus ligna a Dunae ripa in usum collegii vectitarentur, milites, qui portae civitatis a custodiis erant, e quovis curru lignum unum auferebant non sine iniuria et detimento collegii. Admonitus ea de re frater Andreas Livo, cui ea cura incumbebat, adiens admonuit, ab insolita rapina abstinerent. Mox praefectus eorum evaginato gladio appetit monitorem, itaque applicat per pallium (quod duplicatum in brachio gestabat) pectori eius, ut mucro inflecteretur. Missum ad civitatis burgrarium, expostulatum de insolentia. Remittit ille ad d. Betken, civitatis advocationem. Betken post multa, advodata decuria militum in praetorium, serio mandavit proderent reum, alioqui omnes in vincula coniiciendos. Proditur reus, in vincula coniectus, sedet diebus aliquot. Reversus advocatus, noster iterato ius postulat. Respondet Betken, reum ferro vinctum sedere, autumare autem se satisfactum iri iustitiae, si sic aliquandiu adhuc vinctus teneatur, nec enim eam causam tanti esse, ut vita privari debeat. Advocatus noster, se id ius petere, ait, quod administraretur contra eum, qui ministrorum suorum aliquem invasisset gladio stricto. Sed nihil obtinuit, Betkenio eum ad burgrarium remittente. Conventus sic certiorque de responso Betkenius factus, et Patres eius opinionis fuissent spectabilem senatum debuisse vetare, ne scommatibus et iniuriosis verbis incesserentur in plateis, nunc vero et gladiis strictis peti. Respondit acturum se cum Betkenio et serio ei rem commendaturum. Tandem Betkenius, cum reum nostrum criminaliter accusaret, dixit, ab officialibus eum iudicandum. Hi vero decernunt: vigiles magna gaudere libertate, ad terrendum potius gladium ab eo evaginatum, non ad invadendum, et ita sufficere, quod ferro vinctus sederit. Quaerit noster, quid ad haec Betkenius? Ille se aliud decretum ferre non posse, ait quam quod officiales tulissent; si eo contentus non esset, ad spectabilem senatum appellaret, quod et factum. In longum denique res pertracta et nihil denique aliud effectum.

Advertat lector, quid catholicis in civitate tali sperandum esset, nisi regiae maiestatis patrocinium appellarent. Ad 8 Idus Maii P. procurator confectis apud regiam maiestatem negotiis reversus est, mandata eiusdem seria Rigensibus attulit, quibus iubebatur, collegii templo annue ceram debitam persolverent, neglectam compensarent, ministris calumniandi libidinem et procacitatem linguae seu scriptis libris, seu concionibus interdicerent, fidei catholicae libertatem inviolatam in iis, qui vellent, conservarent, iniurias collegio illatas pecuniaria mulcta resarcirent, quod et sequenti anno fecerunt praesente rev. P. Augustino Vivaldo, praeposito provinciali.

Patrum vero subditis, ut controversiarum ansa tolleretur, coctura cerevisiae ablata, in eum tamen locum duae tabernae concessae liberae,

in quibus quantum vellent braxarent. Haec de litibus anno 1598 agi coeptis et ad hunc usque diem protractis. Restant adhuc controversiae nonnullae de iurisdictione in agro Cellario exercenda, de limitibus, de fidei catholicae libertate in civitate promulganda, quae cum adhuc sub lite pendeant, nihil de iis statuimus.

Illud non praetereundum. Puer sex annorum Fridericus Biringk nobilibus, sed haereticis ortus natalibus, cum aliquandiu scholas nostras frequentasset, simul cum bonis litteris pietatem non mediocriter imbibit. Rigenses, praeterquam quod eum iam proclivem ad fidem catholicam viderent, vehementer indoluere puerum adeo dextrum in actionibus (viderant enim eum aliquoties in publicis actionibus cum laude, quamcunque personam sibi competentem sustinere) papisticis erroribus corrumpendum. Pulsant aures parentis obstinati similiter haereticici, donec avulsum ex scholis nostris haereticis suis erudiendum traderet, et ut hausta a catholicis pietas ex animo pueri radicitus evelleretur, Samsonio ministro pietati infensissimo hosti commendatur. Quid faceret bonus iuvenis: hinc ardore conceptae pietatis ad fidem incitabatur, hinc parentum praeceptorumque severa arcebat severitas. Iam pietas in animo eius sopita videbatur, sed non extincta, nam cum quinquennii spatium sine suo commodo in disciplina Samsonii impendisset, non diutius dissimulandum ratus. Igitur collegium praeertextu negotii cuiusdam peragendi ingreditur, Patrem quendam e nostris frequentius adit et tandem animum suum aperit, nec superesse aliud medium, quam patriam, parentes, patrimonium ob catholicae fidei amorem deserere. Deliberasse se id iam secum, auxilio saltem iuvaret. Pater noster, cum sciret puerum Samsonio in delitiis esse, fraudem verebatur et, quod difficultates non paucas praevideret in fuga pueri, causas pretexendo petitionem dissimulat et, ut profectionem in aliud opportunius tempus differat et cum parentum consensu, suadet. Contra ille lacrimabundus instare importune, oportune: Numquid, ait, me, Pater, desereres? Gratis hactenus parentum consensum expectavi: quam occasionem commodiorem desiderem? Omnes domestici circa matrem extreme morbo conflictantem occupantur, parens circa fines Moscoviae versatur; iter quis impediet? Mirum dictu, cum in suam sententiam Patrem induxisset collectis rebus per confertam hominum multitudinem transiens Vilnam discessit nullo advertente, quod vel maxime mirati sunt Rigenses, quod nullus eum viderit Dunam traicientem: fortassis tenebantur oculi eorum, ne eum agnoscerent. Postmodum adultior factus rediit ad suos et inter medios haereticos constantissimus in fide perseverat; subditos parentis prae-miis et paenis ad fidem catholicam induxit, fratres minores reclamante Samsonio, ut nostras scholas frequentarent, effecit, sororem, ut catholicis nobili et a Patre nostro copulata ministris omnem lapidem contra monventibus nuberet, induxit. Parentem denique ipsum in haeresi adeo dubium et perplexum reliquit, ut templa haereticorum iam non frequentet. Speramus Deo propitio maiorem ex hoc flore fructum, ubi ad maturitatem pervenerit.

Atque haec breviter tacta sunt, quae triginta his octo annis in sterili agro Patres ad Dei gloriam vel sustinuerunt, vel egerunt. Caeterum spes est, ut cum praecipui iam labores et difficultates maximae superatae sint, facilem in reliquis fore viam, si modo, quam unice optamus, pacem a Deo ter Optimo Maximo impetrabimus, cui nos laboresque nostros devovemus.